

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SİNAN PAŞA'NIN TAZARRU'-NÂME'SİNDE SES İLE İLGİLİ SANATLAR

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Kübra ÖKÇE

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Volkan KARAGÖZLÜ

Nevşehir
Ağustos 2022

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SİNAN PAŞA'NIN TAZARRU'-NÂME'SİNDE SES İLE İLGİLİ SANATLAR

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Kübra ÖKÇE

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Volkan KARAGÖZLÜ

Nevşehir
Ağustos 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Kübra ÖKÇE

TEZ YAZIM KILAVUZU'NA UYGUNLUK

“Sinan Paşa'nın Tazarru'-nâme'sinde Ses İle İlgili Sanatlar ” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Kübra ÖKÇE

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Volkan KARAGÖZLÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Volkan KARAGÖZLÜ danışmanlığında Kübra ÖKÇE tarafından hazırlanan “Sinan Paşa'nın Tazarru'-nâme'sinde Ses İle İlgili Sanatlar ” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ

Danışman : Dr. Öğr. Üye. Volkan KARAGÖZLÜ

Üye : Prof. Dr. Filiz KILIÇ

Üye : Prof. Dr. Tuncay BÜLBÜL

İMZA

.....

.....

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... /..... / ..... tarih ve ..... sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Recai ÇETİN
Enstitü Müdürü

SİNAN PAŞA'NIN TAZARRU'-NÂME'SİNDE SES İLE İLGİLİ SANATLAR

Kübra ÖKÇE

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve
Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Ağustos 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Volkan KARAGÖZLÜ

ÖZET

15. yy'ın ikinci yarısı ve 16. yy'ın ilk yarısı, Anadolu Türkçesinin gelişim aşamasında bir ara dönem niteliğindedir. Bu dönemin önemli temsilcileri arasında yer alan Sinan Paşa, küçük yaşlardan itibaren bilim ve sanata merak salmış, hayatını araştırarak, öğrenerek ve öğreterek geçirmiş bir âlimdir. İade-i itibarından sonra kaleme aldığı; Tazarru'-nâme, Ma'ârif-nâme ve Tezkiretü'l-Evliyâ adlı Türkçe eserleriyle nesirdeki ustalığını sergilemiş ve kendine has üslûbu ile dikkat çekmiş bir sanatkârdır.

Sinan Paşa üslûbunun önemli bir özelliği olan ve âhenk unsurları içerisinde değerlendirilen ses tekrarına dayalı sanatlar, Tazarru'-nâme'nin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Ses tekrarına dayalı sanatlar; kelimelerin manasına bakılmaksızın, sadece bu kelimeleri meydana getiren seslerin dikkate alındığı sanatlardır. Bu sanatların kullanımında temel amaç ritmik ses akışını ön planda tutarak eserlerde müzikaliteye dayanan âhenkli bir yapı vücûda getirmektir. Dolayısıyla doğrudan kulağa hitap eden bu sanatlar, estetik olarak kullanılmalarının ve âhengi sağlamanın yanı sıra eserin beğenilmesinde de önemli bir rol oynar.

Bu nedenle çalışmamızda; Mertol Tulum tarafından yayımlanan Tazarru'-nâme metninden yararlanılarak, eserde yer alan belli başlı ses tekrarına dayalı sanatlar belirlenmiş (seci, cinas, iştikak, asonans-aliterasyon) tasnif edilmiş, kullanım biçimleri ve farklılıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinan Paşa, Tazarru'-nâme, âhenk, âhenk unsurları, ses tekrarına dayalı sanatlar seci, cinas, iştikak, aliterasyon, asonans, müzikalite.

SOUND-RELATED ARTS IN SİNAN PASHA'S TAZARRU'-NÂME

Kübra ÖKÇE

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Department
of Turkish Language and Literature,

August 2022

Supervisor: Doctor Lecturer Volkan KARAGÖZLÜ

ABSTRACT

The second half of the 15th century and the first half of the 16th century are an intermediate period in the development of Anatolian Turkish. Sinan Pasha, who was among the important representatives of this period, was a scholar who was interested in science and art from an early age, and spent his life researching, learning and teaching. He wrote after his return-i reputation; He is an artist who has demonstrated his mastery in prose with his Turkish works Tazarru'-nâme, Ma'ârif-nâme and Tezkiretül'-Evliyâ, and has attracted attention with his unique style.

The arts based on sound repetition, which is an important feature of Sinan Pasha's style and evaluated within the elements of harmony, covers a large part of Tazarru'-nâme. Arts based on sound repetition; Regardless of the meaning of the words, only the sounds that make up these words are considered. The main purpose in the use of these arts is to bring a harmonious structure based on musicality into the body by keeping the rhythmic sound flow in the foreground. Therefore, it plays an important role in the appreciation of the work, as well as the aesthetic use of these arts, which directly appeal to the ear, and provide harmony.

Therefore, in our study; By making use of the Tazarru'-nâme text published by Mertol Tulum, the arts based on certain phonetic repetitions in the work were determined (seci, cinas, istikak, assonans-alliteration) were classified, their usage patterns and differences were examined.

Keywords: Sinan Pasha, Tazarru'-nâme, seci, pun, iştikak, assonance-alliteration, rhythm, musicality.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleőtirilmesinde, iki yıl boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaőan, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam; Dr. Öğr. Üyesi Volkan KARAGÖZLÜ'ye, çalıőmam boyunca benden bir an olsun desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZU'NA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TAZARRU'NÂME'DE SÖZ TEKRARLARI VE BUNLARLA İLGİLİ SANATLAR

1.1. Biçimbirimsel Tekrarlar	7
1.1.1. Ön Tekrarlar.....	7
1.1.2. Art Tekrarlar.....	11
1.1.3. Ek Tekrarları.....	12
1.1.4. Bağlaç Tekrarları.....	13
1.1.5. Zamir Tekrarları.....	15
1.2. Belirtili Söz Tekrarları	17
1.2.1. Tekrarlanan Sözcüğün Birinci Fasılının İlk Sözcüğü Olmasına Göre:.....	17
1.2.2. Birinci Fasılının İlk ve Son Kelimesinin Dışındaki Bir Kelimenin İkinci Fasılada Tekrar Etmesi:.....	18
1.2.3. Birinci Fasılının Son Kelimesinin İkinci Fasılada Tekrar Etmesi:.....	20
1.2.4. Birinci Fasıladaki Bir Kelimenin İkinci Fasılada Birden Fazla Tekrar Etmesi:.....	20
1.2.5. İkinci Fasıladaki Bir Kelimenin Birinci Fasılada Birden Fazla Tekrar Etmesi:.....	21
1.2.6. Tek Fasılada Yapılan Birli Söz Tekrarları:.....	21
1.2.7. İkili Söz Tekrarları.....	22

1.2.7.1. Düz Söz Tekrarları	22
1.2.7.2. Çapraz Söz Tekrarları:	23
1.2.8. Üçlü Söz Tekrarları	24
1.2.9. İkilemeler	24
1.2.10. Metin Seviyesindeki Söz Tekrarları.....	25
1.3. Söz Tekrarına Dayalı Sanatlar	26
1.3.1. Aks (Akis)	26
1.3.2. Reddü'l-Acüz Ale's-Sadr.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

2. TAZARRU'NÂME'DE SES TEKRARINA DAYALI SANATLAR VE BUNLARIN KULLANIMINA DAİR TESİTLER

2.1. Ses Tekrarına Dayalı Sanatlar	28
2.1.1. Seci Sanatı.....	28
2.1.1.1. Mutarraı Seci.....	29
2.1.1.2. Mütevâzî Seci.....	30
2.1.1.3. Mütevâzîn Seci.....	31
2.1.1.4. Murassa Seci	32
2.1.2. Cinas Sanatı.....	32
2.1.2.1. Tam Cinas	33
2.1.2.1.1. Basit Cinas	33
2.1.2.1.2. Mürekkep Cinas	33
2.1.2.2. Tam Olmayan Cinas.....	33
2.1.2.2.1. Lahik Cinas	34
2.1.2.2.2. Noksan Cinas (Mutarraı - Müşevveş - Müzeyyel Cinas).....	35
2.1.2.2.3. Muharref Cinas	38
2.1.2.2.4. Hat Cinas (Cinâs-ı Hattî).....	39
2.1.3. Kalb Sanatı	40
2.1.4. İştikak Sanatı.....	40
2.1.5. Aliterasyon ve Asonans Sanatları	41
2.2. Seci, Cinas ve İştikak Sanatlarının Kullanımına Dair Tespitler	42
2.2.1. Seci Benzeri Kullanımlar	42
2.2.2. Cinas Sanatında İltizam Benzeri Kullanımlar.....	44

2.2.3. Sanatların Cümle İçindeki Kullanımları	45
2.2.3.1. Seci Sanatının Cümle İçinde Birden Fazla Kullanımı	46
2.2.3.2. Cinas Sanatının Cümle İçinde Birden Fazla Kullanımı	48
2.2.3.3. İştikak Sanatının Cümle İçinde Birden Fazla Kullanımı	49
2.2.3.4. Cümle İçinde Farklı Sanatların Beraber Kullanımı	50
2.2.4. Aynı Sözcüklerin Birden Fazla Sanatı Bünyesinde Bulundurması.....	51
2.2.4.1. Mutarraı Seci + Mutarraı Cinas	54
2.2.4.2. Mutarraı Seci + Müşevveş Cinas	57
2.2.4.3. Mutarraı Seci + Muharref Cinas	58
2.2.4.4. Mutarraı Seci + Cinas-ı Hattî.....	59
2.2.4.5. Mutarraı Seci + Lahik Cinas	59
2.2.4.6. Mütevâzî Seci + Lahik Cinas	61
2.2.4.7. Mutarraı Seci + İştikak Sanatı	62
2.2.4.8. Müzeyyel Cinas + İştikak Sanatı	63
2.2.4.9. İştikak Sanatı + Mutarraı Seci + Lahik Cinas.....	64
2.2.4.10. İştikak Sanatı + Mutarraı Seci + Mutarraı Cinas	64
2.2.4.11. İştikak Sanatı + Mutarraı Seci + Müşevveş Cinas	66
2.2.4.12. İştikak Sanatı + Mutarraı Seci + Muharref Cinas	67
2.2.5. Ses Seviyelerine Örnekler Üzerinden Genel Bir Bakış.....	68
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA	77

KISALTMALAR

- a.** Arapça Kelime
- b.k.** Bakınız
- f.** Farsça Kelime
- s.** Sayfa
- t.** Türkçe Kelime
- y.y.** Yüzyıl

GİRİŞ

Sağlam ve anlaşılır söz iki kısma ayrılır: Biri, saçılmış incilere (lü'lü-i mensûr) benzeyen mensûr sözler (düz yazı); diğeri, ipe dizilmiş cevherleri (cevher-i manzûm) andıran manzûm sözlerdir (Çaldak 2006: 74). Nazmın, ipe dizilmiş incilere benzetilmesinin başlıca sebebi; şiirin aslî unsuru olarak kabul edilen vezin ve kafiyedir. Bu iki unsur, inci konumundaki sözcükleri belirli kurallar çerçevesinde göze ve kulağa hitap eden bir bütüne dönüştürür. Dolayısıyla nesrin, bahsi geçen öğelerden mahrum olması nazma denk görülmemesine neden olmuştur. Ancak 15. yy'dan sonra nesir, sadece halkın konuştuğu bir dil olmaktan çıkarak, edebî değer ifade eden bir yazı dili haline gelir.

Klasik Türk Edebiyatı araştırmalarında mensur metinler; “sade-sanatlı nesir” ve “sade- orta-süslü nesir” olarak iki şekilde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar doğrultusunda mensur eserlerin üslubu hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

Öncelikli olarak Âşık Çelebi sade ve sanatlı nesir doğrultusunda nesri, a'lâ ve ednâ diye iki grupta ele alırken (Kılıç 2010: 120), Tâhirü'l-Mevlevî bu sınıflamayı nesr-i mürsel ve nesr-i müsecca' olarak adlandırmıştır (Kürkçüoğlu 1994: 116). Mine Mengi ise “Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası” isimli çalışmasında “tarihi akışı içinde nesir, Divan nesri ve Halk nesri olarak gelişim gösterir” ifadelerini kullanarak Divan nesrini konularına göre on alt başlığa ayırmıştır:

- “1. Dînî-tasavvufî türler
2. İslâm tarihleri
3. Dînî-destânî türler
4. Hikâyeler
5. Tarihler
6. Şuarâ tezkireleri ve başka biyografik eserler

7. Seyâhatnâmeler

8. Sefâretnâmeler

9. Münşeâtler

10.Şerhler, sözlükler vb. eserler” (2007: 44).

Ziya Paşa'nın “Şiir ve İnşâ” adlı makalesinde doğrudan nesir yerine kullanılan inşâ'nın gelişimiyle Tanzimat'a kadar Osmanlı dönemi nesri üç kategoride incelenmiştir. Bunlar sâde, orta ve süslü nesirdir (Uzun, 2007: 9). Bu sınıflama hakkında Fahir İz şunları kaydeder:

Tanzimatçıların ortaya attığı ve “önceleri sade olan Türk nesrinin XV. yüzyıldan sonra gittikçe ağıdalaşarak ancak XIX. yüzyıldan bu yana tekrar sadeliğe yöneldiği” gibi gerçeklere uymayan bir görüş, M. Fuad Köprülü'nün uyarımları ortada iken günümüze kadar gelmiştir. Gerçekte ise bu nesir, başlangıçtan Tanzimat'a kadar paralel üç kolda gelişmiştir. İlki hâlkın konuştuğu dili esas tutan sade nesirdir (1996: 9). İkincisi Arap ve Fars sözlüklerinden gelişigüzel her kelimeyi alıp onları bu dillerin gramer kurallarına göre kullanan buna karşılık Türkçe sözlere pek az yer veren lafız sanatlarından pek çoğunu benimseyen seci'i esas tutan süslü nesir yani inşâ'dır (1996: 10). Üçüncüsü orta nesirdir. Hâlk dilinden oldukça ayırdır; ama hüner göstermek amaç değildir. Yazar esas olarak anlatmak istediği şeyin peşindedir (1996: 13). Ancak yapılan bu ayırım kimi araştırmacılar tarafından onaylanmamış ve eleştirilmiştir. Atabey Kılıç, bu ayırımı şu sözlerle eleştirir:

“Nazım veya şiir için düşünmediğimiz şeyi, nesir için niye düşünüyoruz? Bunu her şeyden evvel cevaplandırmalıyız. Nazımda sâde, süslü, orta diye bir şey olmadığına, düşünmediğimize veya aklımıza getirmediğimize göre, nesri ne için böyle üç parça hâlinde ve üstelik hemen hemen hiç kimsenin ittifâkı olmadan parçalıyor veya tasnif ediyoruz? Varsayalım ki nesirde hakîkaten -kahvede olduğu gibi- böylesine bir sâde, orta, süslü kavramı mümkün; peki kime göre sâde, kime göre orta ve kime göre süslü diyeceğiz?” (2016: 79).

Coşkun ise şunları kaydeder:

“Eserlerin üsluplarını tasvir ederken araştırmacıların kullandıkları sâde üslup, orta üslup, süslü üslup ve âlî üslup gibi terimler, eserleri temsil bakımından yetersizdirler. Bu üslup adları, âlî üslup hariç, eserlerde kullanılan dilin, kelime ve tamlamaların anlaşılabilirliği esas alınarak

belirlenmiştir. Hâlbuki sadeliğin ve süslülüğün dil ve kelimelerle ilgili bir yanı olduğu gibi anlatımla ilgili bir yanı daha bulunmaktadır. Dili sade, anlatımı edebî olan veya anlatımı sade, dili ağır olan birçok eser vardır. Yunus Emre'nin dil bakımından sade olan birçok şiirinde edebî, metaforik ve etkileyici (“âlî”) bir üslup kullanılmıştır. Bu tür eserleri, konuşma üslûbuyla yazılmış eserlerle bir araya getirip sâde üslup başlığı altında toplamak doğru değildir” (2010: 73)

“Eski Türk Edebiyatı metinleri için kullanılan üslup adları, çok sayıda eserin üsluplarına göre sınıflandırılmasıyla belirlenmiştir. Dolayısıyla bu üsluplar yüzlerce eseri temsil etmektedir. Hâlbuki üslup bireyseldir” (2010: 73)

Yapılan eser incelemelerinde incelenen eserlerin bir bölümünün tam olarak süslü, sade ya da orta nesre dâhil edilemediği görülmüştür. Bu konu ile ilgili olarak Volkan Karagözlü “Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Süleymân-nâmesi'ndeki Âlim Biyografilerinin Anlatım Özellikleri” isimli çalışmasının dipnotunda şu ifadeler yer verir:

“...Bize göre mensur eserler hakkında bu ve buna benzer düşünceler çok genel yargılar olmakla birlikte, eserin gerçek anlatım özelliklerini karşılayamamaktadır. Çünkü yazılı bir sanat eserinin anlatım özellikleri bir insanın parmak izi, yürüyüşü ve ses tonu gibi kendine özgüdür. Aynı yapıt içinde farklı üslup özellikleri görülebilir. Bu yüzden devrin üslup özelliklerinden etkilenilmesi göz ardı edilmeden, her yapıtın üslûbunun kendine özgü olduğu ve yapıtların üsluplarının teker teker incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Yapıtların üslûbunun devrin genel üslûbundan benzeşen ve ayrılan yönleri tespit edilip yazarın kendine ait yazım biçimleri ortaya konmadan eserin sade, orta ve süslü üslup ile yazıldığı yargısı en hafif deyişle kolaycılıktır...” (2021: 993).

Karagözlü'nün bahsettiği “aynı yapıt içinde farklı üslup özellikleri görülebilmesi” durumu, 15. yy Klasik Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Sinan Paşa'nın eserlerinde de görülen bir durumdur. Bu eserlerden ilki olan Tazarru'-nâme'nin, secileri ve simetrik cümlelerinden dolayı süslü nesir olarak değerlendirildiği ancak kısa, sade, açık ve anlaşılır cümleleriyle bu nesirden ayrıldığı

dikkat çekmektedir. Kılıç'a göre süslü ya da sade nesir gibi bir sınıflandırma yerine “*Sinan Paşa üslûbu*” gibi topyekün bir sınıflandırmaya gitmek daha doğru bir yaklaşımdır (2016: 79-77).

Köksal “Sinan Paşa'nın Nesri ve Nesir Üslûbu” isimli çalışmasında “Sinan Paşa, ne mesajını sanatına tercih etmiş, ne de tersini yapmıştır” ifadelerini kullanır ve Köksal'a göre “yer yer ağır sayabileceğimiz kelimeler ile dilini oluşturan yazar, daha çok sehl-i mümtenî de denilebilecek bir sadeliği tercih etmiştir.” Çalışmasının sonuç kısmında ise Sinan Paşa'nın “üslûbu üzerinde sistemli ve teferruatlı bir inceleme henüz yapılamadığı gibi üslup çalışmaları da metot eksikliği hatta örneksizliği ile karşı karşıya” olduğunu belirtir (2017: 81-94).

Dolayısıyla Sinan Paşa'nın üslûbunu ve özellikle bu üslûbun en iyi örneklerinden olan Tazarru'-nâme'yi kategorize etmek çokta mümkün değildir. Tazarru'-nâme, estetik değeri oldukça yüksek bir eserdir. Bu estetik değerlerin bir kısmı ahenk kelimesi ile ifade edilebilir (Kaplan 2014: 208).

Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lügatı isimli eserinde âhengi; “manzum, mensur bir sözün kulağa güzel ve pürüzsüz gelmesi, âdeta hafif tertip bir mûsikî te'siri yapmasıdır.” (1994: 17) diye tanımlarken Kazım Yetiş, İslâm Ansiklopedisinde “üslûbun bir niteliği olarak şiir ve nesirde kelime ve cümlelerin âdeta bir mûsikî tesiri yapacak şekilde art arda getirilmesi ile sağlanan uyum.” (1988: 516) olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımlarda kullanılan “mûsikî” terimi oldukça önemlidir. Edebiyat ve müzik, geçmişten bugüne birbirleri üzerinde etkili olmuş ve bünyelerinde birçok ortak malzeme bulundurmuşlardır. Zira ses, âhenk, ritm, armoni, melodi gibi terim ve kavramlar, her iki sahada da, ortaya konulan eserlerin kıymet ölçüsünü belirleyen en önemli unsurlardandır (Erol, 2002: 53). Bunların kullanımı, edebî dilin hem göze hem de kulağa hitap eden sanatsal formunu yakalamasını sağlar. Ayrıca şiirin bestelenebilir ve müzik aleti eşliğinde ezgili bir biçimde okunabilir olmasında da etkilidir. Dolayısıyla müzik ve edebiyat ilişkisinde başrol şiirdir. Bu ilişkinin temelinde ise vezin ve kafiye vardır. Vezin, kafiye ve redif gibi şiire has özellikler, hem müzik-şiir ilişkisinde hem de âhenk-şiir ilişkisinde bağdaştırıcı unsurlardır ve bunların varlığı nesrin geri planda kalmasına neden olurlar. Çünkü vezin ve kafiye âhenk unsurları içerisinde yer alır.

Yekta Saraç'ta âhengi; “şiir metinlerini düz yazıdan ayıran özelliklerden biri” (2007: 106) olarak ifade eder. Divan şiirinin klasik edebiyat bilgi birikimi açısından âhenk unsurlarını şu altı başlıkta incelemiştir:

- “1. Ölçü (aruz)
2. Kafiye ve Redif
3. Söz dizimi fasih kelimelerin oluşması
4. Belâğatin bedî bölümünde söz konusu edilen söz sanatları
  - a) Tekrîr
  - b) Müşakele
  - c) Cinâs
  - d) İştikâk
  - e) Müvâzene
  - f) Tarsî
  - g) İrşâd
  - h) Reddû'l-acüz ale's-sadr
  - i) İade
  - j) Akis
5. Nazım Şekillerinin Sesle ilgili yapısal özellikleri
6. Şiir okuma dil / inşâd (özellikli şiir okuma)” (2007: 109-110).

Muhsin Macit ise Divan şiirinde âhengi sağlayan unsurları; söz-ses tekrarları ve ritim (vezin, kafiye-redif) olarak kaydetmiştir (2016: 181-199).

Ancak nesrin, zaman içerisindeki değişimi ve kazandığı edebî değer; âhenk unsurlarının nesirdeki varlığını en üst düzeye taşımıştır. Özellikle Sinan Paşa'nın 15. yüzyılda kendine has üslûbu ile ortaya koyduğu eserlerinin, yapısal olarak şiire denk olması, âhenk unsurlarını bünyesinde bulundurmasını sağlamıştır. Bu unsurların başında “tekrarlar” gelmektedir.

Tekrarlar düz yazı, şiir ya da günlük dilde duygu ve düşüncelerin aktarımında güçlü ve etkileyici bir anlatım sağlayabilmek için insanoğlunun bulduğu araçlardan, yararlandığı anlatım yollarından biridir (Üstünova 2004: 3017). Türk edebiyatının her döneminde şairler, âhengi sağlamak, anlamı pekiştirmek, güçlendirmek ve zenginleştirmek amacıyla tekrarlardan yararlanmışlardır (Üstünova 1998: 464). Sinan Paşa'nın nesir olarak kaleme aldığı Tazarru'-nâme'de de aynı amaçlar

doğrultusunda tekrarlara başvurulmuştur. Bu çalışmada tekrarlar söz ve ses olmak üzere iki kısımda incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TAZARRU'NÂME'DE SÖZ TEKRARLARI VE BUNLARLA İLGİLİ SANATLAR

1.1. Biçimbirimsel Tekrarlar

Hem estetik bir güzellik oluşturmak hem de şiirsel ritmi yakalayarak anlamı vurgulama ve yeni çağrışımlar yaratma bağlamında şiirdeki herhangi bir dilbilimsel öğeyi yinelemek şairler tarafından sıkça uygulanan bir husustur (Eren, 2019: 2038). Dolayısıyla biçimbirimsel tekrarlar kapsamında, abartıya kaçmadan yapılan sözcük tekrarları, seslerin aktif bir biçimde kullanımını sağlar. Genel olarak Türk şiirinde karşılaşılan bu tekrarlara 15. yy'ın önemli nesir örneklerinden olan Tazarru'-nâme'de de sıkça rastlanmaktadır:

1.1.1. Ön Tekrarlar

Özünlü tarafından “birbiri peşi sıra gelen tümcelerin baş taraftaki sözcük ya da sözcük gruplarının yinelenmesi” (Özünlü, 2001, s. 118) olarak tanımlanan ön tekrarlar, Tazarru'-nâme'de ritmik ses akışının devamlılığını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Eserde kullanılan belli başlı ön tekrarlar “Îlâhî, îlâhî! Sen ol kadîr, sen ol, îlâhî! Şol, neylerem, neylerem ol, kanı, kanı şol, âfitâb-ı cihân, âfitâb-ı îmân, âfitâb-ı âsümân, her, îlâhî! Her, îlâhî! Senün, îlâhî! Bizi, îlâhî! Bizüm, ışk, ışktur, akl, anun, anda, bir, iki, çâr, çehâr, heft, sûfi ve sûfi şol'dur.

Aşağıdaki örneklerde ön tekrarlar, fasıla¹ başlarında tekrar eden “îlâhî” nidası ve bu nidaya getirilen çeşitli zamirler ile yapılmıştır.

İlâhî! Bizi tâ’atüne dâyim eyle.**İlâhî! Bizi** gecelerde kâyim eyle (Tulum 2001: 102)

[Tanrım! Bizi hep kulluğunda kalanlardan eyle; Tanrım! Bizi gecelerde namaz kılanlardan eyle.] (Tulum 2014: 240).

Kullanılan her sözcük, mana ile ses arasında köprü niteliğindedir. Misal; yukarıdaki örnekte kullanılan “îlâhî” nidasında Tanrıya yakarış söz konusudur. Yakarılan “yüce Tanrı”, yakaran sanatkar, uğruna yakarılan şey ise sanatkarın kendisini de dâhil ettiği ve Tanrıya “kullukta” aciz kaldığını düşündüğü insanoğludur. Bu nedenle Tanrı’dan “kullukta devamlılık” ister. İlk fasılda “ibadet etmek, Tanrı’nın emirlerini yerine getirmek” anlamında tâ’at sözcüğünü, “devamlılık ve süreklilik anlamına” gelen dâyim kelimesiyle kullanılırken ikinci fasılda “namaz kılan” anlamında kâyim sözcüğünü gece kelimesi ile kullanmıştır. Namaz kulluğun şartlarından biridir. Bilinir ki gece uykudan kalkılarak kılınan namaz en hayırlı olanıdır. İnsanoğlunun uykusundan uyanarak rahatlığından vazgeçmesi, ebedî mekânı âhiret için fânî dünyadan vazgeçmesidir. “İlâhî! Bizi” nidasının fasıla başlarında yani istenilen her yeni şeyden önce tekrarlanması, yakarışın derinliğini ve yoğunluğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca hem yinelenen sözcüklerde hem de cümle içindeki diğer sözcüklerde sık sık tekrar eden “i” sesi fasılalar arsında akıcılığı sağlar ve cümleyle birlik kazandırır.

İlâhî! Seni dâr sanırlar, ammâ cândan karîbsin.

İlâhî! Ben ne diyem ki sırrımın sırrıma rakîbsin (Tulum 2001: 148).

[Tanrım! Seni uzak sanırlar, ama candan yakın duransın; Tanrım! Ben ne diyeyim ki sırrımın sırrını gözleyensin.] (Tulum 2014: 386).

Yukarıdaki cümlede ise “İlâhî!” nidasında Tanrı’ya yakarışla birlikte sesleniş vardır. Tanrı’dan bir şey istemekten ziyade tek taraflı bir sohbet ve her şeyi bilene sığınma söz konusudur. Fasılalarda nidadan sonra gelen “sen” ve “ben” zamiri kullanılarak,

---

¹ Kıraat ilmindeki fâsıla özetle, “noktalama işaretlerinin bulunmadığı mushaflar okunurken durulması gereken yerleri, yani cümlelerin başlangıçlarını ve sonlarını göstermek üzere yapılmış bir düzenleme” olarak tanımlanabilir. Bu düzenleme gerçekleştirilirken mesele, basit bir dil bilgisi olayı şeklinde ele alınıp meselâ Kitâb-ı Mukaddes’te olduğu gibi her cümlenin başına konulan “ve” edatı ile değil şiirdeki kafiye ve nesirdeki seci gibi bir edebî sanat metodu ile çözümlenmiştir (Çetin ve Topuzoğlu, 1995: 209).

her şeyi bilen Tanrı ile kendisini kıyaslar ve acizliğini kabullenir. Bu kabulleniş, nida sanatına da yansır.

İlâhî! Sen bize yakınsın, biz göremezüz.

İlâhî! Sen bizimle bilesin, biz bilemezüz (Tulum 2001: 148).

[Tanrım! Sen bize yakınsın, biz göremeyiz; Tanrım! Sen bizimle birliktesin, biz bilemeyiz.] (Tulum 2014: 386).

Aynı kabulleniş ve acizlik bu cümlede de vardır. “Biz, bize, bizimle, görmez-üz, bilmez-üz” sözcüklerinde “i-z-m” seslerinin üst üste tekrar etmesi ritmik akışa hizmet eder. İlâhî! Sen ön tekrarında hem “İlâhî” kelimesinin hem de “sen” zamirini kullanarak vurguyu arttırır.

İlâhî! Her kişünün bir tûrı var.

İlâhî! Her derûnun bir nûrı var (Tulum 2001: 153)

[Tanrım! Her kişinin bir Tur'u var; Tanrım! Her yüreğin bir nuru var.] (Tulum 2014: 396).

Yukarıdaki cümlede Hz. Mûsâ kıssasına atıf vardır. Hz. Mûsâ, Mısır'a dönüşü sırasında bir dağın tepesinde ışık görür. Işığa doğru yürüdüğünde kimi rivayete göre Tanrı kimi rivayete göre Tanrı'nın meleği onunla konuşur. Bu dağ, Hz. Mûsâ'ya peygamberlik verilen Tûr Dağı'dır. Nasıl ki Hz. Mûsâ ateşi takip ederek peygamberliğe eriştirmişse, insanoğlu da gönlündeki nuru takip ederek Tanrı'ya erişebilir. Tasavvufta Tûr dağı, insanın maddî yapısını temsil eder. Nitekim bu maddî yapı, Allah'ın tecellîsi ile yok olur. Bunun için önce varlığı yok etmek gerekir (Pala, 2018: 474). Dolayısıyla Tûr; insanın maddî yapısı, cümledeki “her” kelimesinin karşılığı, fânî olandır. Nûr ise Allah'ın gönüldeki tecellîsi, “İlâhî!” kelimesinin karşılığı, ebedî olandır. Tekrarlanan sözcüklerin yanı sıra “r” sesini cümle içinde sıkça tekrarlanması, cümlenin kulağa daha hoş gelmesinin sağlar.

İlâhî! Şol demde ki ömürden bir dem kala;

İlâhî! Şol vaktümde ki âhirete bir kadem kala (Tulum 2001: 226).

[Tanrım! Ömürden bir dem [soluk] kaldığı demde, Tanrım! ahirete bir adım kaldığı vakitte;] (Tulum 2014: 600).

Çeşitli anlamlarda kullanılan “dem” sözcüğü, işaret zamirinden sonra soluk nefes, fasıla sonunda vakit anlamına kullanılmıştır. Birinci fasılının sonundaki anlamı (vakit) ikinci fasılda zamirden sonra doğrudan kullanılır. Birbirine çapraz olarak dem-kadem sözcükleri; ömrün sonun, âhiretin başlangıcını temsil eden unsurlardır.

Ömür dünya hayatını, âhîret ölümden sonraki yaşamı ifade eder. “O” işaret zamiri ise ilk fasılada ömrü, ikinci fasılada âhîreti belirtir. Bu ikisi arasında ölüm vardır. Son nefes, fânî yaşamının sonu asıl yaşamın ise başlangıcıdır.

“Sen ol” ve “kimi” zamirleri ya da “kanı şol”, “heft” gibi kelimelerin tekrarlanmasıyla elde edilen ön tekrarlara örnekler verilmiştir:

Kimi hırsta a’lâ-yı hâldedür;

kimi şehvette gâyette kemâldedür (2001: 54)

[*Kimi hırsta en üst durumdadır; kimi şehvette en aşırı konumdadır.*] (2014: 112).

“Kimi” ifadesi bu cümlede “bazıları” anlamında, hırsta ve şehvete kapılanları belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bu sözcüğün fasıla başında tekrar etmesi fasılalar arasında geçişi sağlar ve âhengi meydana getirir.

Sen ol dürsin ki, denizün hakîkattür;

sen ol cevhersin ki, ma’denün şerî’attür (2001: 253).

[*Sen o incisin ki denizin hakikattir; sen o mücevhersin ki, madenin şeriattir.*] (2014: 680).

“Sen” ve “o” işaret zamirlerinin beraber kullanıldığı yukarıdaki cümlede, “Sen” Tanrı’yı ifade ederken “o” zamiri değerli görülen unsurları (dür ve cevheri) işaret eder. “*İnci- cevher/gevher, esas, asıl, öz, zât gibi anlamlara gelir ve gizli iken meydana çıkan sırlar manasında kullanılır. Sûfilere göre “gevher” Tanrıdır, bunun dışındaki her şey ise arazdır*” (Abul, 2017:166). Cümlede ebedî olanın Allah olduğu ifade edilir. Hem “ses” hem de “o” zamiri ile kast edilen Tanrı’dır.

Kanı ol devlet ü istizhârları;

kanı ol müknet ü iktidârları? (2001: 117).

[*Nerede o servet ve dayanakları; nerede o güç ve yenilmezlik kaynakları?*] (2014: 280).

Yukarıdaki cümlede anlatımı güçlendirmek amacı ile cevabı beklenmeksizin “kanı?” sorusu sorulmuş, dünya malının geçiciliği vurgulanmıştır. “O” zamiri dünyalık için yani servet, dayanak, güç ve yenilmezliği belirtmek için kullanılmıştır. Bunların değersizliğini daha güçlü hale getirmek için ise aynı anlama gelen sözcüklere tamlama biçiminde yer verilmiştir.

Heft âsümân-ı âlem-i risâlet (ve)

heft sitâre-i âsümân ı celâlet (2001: 234).

[*yedi resullük âlemi göğü, yedi ululuk göğü yıldızı;*] (2014: 624).

Heft: “Yedi. Arapçası “Seb’a”dır. Şark inançlarında 7 rakamının önemli bir yer tutması dolayısıyla birçok tamlamalar kurmuştur” (Pala, 2018: 212). Çoğunlukla göğün yedi katını ifade etmek için kullanılan bu sözcük, Tazarru’-nâme’de de sık sık geçer.

1.1.2. Art Tekrarlar

“Birbiri peşi sıra gelen tümce sonundaki sözcüklerin veya sözcük gruplarının yinelenmesi” (Özünü, 2001: 118) olarak tanımlanan art tekrarlar, ritmik ses akışının devamlılığını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Tazarru’-nâme’de “yok, degül, olmaz, gerekmez, gerek, itmek gerek, için, itti, iden, ola, senin, senindür, andan, artuk, isem, var” gibi birçok kelime art tekrar olarak kullanılmıştır.

Aşağıdaki örneklerde art tekrarlar, fasıla sonlarında tekrar eden “var”, “yok”, “için”, kelimeleri ile yapılmıştır.

Mürîd’dür ki, irâdetine illet **yok**;

Hâlik’tür ki, mahlûkına nihâyet **yok** (2001: 32).

[Yaratıcıdır, öyle ki, yarattıkları hesaba gelmez. Cömerttir, öyle ki, bağış karşılıksız;] (2014: 50).

Ne bildüğüne ihtimâl-i zevâl **var** (ve)

ne ilmünde tagayyür ü intikâl **var** (2001: 47).

[Ne bildiğinin yok olma ihtimali bulunur ve ne bildiğinde değişme ve başkalaşma olur.] (2014: 94).

Zülfindeki şol ham için;

gîsûsındaki derhem için (2001: 218).

[Zülfindeki dalgalanış için, örgüsündeki giriş çıkış için;] (2014: 574).

Aşağıdaki örneklerde ise art tekrarlar, fasıla sonlarında yinelenen zamirler ile meydana getirilmiştir.

Vâsi’ durur, her şey’e vüs’at **andan**;

Kerîm durur, âlemde mekremet **andan** (2001: 33).

[Bağış eli geniştir, her nesneye genişlik ondan; Bol bol dağıtır, evrende cömertlik ondan.] (2014: 52).

İlm ü hikmet gevherlerini bildüren **sensin** (ve)

ikbâl ü sa’âdet yollarına yildüren **sensin** (2001: 47).

[İlim ve hikmet cevherlerini bildiren sensin; başarı ve mutluluk yollarında koşturan sensin.] (2014: 92).

Art tekrarların büyük çoğunluğu eylem soylu yüklemlerden meydana gelir. Örneğin; aşağıdaki cümlelerde “it”, “gerekmez”, “olmaz” gibi eylem soylu sözcüklerin fasıla sonlarında tekrarlanmasıyla art tekrar yapılmıştır.

Sâliklerini inâyet atına süvâr **it**;

yolında fenâ bulanı gine senün-ile var **it** (2001: 76).

[Yola girmişleri yardım atına süvar [= binici] et; yolunda yok olanı yine seninle var et.] (2014: 166).

Belî peşîmânlık kuru zübândan **gerekmez** (ve)

nedâmet hemîn lisândan **gerekmez** (2001: 104).

[Ancak pişmanlık kuru dille yapılırsa, yetmez ve nedamet yalnızca sözle yapılırsa, yetmez;] (2014: 246).

Akıl bir rengdür ki anda bûy-ı sır **olmaz**;

ışk bir bûydur ki anda rengden eser **olmaz** (2001: 193).

[Akıl bir renktir, onda sır kokusu olmaz, aşk bir kokudur, onda renkten eser bulunmaz.] (2014: 508).

1.1.3. Ek Tekrarları

Aynı yapım ya da çekim ekinin başka başka sözcüklerle kullanılması” (Özünü, 2001: 122) olarak tanımlanan, ek tekrarlarının Tazarru’-nâme’de kullanımı oldukça fazladır. Birbirine simetrik fasılalarda aynı eklerin kullanımı, murassa seciyi² andırsa da murassa secide; “bir cümlecikte yer alan her bir kelimenin diğer cümlecikteki karşılığı ile hem vezin hem de kafiye açısından denk olması gerekir” (Yıldız, 2014: 108). Tazarru’-nâme’de ise murassa seci gibi vezin yönünden olmasa da Arapça, Farsça ve Türkçe sözcüklerin sonuna gelen aynı görevdeki ekler ile âhenkli ve simetrik fasılalar elde edilmiştir.

Örneğin; aşağıdaki cümlenin ilk fasılasında yer alan fettâh (a.) kelimesine -dur bildirme eki, dil (f.) kelimesine ise -ler çoğul eki ile -i belirtme hâli eki getirilmiştir. İkinci fasılda bu kullanıma paralel olarak vedûd (a.) ve gönül (t.) sözcüklerine de aynı eklerin getirilerek âhenkli bir yapı ortaya konulmuştur. Bu durum okuyucuda

---

² b.k. s. 31

beğeni duygusunu arttır. Çünkü sözcüklere gelen ekler, cümlenin daha şiirsel olmasını ve okuyucuda beğenin artmasını sağlar.

Fattâh'**dur** bağlı dilleri;

Vedûd'**dur** uyanuk gönülleri (2001: 33).

[Açıcıdır bağlı dilleri; çok sevicidir uyanık gönülleri.] (2014: 52).

Aşağıdaki örnekte ise birbirine simetrik olan beden (t.) - ten (t.), cân (f.) ve gönül (t.) sözcüklerine -üm / -im eki getirilerek ek tekrarı yapılmış, ritmik bir akış meydana getirilmiştir.

Îlâhî! Ten**üm** sahîh, cân**um** haste.

Îlâhî! Beden**üm** dürüst ü gön**üm** şikeste. (2001: 175).

[Tanrım! Vücudum sağlıklı, ruhum hasta; Tanrım! Bedenim ayakta, gönüm yatakta] (2014: 456).

Hûb güzel, zîşt ise çirkin demektir. Bu kelimelerin Türkçesi birinci fasılda kullanılmış, tıpkı ikinci fasılda olduğu gibi sonlarına isimden isim yapım eki -lık almıştır. Kökte hiçbir ses benzerliği olmamasına rağmen ekler ile ses benzerliği yaparak fasıla da âhenkli bir yapı meydana getirmiştir. Ancak bu sözcükler kendi içlerinde değerlendirildiğinde iç seci³ ile olan benzerlikleri dikkat çeker.

Nîgî vü bedî, **güzellig ü çirkinlik** ışk bâzârında yeksân olur;

hûblık u zîştlik ışk erine seyyân olur (2001: 194).

[Güzellik ve çirkinlik aşk pazarında aynı değerde olur; hoşluk ve nahoşluğu aşk eri eş değerli bulur] (2014: 510).

1.1.4. Bağlaç Tekrarları

Bu âhenkli yapıya hizmet eden bir başka kullanım ise gâh... gâh, eger... eger, ne...ne, kimi...kimi gibi bağlaçlardır. Bağlaçların kullanımını eserde ritmik akışı sağlar. Ayrıca anlam ayrımı verebilmek için de bağlaç yinelemesi⁴ önemli roller üstlenebilmektedir (Özünü, 2001: 117).

- **Hem...hem**

³ **İç Seci:** Çoğunlukla iki kelimedenden oluşan bu kalıplarda “u” bağlama edatı kullanılmıştır. Edatın her iki tarafındaki kelime birbiriyle ya zıt anlamlı ya da yakın anlamlıdır. (Kılıç ve Yıldız, 2006: 251). Eserde; menâkib-i merâkib / mütekaddimîn ve müte’ahhirîn / külliye vü cüz’îye / mürekkebe vü basîte / vâhid ü ehad / teşnegân ü gürisnagân / müteceddidât-ı mevcûdât / ehadiyyet ve hakikat / evelûn ü ahirûn / mütekaddimûn ve müte’ahhirûn / a’dâd-i emdâd / hayvânât u nebâtâtan / evvelîn ü âhirîn / mütekaddimîn ü müte’ahhirîn / suğrâ vü kübrâ gibi birçok örneği vardır.

⁴ Çalışmamızda “yineleme” sözcüğü yerine “tekrar” sözcüğü tercih edilmiştir.

Hem Muhib'dür ve **hem** mahbûb; **hem** tâlibdür ve **hem** matlûb (2001:33).

Hem Vedûd'dur ve **hem** mevdûd; **hem** Şâhid'dür ve **hem** meşhûd (2001: 33).

- **Kimi...kimi**

Kimi hırsta a'lâ-yı hâldedür **kimi** şehvette gâyetle kemâldedür (2001: 54).

Kimi hased ile ma'rûf, **kimi** buhl ile mevsûftur (2001: 54).

Kimi Tanrı dir, kimi Hudâ; **kimi** Allah diyü ider nidâ (2001: 128).

Kimi a'mâl-i behişt ider, kendü dûzahî; **kimi** ef'âl-i ehl-i dûzah ider, kendü behiştî (2001: 139).

- **Gâh...gâh (geh...geh)**

Bu bağlaç fasılalarda “bazen, bazı bazı, kimi vakit” gibi çeşitli anlamlarda kullanılır. Fasıla başlarının yanı sıra cümle içinde art arda tekrarlandığı kullanımlarda mevcuttur. Eserde çok fazla örneği olan bağlaç, bu çalışmada beş örnekle sınırlandırılmıştır.

Gâh bir dereye düşer, çıkamaz; **gâh** bir balçığa batar, kalkamaz (2001: 125).

Gâh bir bülbülü hoş-nefes idersin ve **gâh** gine anı giriftâr-ı kafes idersin (2001: 130).

Gâh gazâlün hûnını müşk idersin, **gâh** derisin çıkarup meşk idersin (2001: 130).

Gâh yılanlara uğrar gâh çıyanlara; gâh kurtlara uğrar gâh aslanlara (2001: 125).

Geh hâzır u geh zâyil olur; **geh** tâli ü geh âfil olur (2001: 145).

- **Eger...eger**

Eger ni'met viresin, nazarum mûlîden ırma ve **eger** belâ viresin, ümîdüm müblîden kesme (2001: 141).

Eger ağladuğum hoş gelmese, belâ virmezdi; **eger** inledüğüm istemese, cefâ itmezdi (2001: 143).

Eğer da'vâ-yı mahabbet idersem, alâmet kanı ve **eger** lâf-ı ubûdiyyet idersem, ibâdet kanı? (2001: 187).

- **Ne...ne**

Ne zâd var u **ne** merâkib; **ne** eğlence var, **ne** musâhib (2001: 125).

Ne bir kimse var ki elin ala, **ne** bir yoldaş var ki kaldura (2001: 125).

Ne yüzi var ki atası yüzün göre-bilen; **ne** yol bilür ki hele bâri varı-bilen (2001: 126).

Ne vaslatta şâd ü **ne** gamdan firarı olur; **ne** destinde sabr u **ne** pâyinde karârı olur (2001: 189).

Işık oldur ki, bir şecere-i mübârekeden sıza ki, **ne** şarkî ola, **ne** garbî; **ne** Acemî ola, **ne** Arabî (2001: 204).

Bağlaç kullanımı, âhenge ve ritme hizmet etmenin dışında anlatılmak isteneni daha kapsamlı bir biçimde ortaya koymanın en etkili yollarından biridir. Bunun sebebi bağlaçların, cümleyi iki kısma ayırarak fasılalarda birbiri ile bağlantılı ya da birbirine zıt iki durumu anlatmaya ortam hazırlamalarıdır.

1.1.5. Zamir Tekrarları

Tazarru'-nâme'de ahenk unsuru olarak kullanılan zamirler, çoğunlukla ön ya da art tekrarlar gibi fasıla başında ya da sonunda karşımıza çıkar.

Sen ol Melik'sin ki, milketüne azil yok; **sen ol** Azîz'sin ki, izzetüne zül yok (2001: 46).

Ben sana ne diyem ki, **sana** gizlü ola ve **ben** ne bildürem ki, **sana** mahfî ola (2001: 143).

Sana lâyük midhati **ben** idemezem ve **sana** münâsib sıfâtı **ben** diyemezem (2001: 143).

Bende şübühât-ı harâmdan hazer yok; **bende** tâ'at ü ibâdet nârından eser yok (2001: 175).

Bende salâh sîmâsı yok; **bende** onmak hevâsı yok (2001: 176).

Bizüm maksûdumuz zevki olana andurmadur ve **bizüm** murâdumuz irâdet ehlini kandurmadur (2001: 213).

Î mezkûr ki zikrûn anduran gine **sensin**; î meşkûr ki şükürün ittüren gine **sensin** (2001: 187).

Her zâkirün mezkûr **sensin**; her şâkirün meşkûrî **sensin** (2001: 225).

Zamirlerin ön ve art tekrar olarak kullanımlarının dışında birebir kullanımları da âhengin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Örneğin; aşağıdaki cümlede belgisiz zamir tekrarları; iki tezat durumu, iki karşılıklı olayı anlatmak için kullanılmıştır.

Birinün himmeti **birini** imdâd ider; **birinün** du'âsından **birini** istimdâd ider. (2001: 175).

Aşağıdaki cümlelerde zamirlerinin peş peşe kullanımı ile fasılalardaki müzikalite ön plana çıkarılmıştır. Sinan Paşa “sen” zamirini Tanrı (yaratıcı), ben ya da biz zamirlerini ise kendisi yani Tanrı'nın yarattığı kullar için kullanmıştır. Daha önce de

belirtildiği üzere sen-ben zamirleri iki karşılıklı olayı anlatmak için kullanılmıştır. Sinan Paşa Tazarru'-nâme'de Tanrı'nın yüceliği karşısında bir kul olarak acizliğini anlatmak için sık sık bu zamirlere yer vermiştir. Ayrıca bu zamirler, ses olarak birbirleri ile uyum içerisindedir. Örneğin; sen-ben sözcüklerinde s-b sesleri dışında kalan -en (iki ses) doğrudan tekrar ederken bu zamirlerin ek almış “senden-benden” biçimlerinde “-enden” (beş ses) kısmı yinelenir.

İlâhî! Her kişi **senden** korkar, **ben benden**. **Senden** eylükten gayrı nesne yok, her yaramazlık **benden** (2001: 99).

İlâhî! **Sen bana benden** yakınsın ve **ben** dûram; eger ben beni bilmez-isem, ma'zûram (2001: 102).

İlâhî! **Sen bize** yakınsın, **biz** göremezüz. İlâhî! **Sen bizimle** bilesin, **biz bilemezüz** (2001: 148).

Tazarru'-nâme'de rastlanan biçimbirimsel tekrarlar birkaç örnekle sınırlanamayacak kadar çoktur. Bir cümle içerisinde birden fazla biçimbirimsel tekrarın kullanıldığı örneklere de sıkça tesadüf edilmektedir. Örneğin; aşağıda verilen ilk örneklerde bağlaç tekrarı + zamir tekrarı + art tekrar, ikinci örnekte ön tekrar + ek tekrarı + art tekrar beraber kullanılmıştır.

Gâh birini bir nâna muhtâc idersin ve **gâh birini** sâhib-i taht ü tâc idersin (2001: 130).

İlâhî! Elest mestliğini müdâm **it**. İlâhî! Belî ahdini ber-devâm **it** (2001: 155).

Aşağıda verilen örneklerde ön tekrar + art tekrar beraber kullanılmıştır.

İlâhî! Tenüm sahîh, cânüm haste. **İlâhî!** Bedenüm dürüst ü gönülüm şikeste (2001: 175).

İlâhî! Yüzüm karadur kapunda. **İlâhî!** Sözüm aşağıdur hazretünde (2001: 176).

Aşağıda verilen örneklerde ek tekrarı + art tekrarı beraber kullanılmıştır.

Alî'dür, ulûsı fevkânî **degül**; Azîm'dür, azameti cismânî **degül** (2001: 33).

Tâ'at idarem, derûnda safâsı **belürmez**; vird okuram, gönülde cilâsı **belürmez** (2001: 176).

Aşağıdaki ilk örnekte zamir tekrarı + art tekrarı, ikinci örnekte zamir tekrarı + ek tekrarı + art tekrarı beraber kullanılmıştır.

Birini fakir ü zâr idersin ve **birini** ganî vü mâl-dâr idersin (2001: 130).

Biri, dili dâyim ma'sûk zikrinde olmak; **biri**, gönli müdâm fikrinde olmak (2001: 215).

Aşağıda verilen örneklerde ise ön tekrar + ek tekrarı + zamir tekrarı beraber kullanılmıştır.

Her âşıkun mahbûbı sensin; her tâlibün matlûbı sensin (2001: 153).

Her sâcidün mescûdı sensin; her âbidün ma'bûdı sensin (2001: 153).

Her kâsıdun maksûdı sensin; her hâmidün mahmûdı sensin (2001: 153).

Her zâkirün mezkûrı sensin; her şâkirün meşkûrı sensin (2001: 153).

Birden fazla biçimbirimsel tekrarların kullanılması, ses uyumunun artmasını ve buna paralel olarak kulağa hitap eden ritmik bir yapının ortaya çıkmasını sağlar. Okuyucu manadan önce sesi duyar ve dolayısıyla önce sese odaklanır. Sesin beğenilmesi manaya karşı merak uyandırır. Sinan Paşa, bilerek ya da bilmeyerek ses benzerliklerini en üst düzeye çıkararak eserinde müzikalite elde etmiştir. Bu müzikalite, okuyucuyu esere çekerek ilgi ve merak duygularını harekete geçirmede oldukça etkilidir.

1.2. Belirtili Söz Tekrarları

Bu türlü kullanışta anlamı vurgulanmak bir sözcük birinci dizede söylenmekte, ikinci dizede vurgulanmaktadır (Dilçin, 1992: 78). Bu şiir için söylenmiştir. Ancak Tazarru'-nâme'de de biçimbirimsel tekrarların dışında belli başlı söz ve söz öbeklerinin tekrar edildiği kullanımlar vardır. Aşağıdaki bölümde ön ve art tekrarların varlığı bir kenara konularak belirtili söz tekrarları incelenmiştir.

1.2.1. Tekrarlanan Sözcüğün Birinci Fasılının İlk Sözcüğü Olmasına Göre:

Bu kullanım, eserin ritmik akışının yanı sıra estetik yapısına da hizmet eder. Müzikalitenin doruk noktasına ulaşan Tazarru'-nâme'nin, kulağa hitabı kadar göze hitabı da oldukça önemlidir. Bu sebeple eserde kelimelerin simetrik dağılımına da son derece önem verilmiştir.

İnkârı âdet itmek şûm olur ve **inkârı** hû iden mahrûm olur (2001: 182).

Hâşâ ki bir mümkün Allâh ola ve **hâşâ** ki bunu ehlu'llâh diye (2001: 184).

Âteş-i zâhir, sûzende-i bürûn olur; **âteş**-i ışk, sûzende-i derûn olur (2001: 189).

Şeb makâm-ı halvet-i âşıkândur; **şeb** hıyâm-ı devlet-i müştâkândur (2001: 189).

Cemî'-i a'zâ hayâtı andan istimdâd ider ve **cemî'**-i kuvâya ervâhı ol imdâd ider (2001: 216).

Ancak Tazarru'-nâme'de birinci fasılanın ilk kelimesinin ikinci fasılanın ilk kelimesi olarak tekrarlanmasında “ön tekrarlar” en yaygın kullanım biçimidir.

1.2.2. Birinci Fasılanın İlk ve Son Kelimesinin Dışındaki Bir Kelimenin İkinci Fasılada Tekrar Etmesi:

Bu kullanım ritmik akışı sağlaması bakımından değerlendirildiğinde diğer kullanımların gerisinde kalır. Bunun sebebi; fasılların başında ya da sonunda tekrar eden sözcükler ile daha âhenkli bir yapı elde edilmesidir. Aşağıda yer alan örneklerde tekrar eden sözcükler **koyu renkle** yazılmıştır. Bu sözcükler, anlamsal olarak iki fasıla arasında bağdaştırıcı bir özelliğe sahip olup devamlılığını sağlasalar da fasılanın başında ve sonunda yapılan tekrarlar kadar etkili değildir.

İlâhî! **Namaz** diyü kıluram, hemîn sûrette; bedenüm **namaz** kılur, gönlüm ma'siyette (2001: 107).

Şükür **rızâ**dan gele; **rızâ** safâdan gele (2001: 113).

Şol dem ki rahmetün nesîmi ire, hâk üsti **gülzâr**-ı pâk olur; şol vakit ki satvetün sarsarı ese, **gülzâr** içi tîre hâk olur (2001: 129).

Gâh **nerges**lerün çeşmini peydâ idersin, gâh **nerges** gözlüleri nâ-binâ idersin (2001: 130).

Bir tûtîyi fasîh-**kelâm** idersin, gine ol **kelâmı** ana dâm idersin (2001: 130).

İlâhî! Tualum İblîs **Âdem**'e zerk itti, ol buğdayı **Âdem**'e kim rızk itti (2001: 138).

Sûfî olan **behişt** ü hûrı neyler; anda bir göz var ki her bakduğımı **behişt** eyler (2001: 157).

Âh ki sâdık olmaya, **bî-derd** olur ve nâle ki **bî-derd** ola, serd olur (2001: 178).

Bize bu izzet yiter ki anun **kulı** olavuz; **kullığı** için bir hizmetinde turavuz (2001: 180).

Bu sözden bu anlamaya kim kıyâmette **teklîf** olur; belki bundaki **teklîfün** hükmidür ki anda da sürülür (2001: 180).

Her **râhatün** âfeti olur ve her belânun **râhati** olur (2001: 181).

Pîrî ki hod-**perest** olur; berâber-i put-**perest** olur (2001: 181).

İlim **ziyâde** oldukça hayret artar ve hayret **ziyâde** oldukça dehşet artar (2001: 185).

Akıl bir seng-i ma'rifettür ki, **nemegi** yok; ışk bir **nemeg-i** hakikattür, sengi yok (2001: 193).

Anda **perîşânlık** olur, bunda **perîşânlık** cem' olur (2001: 200).

Anun âh-ı derd-**nâki** ciğerler yakar, bunun nâle-i sûz-**nâki** göklere çıkar (2001: 200).

İşktur **gülleri** peydâ iden; işktur **gül** yüzlüleri hüveydâ iden (2001: 208)

İşktur çemende **reyhânlar** açan; işktur zülüfleri **reyhân** gibi saçan (2001: 208).

İşktur Aden'de dürr-ile **mercân** iden; işktur bedende **mercânı** dendân iden (2001: 208).

İşktur sûretleri **mahbûb** iden; işktur **mahbûbları** mergûb iden (2001: 209).

Îlâhî, ol sâkî-yi mehrûnun **hüsni**-y için, **hüsn** içinde ânı-y-içün (2001: 218).

Ana nâzil olan **Kur'ân** hakkıyçün ve ol **Kur'ân**'a olan îmân hakkıyçün (2001: 223).

Îlâhî, şol sultân-ı **dîvân**-ı risâlet ve ol Süleymân-ı **dîvân**-ı cehâlet (2001: 223).

helt **âsümân**-ı âlem-i risâlet ve heft sitâre-i **âsümân** ı celâlet (2001: 234).

Ancak tekrar eden sözcüklerin orta bölümde toplanması, kelimelerin dizilişi bakımından bir simetri meydana getirir. Dolayısıyla ortaya çıkan simetri daha âhenkli bir yapı meydana getirir. Fasilalar alt alta getirildiğinde bu durum daha net anlaşılacaktır. Aşağıda verilen örnekte koyu renkli sözcükler cümlenin tam ortasında ve tamlama şeklinde tekrar eder.

Bir hayy'sın ki, **cemî'-i hayler** hayatı senden alur;
(tamlanan/muzaf) (tamlayan/muzafun)

Bir Kayyûm'sın ki, **cemî'-i muhtâclar** hâcetin sende bulur
(2001: 36).

Îlâhî! Her kişi **merd-i ışk** olmaz
(tamlanan/muzaf) (tamlayan/muzafun)

(ve) değme yirde **derd-i ışk** bulunmaz (2001: 199).

Bu sözcükler, karşılıklı tamlayan ya da tamlanan olmanın yanı sıra çapraz olarak da verilir. Yani biri tamlanan iken diğeri tamlayan olarak kullanılır.

Ervâh-i ârifî **zülâl-i cemâline** atşân;
(tamlayan/muzafun)

esrâr-i vâlihîn **cemâl-i kemâlinde** hayrân (2001: 44).

(tamlanan/muzaf)

Tekrarlanan sözcükler, estetik ve âhengin yanı sıra anlam bakımından da oldukça önemlidir. Çünkü cümlelerde üzerinde durulmak istenen konu, tekrar eden

sözcüklerle vurgulanır. Örneğin aşağıdaki cümlede, “gün olur imkânsız denilen olur ve sen (Tanrı’m) nergislerin açarsın. Gün olur nergis gözlülerin gözlerini görmez edersin.” diyerek Tanrı’nın kudretini anlatmak için nergis benzetmesinden yararlanılmıştır. Nergis, Klasik Türk şiirinde sıklıkla kullanılmış bir benzetmedir. Aynı anlama gelen çeşm ve göz sözcükleri ile birlikte sıklıkla anılır. Çünkü nergisin şekli göze benzer.

Gâh **nerges**lerün çeşmini peydâ idersin,

gâh **nerges** gözlüleri nâ-bînâ idersin (2001: 130).

[*Gün olur, nergislerin gözünü apaçık edersin; gün olur, nergis gözlüleri görmez duruma getirirsin.*] (2014: 330).

1.2.3. Birinci Fasılın Son Kelimesinin İkinci Fasılada Tekrar Etmesi:

Sinan Paşa, birinci fasılın sonunda kullandığı bir kelimeyi çoğunlukla ikinci fasılada da sonunda kullanır. Daha öncede bahs edildiği üzere bu tip kullanımlarda simetrik yapı, ritmik akışı devamlılığını sağlar.

Bir kad durur ki, serv-i **revândur**; bir peyker durur ki, hemîn cânü **revândur** (2001: 51).

Bâkisi anun irâdetine **dâyirdür**; kabûl ü red inâyetine **dâyirdür** (2001: 179).

Ne-yiçün geldîse anı görmek **ardınca** ve maslahatı ne-y-ise kayırmak **ardınca** oldu (2001: 125).

1.2.4. Birinci Fasıladaki Bir Kelimenin İkinci Fasılada Birden Fazla Tekrar Etmesi:

Tazarru’-nâme’de en az görülen kullanımlar birinci fasıladaki bir kelimenin ikinci fasılda birden fazla tekrar etmesi ya da ikinci fasıladaki bir kelimenin birinci fasılda birden fazla tekrar etmesi biçimindeki kullanımlardır.

İşk-ile hüsn arasında bir **ta’allük** var, ezeli vü ebedî ki, ol **ta’allüka ta’allük** olmaz (2001: 194).

Dostı seven anun rakîb-i mehrûbı olur; **dost dostı** bunun cân-ile mahbûbı olur (2001: 200).

Bir Mesîh-**dem**’sin ki, âleme hayât virürsin; **demidür** ben kuluna dahi bir **demün** irişe (2001: 292).

1.2.5. İkinci Fasıladaki Bir Kelimenin Birinci Fasılada Birden Fazla Tekrar Etmesi:

Ayak virdün **ayakta** koma; **ayak** sundun ayık koma (2001: 140).

Mâdâm ki **mümkün mümkün** ola, **mümkün** degül ki kullığı kesile (2001: 180).

Cennet **isteyen**lerün ekseri hizmet **istemez**, hanlık ister ve behişt idenlerün çoğı kulluktan kaçup sultanlık **ister** (2001: 180).

Cân isteyenün **cânı**, **cân** milkinün hânı (2001: 290)

1.2.6. Tek Fasılada Yapılan Birli Söz Tekrarları:

Bu kullanım iki şekilde eserde yer alır. Bunlardan ilki tekrar eden sözcüklerin birinci fasılada yer alması ikinci ise tekrar eden sözcüklerin ikinci fasılada yer almasıdır. Ancak bazı fasılalarda tekrar eden sözcüklerin yanı sıra ön ve art tekrarlar dikkat çeker.

a. .....A.....A..... / .....

Bir **sultân**dur ki, cemî'-i âlem saltanatına **sultân**-ı kâyim; bir sübhândur ki, her mevcûd tesbîhine kavî vü dâyim (2001: 31).

Vâcib durur, ana **vâcib** yok; uludur dergâhına hâcib yok (2001: 32).

Her **vücûd vücûd**ına nisbet adem; her mevcûd sun'un kâr-gâhında bir rakam (2001: 84).

Î bî-**çâre** dillerün **çâresi**; î âvâre gönüllerün gam-hâresi (2001: 114).

Î bî-**dilleri** bâ-**dil** iden; î müdbirleri mukbil iden (2001: 114).

î bî-**zübân**lara **zübân** viren; î kara toprağa cân ü revân viren (2001: 114).

Cihân rengine **gönül** viren **gönül** jengin açamaz ve dünyâ bûyına meyi eyleyen cân kokusun tuyamaz (2001: 123).

Yüz virdün **yüzüm** kara itme; Kerîm'sin ittügüme göre itme (2001: 140).

Baş virdün **başım** aşığa eyleme; izzet-ile cân virdün horlığı-ile alma (2001: 140).

Îlâhî! Ben **kul**una hâs **kullar**undan bir himmete meded it. Îlâhî! Bu za'îf dil-hasteye keremünden inayet it (2001: 175).

Ümîddür ki, ol **çâre**-ger bir **çâre** kıla; şâyed bu riyâyı ihlâsa kantara kıla (2001: 179).

Eğer ışktan **dem** urursam, **dem**-i derd-nâk kanı ve eger şevkum var dirsem âh-ı sûz-nâk kanı? (2001: 187).

İşk bir **mahbûb**dur, sözi dahi **mahbûb** olur; ışk bir matlûbdur ne yüzden bakarsan mergûb olur (2001: 213).

Delinmiş **yüreği**, **yürekler** deler; tutuşmuş derûnu, ciğerler yakar (2001: 213).

Dil-i halk âhen olur, **dil**-i âşık zer-i ayn; ol et-ile kan arasında, bu beyne'l-isba'ayn (2001: 215).

Îlâhî! Şol **demde** ki ömürden bir **dem** kala; Îlâhî, şol vaktümde ki âhirete bir kadem kala (2001: 226).

Şol ârif-i Rabbânî ki **ilmi** hemîn **ilm**-i Hak olmuş; şol sâlik-i nûrânî ki âyine-i vücûd-ı mutlak olmuş (2001: 290).

Şol âşık-ı sadık ki ma'şûkî **rızâsı rızâ** olmuş; şol muhibb-i muvâfik ki mahabbet yolında fenâ bulmuş (2001: 290).

b. ..... / .....**A**.....**A**.....

İlm-i kadîmi küllîye vü cüz'îye muhît; lutf-ı amîmi mürekkebe vü **basîte basît** (2001: 32).

Vehhâb'dur ki, kemîne bahşîşi varlık; Razzâk'dur ki hazînesinde **yok yokluk** (2001: 32).

Vâris durur, evvel dahi ol mâlik; Bâkî durur, bâkîsi cümle hâlik (2001: 32).

İkisi dahi elbette atalarına gider oldılar ve bu **cihândan** ol **cihâna** sefer ider oldılar (2001: 125).

Mâlikü'l-mülk setisin ki, milketüne zevâl yok; **pâdişâh**-ı mutlak sensin ki, **pâdişâhlığuna** intikâl yok (2001: 129).

Ne'üzü bi'llâh andan ki, **kul** kaçâ **kulluktan** (2001: 180).

Her mertebe kendüden yukarıya göre icmâl olur ve her **makâm** kendüden a'lâ **makâm**da hâl olur. (2001: 185).

İşk bir makâm-ı vahdânîdür; **cezbesi cezbe**-i nûrânîdür (2001: 192).

Ma'şûk dahi kendü cemâlin anda görür; ol sebebden **âşika âşık** olur (2001: 194).

1.2.7. İkili Söz Tekrarları

1.2.7.1. Düz Söz Tekrarları

Düz söz tekrarlarında da ön, art ve bağlaç tekrarları sıkça kullanılmıştır. Bu çalışmada bahsi geçen tekrarlara örnek oluşturan sözcükler haricinde tekrar eden sözcükler ele alınmıştır. Aşağıda yer alan örneklerde düz söz tekrarı kapsamında değerlendirilen sözcükler **koyu renkle** yazılmıştır.

.....A.....B...../.....A.....B.....

Îlâhî! Zâhidlerün **senden** cennet umarlar-ise, âşıklaruna dîdârun **bestür**, Îlâhî! Âbidlerün **senden** behişt ârzûlar-ise, âriflerine envârun **bestür** (2001: 157).

Îlâhî! Bir halvet **müeyesser** eyle **huzûrî** ola. Îlâhî! Bir **huzûr müeyesser** eyle ki nûrî ola (2001: 176).

Âteş-i zâhir, **sûzende**-i bürûn olur; âteş-i ışk, **sûzende**-i derûn olur (2001: 189).

Murğ havâda nazzâralık ider; **hevâ murğ**-da âvâralık ider (2001: 193).

Akıl bir **rengdür** ki anda **bûy**-ı sır olmaz; ışk bir **bûy**dur ki anda **rengden** eser olmaz (2001: 193).

Akıl bir **seng**-i ma'rifettür ki, **nemegi** yok; ışk bir **nemeg**-i hakikattür, **sengi** yok (2001: 193).

Sabâhat melâhatsüz hiç olur; **melâhat sabâhatsüz** gönüller alır (2001: 194).

Melâmet-ile **ışk** temâm olur; bî-**melâmet ışk** hâm olur (2001: 211).

1.2.7.2. Çapraz Söz Tekrarları:

.....A.....B...../.....B.....A.....

Bir **şeker** düzülmiş ki, **mey**-fürûş ola; bir **mey** dürmüş ki, **şeker**-nûş ola (2001: 51).

Gâh olur ki, bir **sâkinün** belinden bir **nebî** götürürsün ve gâh olur ki bir **nebînün** hânedânından bir **sâki** çıkarırsın (2001: 97).

Gâh sahrâlarda **nâfeleri misk**-i ezfer idersin, gâh gine **miskîn nâfeleri** hâk-i ağber idersin (2001: 130).

Gâh anı **zulmette**-y iken **nûra** çıkarırsın ve gâh bunu **nûrda**-y-iken **zulmete** birağursın (2001: 131).

Sûret ki **ma'nîsüz** ola âle benzer; **ma'nî** ki **sûretsüz** ola, hayâle benzer (2001: 153)

Murğ havâda nazzâralık ider; **hevâ murğ**-da âvâralık ider (2001: 193).

Tazarru'-nâme'de düz ve çapraz tekrarlar dışında farklı sözcüklerin aynı fasıla içinde tekrar ettiği kullanımlar mevcuttur.

.....A.....A...../.....B.....B.....

Her **hâl**inden anaru dahi bir **hâli** vardur ve her **makâm**ından bir **makâma** intikâli vardur (2001: 56).

Kâlde kalanı **kâlden** geçür; **hâl** isteyen **hâlden** geçür (2001: 79).

Sünnet diye tutaram, kuru **sünnet** ü âdet; **ibâdet** diyü işlerem, hemîn adı **ibâdet** (2001: 108).

Îlâhî! **Sirişt sirişt**-i ezeldür. Îlâhî! **Nübüşt nübüşt**-i evveldür (2001: 138).

Eger kabûl **kâbiliyyete** göre-y-ise, **kâbiliyyet** senden ve eger red **isti'dâda** dâyir ise **isti'dâd** kimden? (2001: 139).

El virdün **elim** tut; **yük yüklettün**, bilim tut (2001: 140).

Sûfi nedür, yine **sûfi** bilür, biz söyledüğümüz sezinmedür; **dervîş** olan gine **dervîş** olanı bilür, taşradan söylenen yakıştırmadur (2001: 148).

Yoldaş yoldaşa arka olur; **biri** düşerse **biri** kaldurur (2001: 175).

Âh ki dilden gelmeye, ol **âh**-ı sâdik olmaz ve **nâle** ki ciğerden kopmaya, ol **nâle**-i âşik olmaz (2001: 178).

Ev ıssı **evini** pâk bulmayıcak yıkmaz, arıdur; **harem** sâhibi **haremine** tavar giricek bozmaz, korudur (2001: 179).

İşk **kârı** bü'l-aceb **kâr** olur; ışk **bâzârı** garîb **bâzâr** olur (2001: 215).

1.2.8. Üçlü Söz Tekrarları

Bu kullanımda birinci fasılada yer alan sözcüklerden üçü, ikinci fasılada çeşitli biçimlerde tekrar eder. Örneğin aşağıdaki cümlenin ilk fasılasında kullanılan rûh-hân-sâyil (a-b-c) sözcükleri ikinci fasılada aynı şekilde tekrar eder.

Rûh-ı hayvânî, dil **hân**ınun fazlasınun **sâyil**idür ve **rûh**-ı nefsânî dahi ol **hân**un lokmasınun **sâyil**idür (2001: 216).

Aşağıdaki cümlelerde ise bir sözcüğün aynı fasılada üç kez tekrar ettiği görülür. Ancak “beyit içerisinde üç ve daha fazla sözcüğün tekrarı ses ve anlam arasındaki dengeyi ve estetiği bozmaktadır (Selçuk, 2004: 87). Bu sebeple eserde üçlü söz tekrarları oldukça az kullanılmıştır.

Sûfi **cân** degül, **cân**un **cânı**dur; sûfi iki âlemün **cânânı**dur (2001: 147).

Gamze-i ma'sûk-ile gam-zedegân-ı ışk arasında bir girişme olur ki, eger ayân ola, hezâr râh-**revân**-ı tarîkatün teninden **revân**, **revân** ola (2001: 195).

Şol sâ'atte ki **nefs**-i **nefisten** bir **nefes** kala ve şol lahza ki murğ-ı **cân** kafesten uçmağa heves kıla (2001: 226).

1.2.9. İkilemeler

Vecihe Hatipoğlu ikilemeyi: “*Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine*

yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması” (Hatiboğlu, 1981: 9) olarak tanımlamıştır. Şehbender Çoraklı ise “aynı sözcüğün kısmen ya da tamamen tekrarlanması veya eş anlamlı ya da zıt anlamlı iki ayrı sözcüğün bir arada kullanılması yoluyla elde edilen yeni oluşum” (Çoraklı, 2001: 53) olarak tanımlayarak dörde ayırmıştır. Muhsin Macit, ikilemeleri buldukları mısraya göre, diğer söz ve söz gruplarının tekrarını da dikkate alarak; “beyitte tek ikileme bulunması, beyitte birden fazla ikilemenin yer alması, beyitte kelimelerin art arda tekrarına dayalı ikilemelerin yanında başka söz sanatları ve ikileme çeşitlerinin de bulunması” (Macit, 2004: 44-49) olarak üç alt başlıkta ele almıştır.

Tazarru’-nâme’de delük delük, kûh kûh, tolu tolu, gâh gâh, hezâr hezâr, pare pare gibi ikilemelerin çok az ikileme örneği vardır. Araştırmalarımız sonucunda şunu söyleyebiliriz ki Sinan Paşa, bir kelimeyi olduğu gibi tekrar kullanmak yerine aynı aslı seste türemiş “milkinde mâlik, melikü’l-mülük, inbisâtun bisâtını bast, mükerreremün kerâyim-i kerâmâtı, inbisâtun bisâtını bast, cezben câzibesi cezb” gibi sözcükleri kullanarak ritmi, ses ortaklıklarıyla sağlamıştır.

1.2.10. Metin Seviyesindeki Söz Tekrarları

“Bilindiği üzere mısra başında yer alan bir kelime ya da kelime grubunun ya da sentaktik yapının mısralarda tekrar edilmesine anaphore denilmektedir. Bu tür tekrarlara veznin sağladığı ritmi ve ses tekrarlarındaki uyumu da ekleyince söz müziğe dönüşür” (Aksan, 1995: 235). Benzer bir durum Tazarru’-nâme’de görülür. Fasıla başında ya da sonunda tekrar eden art ve ön tekrarlar, metin seviyesinde yinelenerek eserde müzikaliteyi artırır.

Biçimbirimsel tekrarların metin seviyesinde kullanılması dışında Sinan Paşa, “.....virdün.....itme / .....virdün.....itme (eylem soylu yüklem değişebilir)” ya da “her.....bir.....var / her.....bir.....var.” gibi belli başlı kalıplaşmış yapıları art arda gelen fasılalarda kullanarak eserin müzikal akışına yön vermiştir.

Göz **virdün**, nâ-mahremden sakla; kulak **virdün**, mâlâ-ya’nîden bekle (2001: 140).

Dil **virdün**, zikründen **ayırma**; gönül **virdün**, fikründen **ayırma** (2001: 140).

Rûh **virdün**, rûhânî **kıl**; ilim **virdün**, rahmânî **kıl** (2001: 140).

Ciğer **virdün**, ışkun odına biryân **it**; dâde virdün, şevkun derdile giryân **it** (2001: 140).

Hûş **virdün**, elest câmından bî-hûş **it**; hîred **virdün**, mahabbet kadehinden ser- hoş **it** (2001: 140).

Vehim **virdün**, hanrâs **itme**; fikir **virdün**, vesvâs **itme** (2001: 140).

Nazar **virdün**, fâsid **itme**; ilim **virdün**, kâsid **itme** (2001: 140).

Kıyâs **virdün**, akîm **itme**, delîl **virdün**, sakîm **itme** (2001: 140).

Her gözün **bir** tecellîsi **var** ve **her** dilün **bir** tesellîsi **var** (2001: 153).

Her basîretün **bir** ibreti **var** ve **her** gönlün **bir** gayreti **var** (2001: 153).

Her serün **bir** sevdâsı **var** ve **her** sırrun **bir** süveydâsı **var** (2001: 153).

Her rûhun **senden bir** bahşîşi **var** ve **her** tenün **senden bir** pûşîşi **var** (2001: 153).

Her dehânun senden **bir** lezzeti **var** ve **her** lezzttün **bir** dürlü ni'meti **var** (2001: 153)

1.3. Söz Tekrarına Dayalı Sanatlar

1.3.1. Aks (Akis)

Akis (aks), bir mısra veya cümlelerin yahut cümle içinde bir ibarenin sonunu başa, başını sona alarak yeni bir ibare ve tamlama meydana getirmektir (Saraç, 2013: 76). Aks sanatı tam akis ve noksan akis olmak üzere ikiye ayrılır. Cümlelerin başını sonuna alırken hiçbir değişiklik yapılmamasına tam akis, değişiklikler yapılarak bu sanatın uygulanmasına noksan akis denilmektedir. Tazarru'-nâme'de çoğunlukla noksan aks kullanılmıştır.

Kâbız durur bastında gurûr ideni; Bâsıt durur kabzında şükr eyleyeni (2001: 33)

Sen ol Mûcid'sin ki, **gül-i ruhsârı, ekmâm-ı erhâmda takdîrün-ile peydâ eylersin** ve sen ol Mübdi'sin ki, **ruhsâr-ı güli, erhâm-ı ekmâmda tedbîrün-ile hüveydâ eylersin** (2001: 42).

Sen ol Hakîm'sin ki, **nergesün gözlerini, nerges gözlüler** gibi hikmetün âsân-y-ile bînâ eylersin ve sen ol Kerîmsin ki, **süsenün zübânını, süsen zübânlar** gibi ni'metün ezkârı-y-ile gûyâ eylersin (2001: 42).

Sen ol mahbûbsın ki, **bülbül-i zübân, gülbün-i nihâl-i insânda şevkun nevâsına nağme-sâz u hoş-âvâlık ider** ve sen ol ma'sûksın ki, **zübân-ı bülbül, nihâl-i gülbün-i bustânda ışkun hevâsına terennüm-gûy u destân-sirâlık ider** (2001: 42).

Manzar mu'teber olsa, mahber bî-i'tibâr olur; **Mahber** zî-kadr olsa, **manzar** bî-mikdâr olur (2001: 85).

Gâh niçe nâ-kesi kes idersin; gâh niçe kesi nâ-kes idersin (2001: 130).

Bende-i tâlib mevlâ-yı ğâlib olmaz; **vâcib mümkün** ve **mümkün vâcib** olmaz (2001: 184).

Îlâhî! Sen ol Kâdir-i hakîm'sin ki, **ruhsâr-ı güle** şol tarâveti virdün ki, anı gördükçe gül-i dil açılıp pür-safâ olur ve **gül-i ruhsâra** şol nezâreti virdün ki ana karşı dil-i gül utanup gark-ı hayâ olur (2001: 50)

1.3.2. Reddû'l-Acüz Ale's-Sadr

Sözlükte acüz "sözün son tarafı", sadr ise "baş tarafı" demek olduğundan reddû'l-acüz ale's-sadr "sözün sonunun başta tekrar edilmesi" mânasına gelir (Durmuş, 2007: 521).

Tarîkat ehline evvel şerî'at gerek ve hakîkat isteyene öndün **tarîkat** gerek (2001: 181).

Sen o âşıksın ki, mahbûb gine sensin; sen o tâlibsın ki matlûb gine **sensin** (2001: 253).

Bu sanata Tazarru'-nâme'de çok az yer verilmemiştir. Ancak Saraç'ın ayrımı baz alınarak eser incelendiğinde aynı kökten türemiş sözcüklerin fasılanın başında ve sonunda yer aldığı reddû'l acüz ales'sadr örneklerine rastlanmaktadır.

Afüvdür ki bir nazar-ı âtîfeti ile nice günâhları **afv** eder (2001: 32).

Manzar mu'teber olsa, mahber bî-i'tibâr olur; Mahber zî-kadr olsa, **manzar** bî-mikdâr olur (2001: 85).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TAZARRU'NÂME'DE SES TEKRARINA DAYALI SANATLAR VE BUNLARIN KULLANIMINA DAİR TESİTLER

2.1. Ses Tekrarına Dayalı Sanatlar

Ses tekrarına dayalı sanatlar; kelimelerin manasına bakılmaksızın, sadece bu kelimeleri meydana getiren seslerin dikkate alındığı sanatlardır. Bu sanatların kullanımında temel amaç ritmik ses akışını ön planda tutarak eserlerde müzikaliteye dayanan âhenkli bir yapı vücuda getirmektir. Tazarru'-nâme'de ses tekrarına dayalı sanatlar sıklıkla kullanılmış ve böylece eser müzikal bir şölene çevrilmiştir. Bu sanatların başında seci gelir.

2.1.1. Seci Sanatı

Bir metinde en az iki ibare (fasıla) sonundaki kelimelerin son seslerinin benzeşmesiyle oluşan ahenk sanatına seci denir (Coşkun, 2014; 237). Bedi'cilere göre seci, nesrin kafiyesi niteliğindedir. Nesri, şiire yaklaştırarak hem akılda hem de kulakta daha kalıcı olmasını sağlar. Yapılan bu çalışmada temel amaç, Tazarru'-nâme'deki ritmik akışa ve müzikaliteye hizmet eden sanatların kullanımını incelemektir. Bu nedenle secinin ritme ve âhenge olan katkısı üzerinde durulmuştur. Eserde Arap dilinin yapısı ve gramer kuralları göz önüne alınması ile klâsik belâgat âlimlerinin yaptığı tasnife uyarak mutarraf, mütevâzî ve murassa seci incelenmiş, bu tasnife ek olarak tartışmalı bir seci türü olan mütevâzîn seci de ele alınmıştır.

Tazarru'-nâme'de 10 220 fasılda bulunmaktadır. Bunlardan 4914 mutarraf seci, 2113 mütevâzî seci, 66 fasılda murassa seci olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eserde, 228 mütevâzîn seci bulunmaktadır (Karagözlü, 2015: 109).

2.1.1.1. Mutarraf Seci

Mutarraf seci; en az iki fasıla sonunda yer alan sözcüklerin, vezinlerinin farklı, son seslerinin aynı olmasıdır. Bu sanatta vezin aranmaması, Arapça kelimelerin yanı sıra Farsça ve Türkçe kelimelerde de rahatlıkla kullanılabilmesini sağlar. Bu nedenle Sinan Paşa'nın ilk Türkçe eseri olan Tazarru'-nâme'de en çok kullanılan seci türüdür.

Aşağıda verilen ilk örnekte “kerem (كرم) - ni'am (نعم)” sözcükleri, ikinci örnekte “it- (آیت) - git- (كیت)” sözcükleri ve üçüncü örnekte “âdem (ادم) - âlem (عالم)” sözcükleri mutarraf secidir.

Îlâhî! Nem var-ise, cümle senün **keremün**. Îlâhî! Neye mâlik-isem hep senün **ni'amun** (2001: 143).

Eger dünyâyı terk gerekse, sen beni terk **itme** ve eger gönül evi pâk gerekse, sen gönlümden **gitme** (2001: 259).

î şeyh-i **âlem**, î müşşid-i benî-**âdem!** (2001: 292).

Bu örneklerde sadece son ses benzerliği vardır. Ancak Tazarru'-nâme dikkatle incelendiğinde secili sözcüklerde birden fazla aynı ses kullanılarak iltizâmın meydana getirildiği görülür. İltizâm: seci bulunan sözlerde revî yanında revîden önceki ses ya da seslerin de aynı olmasıdır (Saraç, 2013:70). Murassa ve mütevâzî seci örneklerinde de iltizâma sıkça rastlanır.

Bilâl sûrette **Habeşî**-y-ise, ma'nîde **Kureşî**'dür (Tulum 2001: 85)

Habeşî (حبشی) - Kureşî (قرشی)

Tesbîh iderem, **zübândan**; du'â okuram, **lisândan** (Tulum 2001: 108).

Zübân (زبن) - lisân (لسان)

Îlâhî! Gizlüsün, ğâyet **zuhûrundan**. Îlâhî! Görünmezsün, ziyâde **nûrundan** (Tulum 2001: 113).

Zuhûr (ظهور) - nûr (نور)

Îlâhî! Sen sakla bu **belâdan**. Îlâhî! Sen halâs eyle bu **ibtilâdan** (Tulum 2001: 126)

Belâ (بلا) - ibtilâ (ابتلا)

Her **basîretün** bir **ibreti** var ve her gönlün bir **gayreti** var (Tulum 2001: 153).

Basîret (بصیرت) - ibret (عیرت) gayret (غیرت)

Her kâhelde bir nev'e **çâlâklık** var ve her murdârda bir yoldan **pâklık** var (Tulum 2001: 153).

Çâlâk (چالاک) - pâk (پاک)

Ger dilersen ki âleme **sultân** olasın ve eger ister-isen iki **cihâna hân** olasın (Tulum 2001: 204)

Sultân (سلطان) - cihân (جهان) - hân (هان)

Kuds bâğının **şâhidleri**, gönül ka'besinün **âbidleri** (Tulum 2001: 286)

Şâhid (شاهد) - âbid (عابد)

Cân bağıını **rûşen** ve dil meclisini **gülşen** (Tulum 2001: 288).

Rûşen (روشن) - gülşen (گلشن)

Dîn göğünün **mâhı**, şer'î ikliminün **şâhı** (Tulum 2001: 290).

Mâh (ماه) - şâh (شاه)

2.1.1.2. Mütevâzî Seci

En az iki fasılda yer alan sözcüklerin son harflerinin yanı sıra vezinlerinin de aynı olmasıdır. Vezin aynılığı, kelimeler arasındaki ritmi temin ederken ses aynılığı bu ritmin daha da âhenkli hale gelmesini sağlar.

Kimi hîle vü telbîs ile **meşhûr**dur; temâm-ı tefâsîli Acâyib-i Mahlûkatta **mezkûr**dur (Tulum 2001: 54).

Meşhûr (مشهور) - mezkûr (مذكور): Mef'ûl veznindedir.

İlâhî! Neylerem ol sırrı ki, **esrârı** yok; neylem ol rûhı ki, **envârı** yok (Tulum 2001: 106).

Esrâr (اسرار) - envâr (انوار): Ef'âl veznindedir.

Nakş-bend-i dîbâ-yı **rebî'**, çehre-güşây-ı suver-i **bedî'**; (Tulum 2001: 122).

Rebî' (ربيع) - bedî' (بديع): Fe'îl veznindedir.

Çiğeri hân- Kabza-i kudretlerinde **makhûr** ve inkıyâd-ı emirlerinde **mecbûr**; (Tulum 2001:128).

Makhûr (مقهور) - mecbûr (مجبور): Mef'ûl veznindedir.

Sâlâr-ı **latîf**, dâli'ayı ferrâş-ı **şerîf**; (Tulum 2001: 124).

Latîf (لطيف) - şerîf (شريف): Fa'îl veznindedir.

İşktur sûretleri **mahbûb** iden; işktur mahbûbları **mergûb** iden (Tulum 2001: 209).

Mahbûb (محبوب) - mergûb (مرغوب): Mef'ûl veznindedir.

Harîs **mahrûm** olur; zemmâm **mezmûm** olur (Tulum 2001: 182).

Mahrûm (محروم) - mezmûm (مضموم): Mef'ûl veznindedir.

heft deryâ yi **tevhd** ve heft iklim-i **tefrîd** (Tulum 2001: 234).

Tevhd (توحيد) - tefrîd (تفريد): Tef'îl veznindedir.

Bişincisi mefharu'l-**enbiyâ** ve seyyidü'l-**asfiyâ** (Tulum 2001: 240).

Enbiyâ (انبیاء) - asfiyâ (اصفياء): Ef'ilâ veznindedir.

Altıncısı nebiyy-i **mu'azzam** ve rasûl-i **müfehham** (Tulum 2001: 241).

Mu'azzam (معظم) - müfehham (مفخم): Mufa'al veznindedir.

2.1.1.3. Mütevâzîn Seci

Sözcüklerin sadece vezin yönünden aynılık göstermesidir. Bu seci çeşidinde son ses benzerliği aranamaz.

Vâhib durur hayâtı; **Bâ'is** durur emvâtı (Tulum 2001: 33).

Vâhib (واهب) - bâ'is (باعث): Fâ'il veznindedir.

Mukaddim'dür ön geçeni; **Mu'ahhir**'dür son kalanı (Tulum 2001: 34).

Mukaddim (مقدم) - mu'ahhir (مؤخر) Mufa'il veznindedir.

Berîd-i **kâbızu**'l-ervâh ve **kâsıd**-ı müferriku'l-eşbâh (Tulum 2001: 125)

Kâbız (قابض) - kâsıd (كاسد): Fâ'il veznindedir.

Her hâlûme **nâzırsın** ve her hâlde **hâzırsın** (Tulum 2001: 143).

Nâzır (ناظر) - hâzır (حاضر): Fâ'il veznindedir.

Egerçi **ihtilâta** tefrika vü kesret çoğ olur ve **inkıtâ'**da safâ vü vahdet hâsıl olur; (Tulum 2001: 177).

İhtilât (اختلاط) - inkıtâ' (انقطاع): İfti'âl veznindedir.

Cehd idüp **evsâfı** Hakkânî itmek gerek ve sa'y idüp **ahlâkı** nûrânî itmek gerek (Tulum 2001: 177).

Evsâf (اوصاف) - ahlâk (افعال): Ef'âl veznindedir.

Cehennem'den ki ârif **ihtirâz** ider, bunu niyyet eyler ve dûzah'tan ki âkil **ictinâb** ider (Tulum 2001: 180).

İhtirâz (احتراز) - ictinâb (اجتناب): İfti'âl veznindedir.

Bundaki düşün **ta'bîridür** ki gelse gerek ve dünyâ vâkı'asınun **te'vîlidür** ki olsa gerek (Tulum 2001: 180).

Ta'bîr (تعبير) - te'vîl (تأويل): Tef'îl veznindedir.

Maksûd hâzır, hemîn kâsıd-ı çâlâk gerek; **matlûb** müheyyâ, hemîn tâlib'i çüst-nâk gerek (Tulum 2001: 185).

Maksûd (مقصود) - matlûb (مطلوب): Tef'ûl veznindedir.

Tasavvur-ı me'ârib itmemek gerek; **teveccüh-i** metâlib itmemek gerek (Tulum 2001: 205).

Tasavvur (تصور) - teveccüh (توجه): Tefe'ul veznindedir.

2.1.1.4. Murassa Seci

Tarsî adı da verilen bu seci çeşidinde, bir cümlecikte yer alan her bir kelimenin diğer cümlecikteki karşılığı ile hem vezin hem de kafiye açısından denk olması gerekir (Yıldız, 2014: 108).

Rakîb'dür ve Hâzır; karîb'dür ve Nâzır (2001: 33).

Kanâdîl-i mu'allaka-i ecrâm-ı kevâkib ve mesâbih-ı münevvere-i nücûm-ı sevâkib (2001: 50).

Vârid-i evdiye-i ma'ârif; fârid-i endîşe-i letâyif (2001: 209).

Îlâhî, zümre-i enbiyâya ittügün ta'zîm hakkıyçün; Îlâhî, cümle-i evliyâyâ ittügün tekrîm hakkıyçün (2001: 223).

Î matlûb ki gine sen tâlib-i kemâlün; î mahbûb ki gine sen muhibb-i cemâlün (2001: 225).

Erbâb-ı şerî'at-i zâhire ve ashâb-ı tarîkat-i bâhire (2001: 235).

Kurre-i ayn-i evliyâ ve gurre-i rûy-i asfiyâ (2001: 290).

Yapılan tanım ve açıklamalarda, sanatların fasıla sonunda yer aldığı belirtilir. Ancak Tazarru'-nâme'de, başta seci olmak üzere kullanılan sanatların cümle içinde çeşitli yerlerde bulunduğu görülmektedir.

2.1.2. Cinas Sanatı

Naci, Islahat-ı Edebiyye'sinde cinası; *“iki lafzın manaları ayrı olduğu halde telaffuz veya kitabette birbirine benzemesi”* olarak tanımlar (Eliaçık, 2013: 83-84).

Recâzâde'nin Ta'lim-i Edebiyat'ında benzer bir tanımlama yapılmıştır. Cinas kendi içerisinde *“tam cinas”* ve *“tam olmayan cinas”* olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrıma sebebiyet veren dört unsur söz konusudur. Bunlar:

- a) Kelimeyi meydana getiren harflerin uygunluğu,
- b) Harflerin sıralarının uygunluğu,
- c) Harflerin sayılarının uygunluğu,
- d) Harflerin hareketlerinin (okunuşlarının) uygunluğudur (Kocakaplan, 2014: 24).

Dört bakımdan birbirine uyan kelimelerin oluşturduğu cinaslara tam cinas, herhangi bir bakımdan uyumun bozulduğu cinaslara nakıs cinas veya tam olmayan cinas adı verilir” (Coşkun, 2014; 252).

2.1.2.1. Tam Cinas

2.1.2.1.1. Basit Cinas

Cinası oluşturan ifadelerin tek sözcükten oluştuğu örneklerdir. Örneğin yazmak eylemindeki “yaz” ile mevsim anlamındaki “yaz” kelimelerinin beraber kullanılması basit cinastır. Basit cinas, kelimelerin isim ve fiil olması bakımından ikiye ayrılır. Cinası oluşturan kelimelerin her ikisinin de isim ya da fiil olması durumu *mümasil cinas* olarak adlandırılırken, cinaslı kelimelerden birinin isim diğerinin fiil olması durumu *müstevfa cinas* olarak adlandırılmaktadır.

Şekûr’dur **şekûr** olan kullarına; Raûf’ tur, rahmet ider mücrimlerine.

Şekûr: (isim + isim) mümasil cinas

2.1.2.1.2. Mürekkep Cinas

Cinaslı kelimelerden biri iki kelimededen oluşmuş ise buna “Mürekkep Cinas” denir. Mürekkep cinas üçe ayrılır. Bahsi geçen kelimelerin yazılışı ve okunuşu aynı ise Müteşebbih Cinas (örneğin “vücûd-vü cûd”), yazılışı farklı okunuşu aynı ise Mefruk Cinas ve “*cinaslı kelimelerden biri başka bir kelimenin parçasının eklenmesi (yama) sonucu meydana gelmiş*” (Kocakaplan, 2014:27) ise Merfû’ Cinas olarak adlandırılır. Tazarru’-nâme’de mefruk ve merfû’ sanatlarına hiç rastlanmamış müteşebbih cinas ise çok az kullanılmıştır.

Gâh bir kuşun meskenini **murgızâr** idersin, gâh gine dâma düşürüp ol **murgı zâr** idersin. (Tulum 2001: 130)

Murgızâr-murgı zâr: Mürekkep cinas (müteşebbih cinas)

2.1.2.2. Tam Olmayan Cinas

Tazarru’-nâme’de tam olmayan cinas örnekleri daha yoğun görülmektedir. Bunun sebebi: Tam olmayan cinas çeşitlerindeki aktif ses kullanımındır. Bundan da anlaşılacağı üzere Sinan Paşa, eserinde ritmi ön plana çıkarabileceği sanatları daha çok tercih eder.

2.1.2.2.1. Lahik Cinas

Cinaslı iki kelimenin, sadece bir harf bakımından uyumsuzluk göstermesi durumudur. Bu uyumsuzluk kelimelerin başında, ortasında veya sonunda olabilir. Tazarru'-nâme'de en çok kullanılan cinas çeşididir.

Uyumsuzluk gösteren harfin başta olduğu örnekler:

Bekâ isteyen cândan vücûd âfetlerini sen **def** it; dirlik uman gönülden varlık hicâbını sen **ref** it (2001:76)

Def (دفع) - ref (رفع)

Cûdun sehâb-i **kâyim**; feyzun bârân-ı **dâyim** (Tulum 2001:81).

Kâyim (قائم) - dâyim (دائم)

İbâdet oldur kim, dâyim gönül **fikirde** ola ve dil **zikirde** ola (Tulum 2001:113).

Fikir (فكر) - zikir (ذكر)

Î şâfi-yi her **derd**, v'î münis-i her **ferdi** (Tulum 2001:114).

Derd (درد) - ferd (فرد)

Dişlerini **gevher** ve her hâssesini bir **cevher**; (Tulum 2001:124).

Gevher (گوهر) - cevher (جوهر)

Her âteş, fûrkatün âteşi katında **serd**; her ni'met ki lutfun bile olmaya, **derd** (Tulum 2001:138).

Derd (درد) - serd (سرد)

Nazar virdün, **fâsid** itme; ilim virdün, **kâsid** itme (Tulum 2001:140).

Fâsid (فاسد) - kâsid (كاسد)

Istirâhat-i a'zâ-yı beden anun hareketi-y-iledür ve bir kaç gün bekâ-yı insân anun bereketi-y-iledür (Tulum 2001: 216)

Hareket (حركات) - bereket (برکت)

Îlâhî! Biz gine geldük kendü **derdümüze**; başlayalum ol âh-ı **serdümüze** (Tulum 2001:178).

Derd (درد) - serd (سرد)

Hased onulmaz **renc** olur ve ilim dükenmez **genc** olur (Tulum 2001:181).

Renc (رنج) - genc (گنج)

Elüm al benüm ki, **hayret** denizine **garîkam**; meded it bana ki **gayret** odına **harîkam** (Tulum 2001:225).

Gayret (غیرت) - hayret (حیرت)

Garîk (غریق) - harîk (خرق)

Uyuşmazlık gösteren harfin ortada olduğu örnekler:

Semî'dür ki, sem'ine **âlet** yok; Basîr'dür ki, basarına **âfet** yok (Tulum 2001:32).

Âlet (الت) - âfet (افت)

Îlâhtı Ma'rifet resmi-y-ile ne **i'tizâd**. Îlâhî! ibâdet-i âdetîye ne **i'timâd** (Tulum 2001:105).

İ'tizâd (اعتضاد) - i'timâd (اعتماد)

Îlâhî! **Celâlün** sıfatı bî-niyâzlık. Îlâhî! **Cemâlün** âyeti kâr-sâzlık (Tulum 2001:130).

Cemâl (جال) - Celâl (جلال)

Her gözün bir **tecellîsi** var ve her dilün bir **tesellîsi** var (Tulum 2001:153).

Tecellî (تجلى) - tesellî (تسلى)

Nite ki üstâd-ı **muhakkik** ve fâzıl-ı **müdekkik**; (Tulum 2001:177).

Muhakkik (محقق) - müdekkik (مدقق)

Işk **âsâyiş**-i cândur; ışk **ârâyiş**-i cihândur (Tulum 2001:187).

Âsâyiş (اسایش) - ârâyiş (ارایش)

Her kim ki sehun-ı ışka **kâyil** olur ehl-i dünya sohbeti ana zehr-i **kâtil** olur (Tulum 2001: 215)

Kâyil (فایل) - kâtil (قاتل)

Hakâyık ravzasının **tûtîsi**, dekâyık çemeninün **tûbîsi** (Tulum 2001:233).

Tûtî (طوطى) - tûbî (طوبى)

sâlik-i mi râc-ı **sa'âdet**, mukim i semâ-yı **siyâdet**; (Tulum 2001:236).

Sa'âdet (سعادت) - siyâdet (سيادت)

Uyuşmazlık gösteren harfin sonda olduğu örnekler:

Kudretün esrârı fezâsına iki derîçe **şem'** u basar; hikmetün envârı zıyâsından iki talî'a **şems** ü kamer (Tulum 2001:68).

Şem' (شمع) - şems (شمس)

Mâl virürsen, **mâr** itme; nûr virürsen nâr itme (Tulum 2001:140).

Mâl (مال) - mâr (مار)

2.1.2.2.2. Noksan Cinâs (Mutarraf - Müşevveş - Müzeyyel Cinâs)

Mehmed Rif'at, Mecâmiü'l-edeb'de noksan cinâsı; "aynı cinsten olan kelimelerin birinde ziyade harf bulunması" olarak ifade eder ve bu ziyâde harflerin yerleriyle sayılarına göre üçe ayrıldığını belirtir. "Cinâs-ı mutarraf: Kelimelerden birinin

başında zâid harf bulunmasıdır. Cinâs-ı Müzeyyel: Zâid harfin sonda olmasıdır. Cinâs-ı müşevveş: Harf-i zâidin ortada olmasıdır” (Eliaçık, 2013: 82).

Mutarraf cinas örnekleri:

Her birinün hizmeti zâtına **lâzım**dur ve her birinün ibâdeti vücûdına **mülâzım**dur (Tulum 2001: 53).

Lâzım (لازم) - mülâzım (ملازم)

La’lini **müdâm** ve zülfünü **dâm** (Tulum 2001: 124).

Müdâm (مدام) - dâm (دام)

Îlâhî! Kabûl senden, **red** senden. Îlâhî! Şifâ senden, **derd** senden (Tulum 2001: 139).

Redd (رد) - derd (درد)

Îlâhî! Takvâ tûşesini âhîretümüze **zâd** it. Îlâhî! Bizi âhîret gussalarından **âzâd** it (Tulum 2001: 169).

Zâd (زاد) - âzâd (ازاد)

Kişiye her ne ki ola, **musâhib**inden olur ve âdeme her ne gelürse, **sâhib**inden gelür (Tulum 2001: 175).

Musâhib (مصاحب) - sâhib (صاحب)

Nüzûl ki bî-tagayyür-i **hâl** olur, anı akl-ile bilmek **muhâl** olur (Tulum 2001: 184).

Muhâl (محال) - hâl (حال)

İşktur gülşende servi **âzâd** iden; işktur servi boylu âdemi **zâd** iden (Tulum 2001: 208).

Âzâd (ازاد) - zâd (زاد)

Cevher-şinâs ki henüz **hâm**dur, yâkûtı sanur ki seng-i **ruhâm**dur (Tulum 2001:217).

Hâm (خام) - ruhâm (رخام)

Îlâhî! Şol demde ki ömürden bir **dem** kala; Îlâhî, şol vaktümde ki âhirete bir **kadem** kala (Tulum 2001: 226).

Dem (دم) - kadem (قدم)

Müşevveş cinas örnekleri:

Hatm-i sûre-i nübüvvet ve **hâtem**-i nigîn-i fütüvvet (Tulum 2001:102).

Hatm (حتم) - hâtem (حاتم)

Kanı **Cem** ü **câmı**; kanı Ferîdûn u eyyâmı? (Tulum 2001:118).

Cem (جم) - Câm (جام)

Her serün bir **sevdâsı** var ve her sırrun bir **süveydâsı** var (Tulum 2001: 153).

sevdâ (سودا) - süveydâ (سویدا)

Işk âsâyiş-i **cândur**; ışk ârâyiş-i **cihândur** (Tulum 2001: 187).

Cân (جان) - cihân (جهان)

Işk bir derd-i mâder-zâd olur; **âşık** iki cihândan âzâd olur (Tulum 2001: 189).

Işk (عشق) - âşık (عاشق)

Geh şîve İle **nâzı**-y-içün, geh lutf-ile **niyâzı**-y-içün (Tulum 2001: 218).

Nâz (ناز) - niyâz (نیاز)

Yani hâsegiyânı-ı **harîm**-i celâl ve mahremân-ı **harem**-i visâl (Tulum 2001: 233).

Harîm (حریم) - harem (حرم)

Ol seyyid-i **sâdât**, ol menba-ı **sa'âdât** (Tulum 2001: 256).

Sâdât (سادات) - (سعادات) sa'âdât:

Dördi şol **çâr** yâr-ı sâdik ve ol **çehâr** mûnis-i muvâfık (Tulum 2001: 266).

Çâr (چار) - çehâr (چهار)

Müzeyyel cinas örnekleri:

Söyleşür, velî sözi cihetten degül; **vasl** olur, ammâ **vaslatı** fûrkatten degül (Tulum 2001: 32).

Vasl (وصل) - vaslat (وصلت)

Bir **hayy**'sın ki, cemî'-i hayler **hayatı** senden alur; bir Kayyûm'sın ki, cemî'-i muhtâclar hâcetin sende bulur (Tulum 2001: 36).

Hayy (حی) - hayât (حيات)

Gâh **zîn** urup hink-i gerdûna sūvâr idersin; gâh **zînet** içün sâ'id-i zühreye sivâr idersin (Tulum 2001: 48).

Zîn (زن) - zînet (زينت)

Hulukları hilkîdür, vücûdları cibillîdür (Tulum 2001: 53).

Huluk (خلق) - hilkî (خلقى)

İlâhî! **Tâkat**ler bunda **tâk** ki, dil-i ehl-i da'vî pür nifâk ve cân-ı ehl-i ma'nî pür iştiyâk; pes dost nerde, n'ola ittifak (Tulum 2001: 100).

Tâkat (طاقت) - tâk (طاق)

Kanı çetr-i Dakyanûs ki **şemsesi Şems** 'e irmiş-idi ve hümâ-yı vâkı'î Nesr-i tâyiri geçmiş-idi (Tulum 2001: 118).

Şems (شمس) - şemse (شمسه)

Şâhları bî-heybet-i hücebâ, **şâhid**leri bî-zahmet-i rukabâ olur (Tulum 2001: 125).

Şâh (شاه) - şâhid (شاهد)

Ömrüm **âhir** olmalı oldu, **âhiret** fikri yok; ölüm karşıma gelmeli oldu, ölüm zikri yok (Tulum 2001: 176).

Âhir (اخر) - âhiret (اخرت)

Ve cemî'-i ayyârlar **taleb-i** hazânedede olurlar: ışk bir dilâverdür ki, hazâne-i **talebe** girür (Tulum 2001: 197).

Talebe (طلبه) - taleb (طلب)

2.1.2.2.3. Muharref Cinaz

Sözcüklerin Arap harfli yazılışı temel alınarak, cinaslı iki sözcüğün yazılışlarının aynı fakat okunuşlarının farklı olmasıdır.

İlâhî! Sen ol mezkûrsın ki, zikrün her kime **muva^{ff}ak** olsa, **muva^{ff}ık**-ı ikbâl ve sen ol meşkûrsın ki, şükrün her kime **müyesser** olsa, **müyessir**-i âmâl (Tulum 2001: 58).

Muva^{ff}ak-muva^{ff}ık (موفق)

Müyesser-müyessir (ميسر)

Namâz **gaybetsüz** ola; rûze **gybetsüz** ola (Tulum 2001: 113).

Gaybet-gybet (غيبت)

Kanı **Buht**-ı Nasrun **baht**ı; kanı Erdeşîrün tahtı? (Tulum 2001: 118).

Buht-baht (بخت)

Her **ser**ün bir sevdâsı var ve her **sırrun** bir süveydâsı var (Tulum 2001: 153).

Ser-sırr (سر)

Her halka ki kolda ola, **sivâr** olmaz ve her tıfıl ki kamaşa bine, **süvâr** olmaz (Tulum 2001: 196).

Sivâr-süvâr (سوار)

Âşıklara üç makâm olur; Acem dilince **keş** ü **küş** u küş ana nâm olur (Tulum 2001: 205).

Keş-küş (کش)

Şol sâ'atte ki **nefs-i nefisten bir nefes** kala ve şol lahza ki murğ-ı cân kafesten uçmağa heves kıla (Tulum 2001: 226).

Nefs-nefis-nefes (نفس)

Mazhar-ı evvel-i kütüb-i erbaa ve **muzhir**-i âyât-ı meşhûre-i tis'a (Tulum 2001: 240).

Mazhar-muzhir (مظهر)

Mahrem-i envâr-ı Rahmânî, **muhrim**-i Ka'be-i Sübhânî (Tulum 2001: 258).

Mahrem-muhrim (مخرم)

Anun himmet-i rûhâniyyesinün inâyeti **imdâd**-ı-y-ile ve âsâr-ı nûrâniyyesinün berekâtı **emdâd**-ı-y-ile (Tulum 2001: 258).

İmdâd-emdâd (امداد)

2.1.2.2.4. Hat Cinas (Cinâs-ı Hattî)

“İki veya daha fazla lafzın hareke, şekil ve yazılışta bir, noktada farklı olmasıdır ‘âkil-gâfil gibi. Bu tecnîs ancak yirmi iki harf arasında olur” (Eliaçık, 2013: 81).
Örneğin; Câh-çâh sözcüklerinin yazılışlarındaki tek fark nokta farkıdır ve bu durumda hat cinas olarak değerlendirilir.

Habîr'dür her gizlü **sırrı**; Hasîb'dür her hayr ü **şerri** (Tulum 2001: 33).

Sırr (سر)-şerr (شر)

Gâh olur ki **kûh**lar kadar ma'siyeti afv idersin; gâh olur ki kâh kadar cerîme-y-ile red idersin (Tulum 2001: 97).

Gâh (گاه)-kûh (كوه)

Cihân **rengine** gönül viren gönül **jengin** açamaz ve dünyâ bûyına meyi eyleyen cân kokusun tuyamaz (Tulum 2001: 123).

Reng (رنگ)- jeng (ژنگ)

Sürûr virdün, **şürûra** degşürme; huzûr virdün, nâ-huzûra degşürme (Tulum 2001: 140).

Sürûr (سرور)-şürûr (شورور)

Ululuk hüsn-i **hulk**-ile bulunur ve Hak dahi rızâ-yı **halk**-ile bulunur (Tulum 2001: 181).

Hulk (خلق)-halk (حلق)

Bir vusûl ki sırrı kerûbiyyûn'dan **gayb** ola, eger anı akıl anlamasa ne **ayb** ola (Tulum 2001: 184).

Gayb (غيب)-ayb (عييب)

Henüz **meş'ale**-i sitâregân-ı basit-i eflâk cihâna ziyâ virmemişti ve henüz **meşgale**-i seyyâregân çâr-sûy-ı bâzâr-ı zemâna gavgâ bırakmamıştı (Tulum 2001: 251).

Meş'ale (مشعله)-meşgale (مشغله)

2.1.3. Kalb Sanatı

Belagat kitaplarında çoğunlukla cinas içerisinde değerlendirilir. Cinâslı kelimelerde harflerin sırası değişik olduğu takdirde burada cinas- ı kalb vardır. Bu cinas da kalb-i kül ve kalb-i baz olmak üzere ikiye ayrılır. Cinaslı kelimelerden birisinin harfleri ters dizildiğinde diğerini oluşturuyorsa burada Kalb-i kül, cinaslı kelimelerin bazıları veya bazı kelimelerin harflerinin tertip ve düzeni değişik olursa burada kalb-i b'az vardır (Meydanoğlu, 2019: 164).

Tazarru'-nâmede, bu sanatlara rastlanmamış ancak mektûm-merkûm / minhat-mihnet / rakîb-karîb / gibi sadece iki harfin yerinin değiştirildiği kalb-i b'az sanatına benzer örneklere rastlanılmıştır.

2.1.4. İştikak Sanatı

Edebiyatta iştikak, bir kök ile o kökten türeyen veya aslî anlamları aynı köke bağlı bulunan yahut harflere ait şekil benzerliğinden dolayı aynı kökten türemiş gibi görünen sözlerin bir ifadede toplanmasından doğan sanatın adıdır (Macit, 2014: 300). Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunlukta bulunduğu Klasik Türk Edebiyatı'nda aynı kökten gelen kelimelere sık sık rastlamak mümkündür. Usta şairler aynı kökten gelen kelimeleri doğru kullanarak seslerin ritmini yakalamış ve metinlerini süslemişlerdir. Tazarru'-nâme, iştikak sanatı bakımından son derece zengin bir eserdir.

Mübdi'dür ki âdem hızâne-i **ibda'**ıdır; mûciddür ki, yokluk vesîle-i ihtirâ'ıdır (Tulum 2001: 31).

Mübdi'-ibda (بدع)

Bir Alîm'dür ki, ilmîne gâyet yok; bir **Kadîr'**dür ki, **kudretine** nihâyet yok (Tulum 2001: 32).

Kadîr-kudret (قدر)

Semî'dür ki, sem'ine âlet yok; **Basîr'**dür ki, **basarına** âfet yok (Tulum 2001: 32).

Basîr-basar (بصر)

Cebbâr'dür ki, kimsenenün ana **cebri** yok; **Kahhâr** durur ki, **kahrında** lutfi çok. (Tulum 2001: 33)

Cebbâr-cebr (جبر)

Kahhâr-kahr (قهر)

Her vücûd **vücûd**ına nisbet adem; her **mevcûd** sun'un kâr-gâhında bir rakam.
(Tulum 2001: 84)

Vücûd-mevcûd (وجد)

Gâh gazâlün hûnını **müşk** idersin, gâh derisin çıkarup **meşk** idersin (Tulum 2001: 130).

Müşk-meşk (مشق)

Ve şol **şâhiddür** ol ki **şehâdet** vire; şol degüldür ki şehvet artura (Tulum 2001: 147).

Şâhid-şehâdet (شهد)

Uşşâka ışk hükmi, mezheb ü dîn olur; **âşıklara** mahabbet, kânûn-ı âyîn olur. (Tulum 2001: 188).

Uşşâk-ışk-âşık (عشق)

Sen ol zâtsın ki, vücûdun **rahmettür**; sen ol vücûdsın ki, işün **merhamettür**. (Tulum 2001: 253).

Rahmet-merhamet (رحم)

Sen ol âşıksın ki, mahbûb gine sensin; sen ol **tâlibsın** ki, **matlûb** gine sensin. (Tulum 2001: 253).

Mahbûb-tâlib (طلب)

2.1.5. Aliterasyon ve Asonans Sanatları

Şiirde art arda gelen mısralarda ünsüz seslerin tekrarlanmasına denir. Ünlü sesler tekrarlandığında asonans meydana gelir (Kocakaplan, 2014: 25). Sanatçılar seslerden yararlanarak cümlede müziksel bir uyum ve akış sağlamışlardır. Ancak Menderes Coşkun aliterasyon sanatının belâgat kitaplarında yer almadığını ve divan şairlerinin sanatın adını bilmeden yaptıklarını belirtir (Coşkun, 2014: 230). Bu durumda seslerin kulağa hitabını temel aldıkları muhakkaktır.

Aliterasyon ve asonans, şiirde armoniyi sağlar. Tazarru'-nâme'de de armoninin sağlanmasında bu sanatlar oldukça önemlidir. Örneğin; aşağıdaki örnekte “s-l-t” seslerinin tekrarı aliterasyon sanatını, “a” sesinin tekrarı ise asonans sanatını meydana getirir. Bu seslerin tekrarı, birinci mısradaki yinelenen sultân kelimesi bu kelime ile aynı kökten gelen saltanat sözcüğünün aslî sesleri üzerinden kendini gösterir.

Bir **sultândur** ki, cemî'-i âlem saltanatına **sultân-ı** kâyim; bir sübhândur ki, her mevcûd tesbîhine kavî vü dâyim (2001: 31).

Benzer bir durum aşağıdaki örnekte de kendini gösterir. Cümlede “m-l-k” sesleri aliterasyon, “e” sesi asonansı meydana getirir. Armoni, iştikak sanatı kapsamında değerlendirilen “melik-melekût-milk-memleket” sözcüklerinin aslî seslerinin tekrarı ve yine bu sözcüklerin içerisinde sıkça tekrarlana “e” sesi ile sağlanır.

Bir **meliktür** ki, âlem-i **milk** u **melekût memleket**inden bir hıttâ; bir pâdişâhtur ki, sahn-ı sarây-ı izzetinde arş u semâvât bir kubbe (2001: 32).

Bu örnekte ise armoni sözcüklerin sonunda tekrar eden eklerin tekrarı ile sağlanmıştır. Cümledeki hiçbir kelimedede vezin ya da son ses benzerliği yoktur buna rağmen aynı eklerin tekrarı fasılalar arasında ritmik bir düzen oluşturur.

Sini seven**ün** derd**in** artur; zikr**ün** iden**ün** vird**ün** artur (2001: 76)

2.2. Seci, Cinas ve İştikak Sanatlarının Kullanımına Dair Tespitler

2.2.1. Seci Benzeri Kullanımlar

Sinan Paşa, Tazarru'-nâme'yi kendine has bir üslûp ile kaleme almış, anlama bağlı sanatların yanı sıra ses ve kelime tekrarına dayalı sanatları kullanarak eserin tamamında ritmik bir düzen sağlamıştır. Ancak eserde sıklıkla kullanılan ve cümlelerin kulağa hitabını sağlayan ses sanatları incelenirken bir takım hususlar dikkat çeker. Bunların başında sanatkârın, eserdeki şiirsel yapıya hizmet etmesi amacıyla başvurduğu düşünülen seci benzeri kullanımlar gelir.

Klasik belâgatçılar, secinin kelimenin kökünde bulunan aslî seslerden meydana geldiğini ve eklerden oluşan ses uyumuna seci adının verilmeyeceğini ileri sürerler (Kılıç ve Yıldız, 2006: 241). Ancak Tazarru'-nâme'de kelimenin kökündeki aslî seslerde hiçbir ses uyumu olmamasına rağmen eklerle yapılmış seci benzeri kullanımlar tespit edilmiştir. İki grupta incelenen bu kullanımlardan ilki Türkçe eklerle yapılan seci benzeri kullanımlar diğeri ise Arapça ya da Farsça'da kelime türetme amacıyla köklerin girdikleri vezinler ya da kelime köklerine gelen ekler ile yapılan secilerdir. Türkçe eklerle yapılan seci benzeri kullanımlarda Arapça ve Farsça kelimelerden ziyade Türkçe eylem soylu yüklem tercih edilmiştir.

Geçen - kalan

Bilmez - gizlenmez

Arttura - gidere

Gitmeye - çıkmaya

Turdılar - geldiler

İriştür-yitiştür

Türkçe kelime + Türkçe ek kullanımı ile elde edilen sözcüklerin cümle içindeki kullanımlarını örneklendirecek olursak:

Tesirini ziyâde **bulmuşlar** ve icabetini artık **görmüşler** (2001: 175).

Yukarıdaki cümlede, fasılaların sonunda yer alan yüklem görevindeki kelimelerin kökünde ses ya da vezin benzerliği olamamasına rağmen bul- ve gör- fiillerine getirilen ekler ile mutarraf seci yapılmıştır. Tesir ve ibâdet sözcüklerinde tekrar eden Türkçe eklerin “ek tekrarları” olarak değerlendirilmesi daha uygundur.

Seci sanatı içerisinde değerlendirilen sözcükler, cümlenin ilerleyişi gereği her zaman aynı ekleri almazlar. Kimi zaman tekrar eden unsur doğrudan ek değil eklerin son kelimeleri olabilir. Örneğin; aşağıdaki ilk örnekte kes- fiili isimden isim yapım eki ve geniş zaman eki alırken gör- fiili sadece geniş zaman eki almıştır. İkinci örnekte yan-fiili ve Farsça dil sözcüğü tamamen farklı ekler almış ancak kullanılan eklerde son seslerin aynı olması mutarraf seciyi meydana getirmiştir.

Halktan da kendüden de **kesilür**; hemîn cihânda ancak dostı **görür** (2001: 211).

Yanınca derdi olan bile **yanar**; semâ eder duruban ehl-i **diller** (2001: 213).

Ekler ile yapılan secilerde bir başka kullanım ise Arapça ya da Farsça kelimelere getirilen Türkçe eklerdir.

Leşkerleri (f.) - kalanları (t.)

Oğlıyidi (t.) şehzâdeydi (f.)

Ehlini (a.) - eyleyeni (t.)

Vilayetine (a.) içine (t.)

Bükünlü bir dil olan Arapça’da kelime türetmek için kelime kökü çeşitli vezinlere girerek yeni anlamlar kazanır. Ortaya çıkan yeni kelimelerdeki ortak ekler, ses temelli bir âhenk meydana getirilebilir; örneğin Arapça garb ve şark sözcüklerinde hiçbir ses uyumu yoktur. Örneğin Arapça sulb ve celâl sözcüklerinde hiçbir ses uyumu yoktur. Bu sözcükler fe’âlet vezninde salâbet ve celâlet olarak türetildiklerinde vezin aynılığının yanı sıra son ses uyumu da elde edilmiş olur. Yine fâ’il veznindeki Arapça ârif ve âşık kelimelerinde hiçbir ses uyumu yokken Farsça - an çokluk eki alarak seci oluşturulmuştur.

2.2.2. Cinas Sanatında İltizam Benzeri Kullanımlar

Seci bölümünde bahsi geçen iltizama benzer bir durum cinas sanatında da görülmekte, sanatlı sözcüklerdeki ziyade harf sayısının birden fazal olduğu durumlara rastlanmaktadır. Özellikle mutarraf ve müzeyyel cinasta kendini gösteren bu durum çok az da olsa müşevveş cinasta da kendini gösterir. Örneğin; “müte’ahhirîn-ahirîn” sözcükleri mutarraf cinas, “târâc-tâc” sözcükleri müşevveş, mevcûd-mevcûdât sözcükleri ise müzeyyel cinastır. Tüm bu sözcüklerde fazla harf sayısı ikidir. Aşağıda zâid harf sayının birden fazla olduğu sözcükler ve bu sözcüklerin Arap harfli yazılışları parantez içinde verilmiştir.

Mutarraf cinas örnekleri:

Günâh (گناه) - âh (اه)
Mevcûd (موجود) - cûd (جود)
Pâdişâh (پادشاه) - şâh (شاه)
Tâtâr (تاتار) - târ (تار)
Pür-tâb (پرتاب) - tâb (تاب)
Müstağni (مستعنى) - ganî (عنى)
İsba’ayn (اسبعين) - ayn (عين)
Sanevberî (صنوبرى) - berî (برى)
Mütelâhika (متلاحقه) - lâhika (لاحقه)
İstirâhat (اسراحت) - râhat (راحت)
İkbâl (اقبال) - bâl (بال)

Müzeyyel cinas örnekleri:

Milk (ملك) - melekût (ملكوت)
Azîz (عزيز) - azîzân (عزيزان)
Hayy (حى) - hayât (حيات)
Mevcûd (موجود) - mevcûdât (موجودات)
Makâm (مقام) - makâmât (مقامات)
Rûh (رح) - rûhânî (روحانى)
Tâb (تاب) - tâbistân (افتاب)

Müşevveş cinas örnekleri:

Muhkem (محكم) - müstahkem (مستحكم)
İmdâd (امداد) - istimdâd (استمداد)

Tâc (تاج) - târâc (تراج)

Eser incelerken lahik cinasa benzeyen ancak sözcüklerin başında ve ortasında birden fazla ses değişikliğinin olduğu kullanımlara rastlanmıştır. Ses değişikliğinin kelimelerin sonunda olduğu kullanımlar ise oldukça azdır. Bunun sebebi eserdeki âhenkli yapının korunmak istenmesidir. Çünkü kelime sonlarında harflerin tekrar etmesiyle ritim bozulmamış ve ses varlığını korumuş olur.

Aşağıdaki ilk örnekte “i’tizâd-i’timâd” sözcükleri, lahik cinasın tanımlara uygun kullanımına, ikinci örnekte mezkûr-meşhûr” sözcükleri lahik cinasın tanım dışı kullanımına örnek oluşturmaktadır. İkinci cümlede akış bozulmadan fasılalar arasında müzikalite devam etse de birinci cümledeki ses, ikinci cümledeki sese oranla daha belirgin ve keskindir.

Îlâhî! Ma’rifet resmi-y-ile ne i’tizâd. Îlâhî! ibâdet-i âdetîye ne i’timâd (2001: 105).

Kimi hîle vü telbîs ile meşhûrdur; temâm-ı tefâsîli Acâyib-i Mahlûkate mezkûrdur (2001: 54).

Değişiklik gösteren seslerin başta olduğu örnekler:

Ferdâniyet (فردانييت) - vahdâniyet (وحدانييت)

Nahîf (نحيف) – za’îf (ضعيف)

Latîf (لطيف) - kesîf (كسيف)

Înbisât (انبساط) - bisât (بساط)

Celâlet (جلالت) - risâlet (رسالت)

Değişiklik gösteren seslerin ortada olduğu örnekler:

tahkîk (تحقيق) - tevfiîk (توفيق)

tevhîd (توحيد) - tefrîd (تفريط)

Mevsûf (موصوف) – ma’rûf (معروف)

Mevcûd (موجود) - maksûd (مقصود)

Esrâr (اسرار) - envâr (انوار)

2.2.3. Sanatların Cümle İçindeki Kullanımları

Daha önce sanatların sadece cümle sonunda değil cümle içinde çeşitli yerlerde de kullanılabileceğinden bahsetmiştik. Bu durum cümlelerde birden fazla sanat kullanımının yolunu açar. Aşağıdaki bölümde bu kullanımlar başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir.

2.2.3.1. Seci Sanatının Cümle İçinde Birden Fazla Kullanımı

Tazarru'-nâme'deki cümlelerin büyük bir çoğunluğunda seci sanatının birden fazla kullanıldığı görülür. Örneğin; aşağıdaki cümlede birbirine paralel olan “mutî'-hâdî” ve “cân-îmân” sözcükleri kendi içlerinde mutarrafi secidir. Mutarrafi seciye üst üste iki defa başvurulması ses tekrarına dayalı ritmik bir akış meydana getirir. Ayrıca Sinan Paşa, fasılaların sonunda tekrar eden yüklemeleri kullanarak âhenkli yapının devamlılığını sağlarken aliterasyon (m-n sesleri) ve asonansları (î-â sesleri) kullanarak armoni yakalanmıştır.

Mutî'dür ki, her kişiye cân bağışlar;

mutarrafi s. **mutarrafi s.**

Hâdî'dür ki, her mü'mine îmân bağışlar (2001: 32).

Bu tür cümleler, her ne kadar biçimbirimsel tekrarlar ya da belirtili söz tekrarları ile süslenmiş olsa da ses tekrarına dayalı sanatların kullanıldığı sözcüklerde ses daha belirgin ve vurguludur. Seslerdeki vurgunun yoğunluğu, herhangi bir cihazla ölçülerek verilere dayandırılmadığı için bu durum tartışmalar yol açabilir. Çünkü sözcüklerdeki ses seviyesi kişiden kişiye değişebilir, kimine sanatlı sözcüklerdeki ses kimine ise tekrar eden sözcüklerdeki ses daha ritmik ve belirgin gelebilir. Ancak bu çalışmada ses tekrarına dayalı sanatların cümlelerdeki ya da doğrudan sözcüklerdeki etkisi tartışılmaktadır. Bu nedenle söz tekrarları ile değil ses oyunları ile elde edilen ritim ve âhenk ön planda tutulmuştur.

Aşağıdaki cümlede mutarrafi seci örneği olan; “makhûr-nûr”, “neyyirân-âsümân-kâhîrân” ve “arazîn-zemîn” sözcükleri cümle içinde üst üste üç defa kullanılarak ritmik bir ses akışı elde edilir. Faslıların sonunda yer alan sözcüklerin son ses benzerliğinin yanı sıra aynı Türkçe ekleri alması ise cümledeki armoniye arttırır.

Kâhîrân-1 âsümân ü zemîn makhûrun;

mutarrafi s. **mutarrafi s.** **mutarrafi s.**

neyyirân-1 semâvât ü arazîn gedâ-yı nûrun (2001: 84).

Fasılaların başında yer alan “bende” zamir tekrarı ve sonunda yer alan “yok” art tekrarı ile âhengin arttırıldığı bu cümlede “hazer-eser-nâr” ve “ta'at-ibâdet- şübühât” sözcükleri kendi içlerinde mutarrafi secidir. Cümlenin neredeyse tamamına hâkim olan bu sanatta son ses benzerliği ritmik bir akış meydana getirir. Sanatlı kelimelerde sık sık tekrar eden “â-t-r” sesleriyle armoni arttırılır.

Bende şübühât-1 harâmdan hazer yok;

mutarraḥ s.**mutarraḥ s.**

Bende tâ'at ü ibâdet nârından eser yok (2001: 175).

Mütevâzî secinin kullanımı eserdeki müzikalitenin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi sözcüklerde son ses uyumuna ek olarak vezin uyumunu da bünyesinde bulundurmasıdır. Veznin varlığı nesir-ritim ilişkisini güçlendirmekte ancak sadece Arapça sözcüklerde bulunmasından dolayı mütevâzî secinin kullanılabilirliğini de güçleştirmektedir. Bu sebeple Tazarru'-nâme'de mutarraḥ seciye oranla daha az örneğine rastlanılmıştır.

Îlâhî! Makdûr olanda ne kudret, fi'il takdîrünündür

mütevâzî s.**mütevâzî s.**

Îlâhî! Mümkün olanda ne müknet, kâr tedbîrünündür

(2001: 104).

Yukarıda yer alan cümlede fu'let" veznindeki kudret-müknet ve "fa'il" veznindeki takdîr-tedbîr sözcükleri ile mütevâzî secinin iki kez kullanıldığı görülür. Sözcüklerin aynı vezinde olmaları ve son ses benzerliği barındırmaları ritme hizmet ederken yüklemelerin aldığı aynı ekler ile armoni yakalanmıştır. Ayrıca fasıla başlarındaki "îlâhî" ön tekrarı âhengi artırır.

Aşağıdaki fasılda ise "fi'l" veznindeki "zıkr-fıkr" sözcükleri mütevâzî seci, vahdet-ülfet sözcükleri ise mutarraḥ secidir. Dolayısıyla eserde aynı sanatın farklı çeşitlerinin yer aldığı kullanımlara da sıklıkla rastlanılmaktadır.

Îlâhî! Zıkrün-ile ülfet vir.

mütevâzî s. (fi'l)**mutarraḥ s.**

Îlâhî! Fıkrün-ile vahdet vir (2001: 182)

Aşağıdaki cümlede ise üç farklı seci çeşidi vardır. "Mücerred-münevver-mukaddes" sözcükleri mütevâzî, "münevver-mu'attar" sözcükleri mütevâzî ve "ziyâ-güşâ-havâ / ten-beden" sözcükleri ise mutarraḥ secidir.

Rûh-ı mücerredün işrâk u ziyâsı-y-ile beden milketini münevver it (ve)

mütevâzî s. (müfa'al)**mutarraḥ s.****mütevâzî s. (müfa'al)**

cân-ı mukaddesün nesîm-i dil-güşâsı-y-ile ten havâsını mukattar it (2001: 88).

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere cümle içinde fazla sanat kullanılması halinde sanatlı sözcüklerin yerleri her zaman birbirine paralel değildir. Önemli olana sözcüklerin yerleri değil fasılalarda ortaya çıkarttıkları ses uyumudur. Yukarıdaki örnekte mütevâzî seci ile fasıllara ritmik bir giriş yapılmış, mutarraḥ

seci kullanımıyla alçalan ses seviyesi fasıla sonlarında mütevâzî secinin kullanımıyla yükseltilmiştir. Sesin alçalıp yükselmesini sağlayan başlıca unsur sanatlardaki ses olaylarıdır. Bu doğrultuda hem vezin hem son ses uyumunu içeren mütevâzî secide ses seviyesi oldukça yüksekken vezin uyumunu içeren ve kullanıldığı sözcüklere ritim kazandıran mütevâzî secideki ses seviyesi mütevâzî seciye oranla düşük son ses uyumunu barındıran mutarraff seciye oranla ise daha yüksektir. Bu durumda seci çeşitleri ses bakımından değerlendirildiğinde;

Mütevâzî seci: Yüksek ses

Mütevâzî seci: Orta ses

Mutarraff seci: Alçak ses olarak ifade edilebilir.

2.2.3.2. Cinas Sanatının Cümle İçinde Birden Fazla Kullanımı

Aynı cinas sanatının fasılalarda sık sık tekrar etmesi cümlelerdeki sesin yükselmesini sağlayarak âhengi temin eder. Örneğin; aşağıdaki cümlede “sedâ-nidâ” ve “mâlik-hâlik” sözcükleri tek ses uyumsuzluğu nedeniyle lahik cinastır. Bu sanat hem fasılaların ortasında hem de sonunda görülür. Ayrıca lahik cinasın kullanıldığı sözcüklerde yer alan “â” sesi ve cümle içinde sık sık tekrar eden “m” sesi armoniyi oluşturur.

Her zerrenün sadâsı “Kuli’llâhümme mâlik”
lahik c. **lahik c.**

Her mümkünün nidâsı “Küllü-şeyin hâlik.” (2001: 73).

Aşağıdaki örnekte “bedî’-mübdî’ / misâl-timsâl” sözcüklerinde art arda mutarraff cinas kullanılmıştır.

Bedî’dür ki, ibdâ’ına nazîr ü misâl gerekmez;
mutarraff c. **mutarraff c.**

Mübdî’dür ki ihtirâ’ına sûret ü timsâl gerekmez (2001: 33).

Eserde Farklı cinas çeşitlerinin beraber kullanımı da oldukça fazladır. Örneğin “yok” art tekrarının kullanıldığı aşağıdaki ilk cümlede; lahik cinas ve müzeyyel cinas birlikte kullanılırken ikinci cümlede; müzeyyel cinas (zîn-zînet) ve muharref cinas (süvâr-sivâr) beraber kullanılmıştır.

Cevâd’dur ki, bahşışına garaz yok;
→ **müzeyyel c.** **lahik c.**

Hayy'dür ki, hayâtına maraz yok (2001: 32).

Gâh zîn urup hink-i gerdûna süvâr idersin;
müzeyyel c. **muharref c.**

Gâh zînet içûn sâ'id-i zühreye sivâr idersin (2001: 48).

Bu cümlede ise noksan cinasın üç çeşidi (mün'im-ni'am; mutarraf cinas, Kerîm-Kerem; müşevveş cinas, vâfir-vâfi; müzeyyel cinas) ve lahik cinas (vâfi-sâfi) beraber kullanılmıştır. Sinan Paşa, sözcüklerdeki seslerle oynayarak ritmi arttırmıştır.

İlâhî! Sen ol Kerîm'sin ki, meşârib-i keremün zâhir ü sâfi (ve)
Sen ol Mün'im'sin ki, revâtib-i ni'amün vâfir ü vâfi (2001: 46).

Diagram illustrating the classification of the words in the example sentence:

- Kerîm'sin and keremün are classified as **müşevveş c.**
- sâfi is classified as **lahik c.**
- Mün'im'sin and ni'amün are classified as **mutarraf c.**
- vâfir and vâfi are classified as **müzeyyel c.**

“Seci Sanatının Cümle İçinde Birden Fazla Kullanımı” bölümünde, bünyelerinde bulundurdukları ses olaylarını baz alarak seci çeşitlerini, seviyelere ayırarak üç başlıkta ele almıştık. Cinastan sanatta ise böyle bir sınıflandırmaya girişmedik. Çünkü Tazarru'-nâme'de kullanılan cinastan çeşitlerinde ses olayları hemen hemen birbirine benzer. Örneğin mutarraf cinastan sanatlı sözcüklerin başına, müşevveş cinastan ortasına, müzeyyel cinastan ise sonuna fazla ses getirilir. Bu durum elbette ses bakımından farklılıklar meydana getirir. Misal müzeyyel cinastan baştaki sesler ne kadar aynı olsa da insan beyninin son duyduğu şeyi daha çabuk hatırlamasından kaynaklı olarak ses alçak, mutarraf cinastan ise fazla ses sözcüklerin başında olduğu ve son sesler aynen tekrarlandığı için vurgu sonda biter ve ses daha belirgin ve yüksektir. Ancak daha öncede belirtildiği üzere sesin seviyesini ölçen her hangi bir alet olmaması ve bizim belirlediğimiz kıstasların ise yetersiz kalmasında dolayı cinastan sanatı tek başına sesin seviyesini belirlemede etkili bir eleman olarak görülmemiştir.

2.2.3.3. İştikak Sanatının Cümle İçinde Birden Fazla Kullanımı

İştikak sanatı ilk bakışta kolayca göze çarpmasa da kulakta çok hızlı yer edinir. Asli seslerin fasılalarda birden fazla tekrar ettiği durumlarda, eserin kulağa hoş gelen müzikal yapısı ivme kazanarak sesin yükselmesine neden olur. Örneğin aşağıdaki cümlede hâkim-mahkeme (حکم), kâtib-kitab (كتب), ve hâfız-hıfz (حفظ) sözcükleri ile istikak sanatı üst üste üç defa kullanılmış, kâtib-kitab sözcükleri hariç diğer sözcükler

aynı fasıla içinde art arda kullanılarak ara açılmadan kulakta yer edinmesi sağlanmıştır.

Bir **Hâkim**'dür ki, kazâsı **mahkemesinde** akl-ı kül **kâtib** ü emîn;

Bir **Hâfız**'dur ki, **hıfzı** hızânesinde bir nokta **kitab**-ı mübîn (2001: 32).

Aslî seslerin tekrarı aynı cümlede armoninin de yakalanmasında oldukça önemlidir. Çünkü yukarıdaki örnekte de olduğu gibi iştikak sanatının kullanıldığı cümlelerde armoni aslî seslerin tekrarı ile sağlanabilir.

Mâlik-mülk-milket (ملك) ve hâlik-halk (خالق) sözcükleri iştikak sanatıdır. Bu cümlede iştikak sanatı, milket sözcüğü dışında tamlayan ve tamlanan arasında, araya hiçbir sözcük sokulmadan yapılmıştır.

Mâlikü'l-mülk'sin, küllî senün **milketün**;

Hâliku'l-halksın, cümlesi taht-ı kudretün (2001: 143).

2.2.3.4. Cümle İçinde Farklı Sanatların Beraber Kullanımı

Bir cümlede seci, iştikak ve cinas gibi farklı sanatlar beraber kullanılabilir. Ancak bu tip kullanımlarda sanatlı sözcüklerin ortak olması dikkat çeker. Örneğin aşağıdaki cümlede “envâr-ezhâr-eshâr” ve “münevver-mu'attar” sözcükleri mütevâzî seci, “hikmet-ma'rifet” sözcükleri mutarraf secidir, “envâr-münevver” sözcükleri ise iştikak sanatına örnek gösterilebilir.

mutarraf s. + iştikak

İlâhî! Gönül gözünü hikmet ravzasının envâr-ı ezhârı-y-ile münevver kıl

mutarraf s.

mütevâzî s.

mütevâzî s.

(ve) can dimâğını ma'rifet bustanlarının nesîm-i eshâr-y-ile Mu'attar kıl (2001: 80).

İlk fasıladaki “devlet-let” sözcükleri mutarraf seci ve mutarraf cinas, “mehâbet-mühânet” sözcükleri mutarraf seci ve lahik cinas, “ni'met-nikmet” sözcükleri mütevâzî seci ve lahik cinas, “minhat-mihnet” sözcükleri ise mütevâzî seci ve kalb-i baz sanatıdır. Ayrıca “mühânet-mihnet” sözcükleri de iştikak sanatıdır.

Devletlerin

lete,

mutarraf s. + mutarraf c.

mehâbetlerin

mühânete;

mutarraf s. + lahik c.

ni'metlerin

nikmete,

mütevâzî s. + lahik c.

minhatların

mihnete (2001: 128).

mütevâzî s. + kalb-i baz

Bu örnekler dikkatle incelendiğinde sadece cümle içinde değil aynı sözcüklerde de birden fazla sanatın kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Sanatlar kendi kullanım sınırları içerisinde bir başka sanatın ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu tip durumlarda ikinci hatta üçüncü sanat doğal olarak varlık göstermiş olur. Örneğin mutarrafi seciye örnek gösterilen iki sözcük yapısal olarak mutarrafi cinasın ortaya çıkmasını sağlayabilir. Ancak her sanat beraber kullanıma müsait değildir. Misal müzeyyel cinasın kullanıldığı sözcüklerde iştikak sanatı rahatça ortaya çıkabilirken bu sözcüklerin seciye örnek gösterilmeleri mümkün değildir. Bu nedenle aşağıdaki bölümde hangi sanatların beraber kullanılabileceği üzerinde durulmuştur, Tazarru'-nâme'deki kullanımları incelenmiştir.

2.2.4. Aynı Sözcüklerin Birden Fazla Sanatı Bünyesinde Bulundurması

Tazarru'-nâme'de müzikalite, ses sanatlarının kullanımı ile doğru orantılıdır. Bu sanatların kullanımı sesin yükselip alçalmasını sağlar. Cümle içinde birden fazla sanata yer verilmesinin yanı sıra o cümlelerdeki sözcüklerde birden fazla sanatın yer alması sesin seviyesini belirler. Eserdeki sesin seviyesini her hangi bir cihaz ile ölçmek mümkün olmasa da kulağa hitabını ve ses olaylarını baz alarak sesin seviyesi hakkında yorum yapılabilir.

Örneğin aşağıdaki cümlelerde fasıla sonlarında tekrar eden şâhid - âbid sözcükleri mütevâzî seci, hâm-ruhâm sözcükleri mutarrafi seci + mutarrafi cinas ve mevcûd - vücûd sözcükleri iştikak sanatı + mutarrafi seci + mutarrafi cinastır. Bu sözcükler, şiirdeki kafiye gibi kulağa doğrudan hitap ederek cümlede ritmik akış meydana getirir. İkinci cümlede vurgulanan sesin ilk cümlede vurgulanan sese oranla daha belirgin ve akıcı olmasının sebebi ise birden fazla ses sanatının harmanlanarak kelimelerde kullanılmasıdır. Dolayısıyla mevcûd - vücûd sözcüklerindeki ses seviyesi hâm - ruhâm sözcüklerindeki ses seviyesinden yüksektir.

Kuds bâğının şâhidleri

(شاهد) - (عابد): **mütevâzî s.**

gönül ka'besinün âbidleri (2001: 286).

Cevher-şinâs ki henüz hâmdur,

(خام) - (رخام): **mutarrafi s. + mutarrafi c.**

yâkûtı sanur ki seng-i ruhâmdur (2001: 217).

Her zerre-i mevcûd (ve)

(وجود) - (موجود): **iştikak + mutarraf s. + mutarraf c.**

her dâhil-i dâyre-i vücûd (2001: 31).

Elbette cümlelerdeki ritmik akış sadece ses tekrarına dayalı sanatların kullanımı ile sağlanmamıştır. İlk cümlede ek tekrarı, ikinci cümlede bağlaç tekrarı, üçüncü cümlede ise ön tekrar âhenge hizmet eder. Ancak eserde biçimbirimsel tekrarların ya da belirtili söz tekrarlarının dışında ses tekrarına dayalı sanatlar belli ölçülerde kullanılarak sese hareket kazandırılır.

Her sanatın birbiri ile kullanılmaya müsait olmadığı göz önünde bulundurularak Tazarru'-nâme'deki ses; beraber kullanılabilen ve eserde de sıklıkla yer alan seci, cinas ve iştikak sanatları temel alınarak üç şekilde değerlendirilebilir. Bunlar:

Alçak ses seviyesi (birinci seviye)

Orta ses seviyesi (ikinci seviye)

Yüksek ses seviyesi (üçüncü seviye)

a. Alçak ses seviyesi (birinci seviye): Cümle içinde yer alan sanatlı sözcüklerde seci, iştikak ya da cinas sanatlarından birinin kullanımı ile elde edilen ses seviyesidir. Ancak cinas çeşitlerinden sadece müzeyyel cinas, alçak sesli seviyesi içerisinde değerlendirilebilir. Bunun sebebi müzeyyel cinas dışında bütün cinas çeşitlerine seci sanatının eşlik etmesidir. Seci, cinas ve iştikak sanatlarının başlı başına kullanımı her ne kadar birinci seviyede değerlendirilmişse de meydana getirdikleri ses birbirinden farklıdır. Örneğin:

Derd ehlinün enîsi;

(انیس) - (جلیس): **mutarraf seci**

ışk âvâresinün celîsi (2001: 291).

Hilâfete evvel tertîb ü nizâm ol virdi (ve)

(انتظام) - (نظام): **“نظم” iştikak sanatı**

emâret emrine intizâm ol virdi (2001: 172).

Kimi a'mâl-i behişt ider, kendü dûzahî;

(بهشتی) - (بهشت) / (دوزخی) - (دوزخ): **müzeyyel cinas**

kimi ef'âl-i ehl-i dûzah ider, kendü behiştî (2001: 139).

Yukarıdaki verilen ilk cümlede mutarrafi seci, ikinci cümlede iştikak sanatı, üçüncü cümlede ise müzeyyel cinas başlı başına kullanılmıştır. Müzeyyel cinas kullanımında sözcükler olduğu gibi tekrar etmiş sadece sonlarına ek almıştır. Yani ses, sözcük tekrarı ile elde edilmiştir. Birinci ve ikinci örnekte ise doğrudan ses tekrarı vardır. Enîs - celîs kelimelerinde e, î ve s sesleri yinelenirken nizâm – intizâm sözcüklerinde n-z-m aslî seslerine ek olarak i ve â sesleri yinelenir. Dolayısıyla iştikak sanatında ses daha aktiftir. Her üç kullanımında birinci seviye içinde değerlendirilmesinin sebebi ise kullanılan sanatların sayısı ile ilgilidir. Yani sadece iştikak ya da sadece seci kullanıldığı için birinci seviyedir.

b. Orta ses seviyesi (ikinci seviye): iki farklı sanatın kullanımı ile elde edilen sestir. Örneğin; mef'ûl veznindeki mezkûr (مذكور) ve meşkûr (مشكور) sözcükleri, vezin ve son ses uyumundan dolayı mütevâzî seci, tek ses farklılığından dolayı lahik cinas içerisinde değerlendirilebilir. Ya da mezkûr (مذكور) ve zikr (ذكر) sözcükleri, son seslerinin aynı olmasından kaynaklı olarak mutarrafi seci, z-k-r kökünden türemiş olmalarından dolayı iştikak sanatı içerisinde değerlendirilebilir. Eserde araya başka bir sanat girmeden iştikak sanatı ile kullanılabilen tek seci çeşidi mutarrafi secidir. Yine araya başka bir sanat girmeden iştikak sanatı ile kullanılabilen tek cinas çeşidi ise müzeyyel cinastır. Ancak Tazarru'-nâme'de beraber kullanılabilen birçok seci ve cinas çeşidi vardır. Bunlar:

Mutarrafi seci + mutarrafi cinas

Mutarrafi seci + müşevveş cinas

Mutarrafi seci + muharref cinas

Mutarrafi seci + cinas-ı hattî

Mutarrafi seci + lahik cinas

Mütevâzî seci + lahik cinas'tır.

c. Yüksek ses seviyesi (üçüncü seviye): Seci + cinas + iştikak ile elde edilen ses seviyesidir. Sesin en yüksek olduğu seviye üç sanatında kullanımını içeren üçüncü seviyedir. Ancak üç sanatı yan yana getirmek pek de kolay bir iş değildir. Çünkü kullanıma dâhil olan her sanat kendi sınırları çerçevesinde yeni bir kıstas meydana getirir. Misal müzeyyel cinasın kullanıldığı sözcüklerde iştikak sanatı rahatça ortaya çıkabilirken bu sözcüklerin mutarrafi ya da mütevâzî seciye örnek gösterilmeleri

mümkün değildir. Bu bağlamda Tazarru'-nâme'de beraber kullanılan ve yüksek ses seviyesi içerisinde değerlendirile bilinen sanatlar şunlardır:

İştikak sanatı + mutarrafi seci + lahik cinas

İştikak sanatı + mutarrafi seci + mutarrafi cinas

İştikak sanatı + mutarrafi seci + müşevveş cinas

İştikak sanatı + mutarrafi seci + muharref cinas

Aşağıdaki bölümde ikinci seviye sesi meydana getiren sanatlardan başlayarak hangi sanatların beraber kullanılabileceği üzerinde durulmuştur, Tazarru'-nâme'deki kullanımları incelenmiştir.

2.2.4.1. Mutarrafi Seci + Mutarrafi Cinas

Mütevâzîn ve mütevâzî secilerde vezin aynılığının aranması, mutarrafi cinasa örnek gösterilen sözcüklerin mutarrafi seciden başka seci türlerine örnek gösterilmesini imkânsız hale getirir. Aşağıda mutarrafi seci + mutarrafi cinasa örnek oluşturacak sözcükler ve bu sözcüklerin Arap harfli yazılışları parantez içerisinde verilmiştir.

Günâh (كناه) - âh (اه)

Vücûd (وجود) - cûd (جود)

Mevcûd (موجود) - cûd (جود)

Rakk (رق) - varak (ورق)

Ebed (ابد) - bed (بد)

Tâtâr (تاتار) - târ (تار)

Yâkût (ياقوت) - kût (قوت)

Nümâ (نما) - innemâ (انما)

Bâl (بال) - ikbâl (قبال)

Dârâ (دارا) - müdârâ (مدارا)

Yâd (ياد) - ad (اد)

Cevâd (جواد) - ad (اد)

Sehâb (سحاب) - âb (اب)

Çâr (چار) - nâçâr (ناچار)

Âyine (آينه) - mu'âyene (معاینه)

Yâd (ياد) - feryâd (فرياد)

Tâb (تاب) - âfitâb (افتاب)

Kem (كم) - muhkem (مكهم)

Âzâd (ازاد) - zâd (زاد)

Hâl (حال) - muhâl (محال)

Hâlet (حالت) - âlet (الت)

Mekân (مكان) - kân (كان)

rivâyet (روایت) - âyet (آيت)

Hâm (خام) - ruhâm (رخام)

Hayâl (خیال) - âl (ال)

Ân (ان) - cân (جان)

Mutarrafi seci + mutarrafi cinas kullanımının da sözcüklerden biri diğeri içinde doğrudan tekrarlanabilir. Bu durum sanatlı kelimelerin aynı kökten türedikleri izlenimini verse de sözcükler arasında kök temelli bir bağ yoktur. Olması durumunda üçüncü bir sanat yani iştikak sanatını ortaya çıkar. Örneğin aşağıdaki cümlede, ikinci fasılanın sonunda yer alan âh (f. اه) sözcüğü birinci fasılanın sonunda yer alan günâh (f. گناه) sözcüğünün sonunda doğrudan tekrarlanır. Dolayısıyla bu sözcükler mutarrafi seciye rahatlıkla örnek gösterilebilirken sözcüklerden birinin başında fazla harf olması nedeniyle mutarrafi cinasa da örnek oluşturur.

Setlâr'dur kullarının **günâhını**;

Müci'b'dür mazlûmlarun **âhını** (2001: 33).

Yüklemlerden hemen önce kullanılan âyine (f. اينه) - mu'âyene (a. معاينه) sözcükleri mutarrafi seci + mutarrafi cinas örneğidir. Ancak cümledeki âhenk sadece bu sanatların kullanımı ile sağlanmaz. Aynı kökten türeyen ışk (a. عشق) ve maşuk (a. معشوق) sözcüklerinin art arda kullanımı ile cümleye ritmik bir giriş yapan Sinan Paşa, fasılaların sonunda “olur” art tekrarını kullanarak bu ritmi devam ettirir.

Işk ma'şûkta bir **âyine** olur (ki)

sûret-i hüsn anda **mu'âyene** olur (2001: 194)

Sinan Paşa bilerek ya da bilmeyerek cümle içinde birden fazla ses tekrarına dayalı sanata ve söz tekrarına yer vererek eserinde sesin yükselmesini sağlamıştır. Örneğin aşağıdaki cümlede ön tekrar + ek tekrarı + mütevâzî seci (kerîm-rahîm) + mutarrafi seci-mutarrafi cinas (şân-nişân) + art tekrarı kullanılarak cümleye hem şiirsellik hem ritmik bir akış kazandırılmıştır.

Îlâhî! Za'ifleri red itmek kerîmlîk **şânı** degül.

Îlâhî! Üftâdeleri yire basmak rahîmlîk **nişânı** degül (2001: 103)

“Viren” art tekrarından önce kullanılan ân (ان) ve cân (جان) sözcükleri; son ses benzerliğinden kaynaklı olarak mutarraf seci, kelimelerden birinin başında fazla harf olmasından kaynaklı olarak mutarraf cinastır. Cümlede “ön tekrar + ek tekrarı + mutarraf seci-mutarraf cinas (ân-cân) + art tekrar” beraber kullanılmıştır.

İşktur mahbûblara **ân** viren;

ışktur mürde gönle **cân** viren (208).

Aşağıdaki ilk cümlede “dönmiş” art tekrarından önce kullanılan ay (ای) - yay (یای) sözcükleri, ikinci cümlede “idersin” art tekrarından önce kullanılan muhtâc (محتاج) - tâc (تاج) sözcükleri mutarraf seci + mutarraf cinastır. İlk cümlede “ön tekrar + ek tekrarı + mutarraf seci-mutarraf cinas + art tekrar” ikinci cümlede ise “ön tekrar + zamir tekrarı + mutarraf seci-mutarraf cinas + art tekrar ” kullanılarak cümlelerde simetri ve âhenk sağlanmıştır.

Bir alındur ki, bedr olmuş **aya** dönmiş;

bir kaştur ki, müşk tozlu **yaya** dönmiş (2001: 52).

Gâh birini bir nâna **muhtâc** idersin (ve)

gâh birini sâhib-i taht ü **tâc** idersin (2001: 130).

Mutarraf seci + mutarraf cinas kullanımında bî-, nâ-, -pür, ser- gibi eklerin varlığı dikkat çeker. Sinan Paşa, cümle içinde kelimelere çeşitli ön ekler getirerek aynı sözcüğü yinelemiş böylece fasılalarda sesi ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla bu tip kullanımlar hem söz tekrarları hem de ses tekrarları içerisinde değerlendirilebilir.

Gerdân (کردان) - ser-gerdân (سرکردان)

Niyâz (نیاز) - bî-niyâz (بی‌نیاز)

Pâk (پاک) - bî-pâk (بی‌پاک)

Tâb (تاب) - pür-tâb (پرتاب)

Huzûr (حضور) - nâ-huzûr (ناحضور)

Kes (کس) - nâ-kes (ناکس)

Nâm (نام) - bed-nâm (بدنام)

Pâyân (پایان) - bî-pâyân (بی‌پایان)

Bu kullanımın cümlelerde meydana getirdiği âhenk, aşağıda verilen örneklerde açık bir şekilde görülmektedir. Birinci cümledeki nişân ve mekân sözcükleri bî-olumsuzluk eki alarak buldukları fasılanın sonunda tekrar eder. Aynı durum ikinci cümledeki râhat ve ârâm sözcüklerinde de görülür.

Îlâhî! Her nesnede senden bir **nişân** var, ammâ **bî-nişânsın**.

İlâhî! Her **mekânda** senden bir eser var, ammâ **bî-mekânsın** (2001: 153).

Her kim dünyâ kıştizârında **râhatlık** tohmmı ekti, **bî-râhatlık** götüriser;

her kim gönül bâğında **ârâm** ağacın dikti, **bî-ârâmlık** bitüriser (2001: 181).

Aşağıdaki örnekte ise mutarraf seci + mutarraf cinasa örnek oluşturan sözcükler fasılalarda çapraz olarak kullanılmıştır.

İlâhî! Her ne kadar **kârisâz**-isen, gine ol kadar **bî-niyâzsın**

(ve) her ne kadar **bî-niyâz**-isen, gine ol kadar **kârisâzsın** (2001: 73).

2.2.4.2. Mutarraf Seci + Müşevveş Cinasa

Arapça sözcükler türetilirken asli harflerin ortasına zâid harf alması müşevveş cinasa meydana getirir. Dolayısıyla müşevveş cinasın bulunduğu sözcüklerin büyük çoğunluğunda iştikak sanatı muhakkak vardır. Mutarraf ve müşevveş cinasın beraber kullanımında ise iştikak sanatının dâhil olmadığı örnek sayısı oldukça azdır.

Hak (حق) - halk (خلق)

Cem (جم) - Câm (جام)

Humâr (خمار) - hâr (خار)

Akl (عقل) - ikâl (عقال)

Gül (گول) - gönül (گوکل)

Cân (جان) - cihân (جهان)

Şer' (شرع) - şerî' (شريع)

sevdâ (سودا) - süveydâ (سویدا)

cân (جان) - canân (جانان)

Zer (زر) - zîver (زبور)

Nâz (ناز) - niyâz (نیاز)

Al- (ال) - ol- (اول)

Pür (پیر) - pîr (پیر)

Îrâdet (ارادت) - âdet (ادت)

Mutarraf seci + müşevveş cinasa örnek gösterilen kelimelerin cümle içindeki kullanımlarına örnek verecek olursak: Aşağıda yer alan cümlede tamlama biçimindeki câm “جام” ve Cem “جم” mazmunları son seslerinin aynı olmasından dolayı mutarraf seci, câm kelimesinin ortasında fazladan “” sesinin olmasından dolayı müşevveş cinastır. Câm (f.i): Sırça, cam, şarap kadehi, kadeh anlamında en çok kullanılan kelimedir (Pala, 2018: 82). Cem (f.i): Şırayı uzun müddet bekletip

içmeyi âdet haline getiren kişidir. Bu sıra, şaraptır (2018: 83). Bu nedenle câm ve Cem Divan şiirinde birlikte anılır. Tazarru’-nâme’de de Divan şiirinden aşına olunan cân, cânân, gönül, gül gibi pek çok mazmun yer alır.

Kanı **Cem ü câmı**;

kanı Ferîdûn u eyyâmı? (2001: 118)

Aşağıdaki fasılada tamlama biçiminde yer alan sözcükler kendi içlerinde mutarraf seci + müşevveş cinasa örnek oluştururlar. Tamlayan cin (جن) ve tamlanan cenîn (جنين) sözcüklerinde ortadaki “ى - ن” sesleri, tamlayan ins (انس) ve tamlanan enîs (انيس) sözcüklerinde ise ortadaki “ن” sesi fazladır.

Henüz **cenîn-i cin** rahm-i mâder-i kîdemden gelmemişti (ve)

enîs-i ins perde-i gayb-ı ademden çıkmamıştı (2001: 251).

Cümlenin ikinci fasılasında “ü” bağlam edatı ile birbirine bağlanan tâc (تاج) ve târâc (تاراج) sözcükleri mutarraf seci + müşevveş cinastır. Cümlede ritmik akışı sağlayan diğer unsurlar; ön tekrar + ek tekrarı + mutarraf seci-müşevveş cinas-iştikak sanatı (müstağnî-ganî) + mutarraf seci-müşevveş cinastır.

Bir cihân-dârsın ki, hazîne-dârdan müstağnî;

bir milk-bahşsın ki, **tâc ü târâc**dan ganî (2001: 116)

2.2.4.3. Mutarraf Seci + Muharref Cinastır

Mühr - mihr (مهر)

Buht - baht (بحت)

Müşk - meşk (مشق)

Sivâr - süvâr (سوار)

Söz - sûz (سوز)

Serr - sırr (سر)

Keş - küş (کش)

En’âm - in’âm (انعام)

Muharref cinastır genellikle mutarraf seci ile birlikte kullanılır. Muharref cinasta, sözcüklerin yazılışlarının aynı olmasından kaynaklı olarak ilk bakışta mütevâzî seci örneği gibi gözükabilir. Ancak hareke farklılığı olan bu sözcüklerin vezinlerinin aynı olması mümkün değildir. Örneğin aşağıdaki ilk cümledeki “سر” kelimesi hareke farkından dolayı önce ser (f. baş) daha sonra sırr (a. gizli tutulan) okunur. Bir diğer cümlede ise “سوار” kelimesi ilk fasılada sivâr (a. bilezik), ikinci fasılda süvâr (f.

binici) olarak okunur. Bu sözcüklerden birisinin Farsça olması doğrudan mutarraff seci örneği olduklarını gösterir. Ancak söz gelimi iki sözcükte Arapça olsaydı sivâr kelimesi “fi’âl” vezninde, süvâr kelimesi ise “fu’âl” vezninde olurdu. Dolayısıyla mütevâzî seciye örnek gösterilemezler.

Her **serün** bir sevdâsı var (ve)

her **sırrun** bir süveydâsı var (2001: 153).

Her halka ki kolda ola, **sivâr** olmaz (ve)

her tıfil ki kamışa bine, **süvâr** olmaz (2001: 196)

Olur” art tekrarının bulunduğu cümlede makâm-nâm ve keş-kûş-küş sözcükleri mutarraff secidir. “کش” kelimesi ikinci fasılada u ve ü edatlarının kullanıldığı koyu renkli sözcüklerin ilkinde keş, sonuncusunda küş olarak okunur. Bu sözcükler ortada bulunan kûş (كوش) sözcüğü ile değerlendirildiğin müşevveş cinas meydana gelir.

Âşıklara üç makâm olur;

Acem dilince **keş** ü kûş u **küş** ana nâm olur (2001: 205).

2.2.4.4. Mutarraff Seci + Cinâs-ı Hattî

Bu cinas çeşidinin Arapça delâlet (دلالت) - zelâlet (ذلات) sözcülerinde olduğu gibi mütevâzî seci ile kullanımı da mümkündür. Ancak eserde, çok az rastlanılan cinas-ı hattî’nin çoğunlukla mutarraff seci ile kullanıldığı görülür.

Sırr (سر) - şerr (شر)

Gâh (گاه) - kâh (كاه)

Reng (رنگ) - jeng (ژنگ)

Halk (حلق) - hulk (خلق)

2.2.4.5. Mutarraff Seci + Lahik Cinâs

Tek harf uyuşmazlığı olarak tanımlanan lahik cinas, uyuşmazlık gösteren harfin başta veya ortada olması durumunda mutarraff ve mütevâzî seci ile kullanılabilir. Uyuşmazlık gösteren harfin sonda olduğu durumlarda ise mütevâzî’nin seci ile kullanılabilir. Ancak eserde mütevâzî’nin seci + lahik cinas örneğine rastlanılmazken lahik cinasa çoğunlukla mutarraff secinin eşlik ettiği görülür.

Dün (دون) - gün (گون)

Yok (يوق) - çok (چوق)

Rezân (رزان) - hazân (خزان)

Bahr (بحر) - taht (تحت)

Gevher (جوهر) - cevher (جوهر)

şâh (شاه) - râh (راه)

Şükr (شكر) - zikr (ذكر)

Hâlî (خالى) - mâlî (مالى)

Kalb (قلب) - selb (سلب)

Azâb (عذاب) - ikâb (عقاب)

Serd (سرد) - zerd (زرد)

tûr (طور) - nûr (نور)

bûy (بوى) - gûy (گوى)

Cihân (جهن) - nihân (نهان)

Sedd (سد) - redd (رد)

Namâz (نماز) - niyâz (نياز)

Hâne (خانه) - dâne (دانه)

Dîbâ (ديبا) - zîbâ (زيبا)

Derd (درد) - serd (سرد)

Renc (رنج) - genc (گنج)

küşâde (کشاده) - keşîde (کشیده)

Hôr (خور) - kûr (کور)

Atâ (عطا) - hatâ (خطا)

Merd (مرد) - derd (درد)

fevâyid (فوائد) - avâyid (عوائد)

Bürûn (برون) - derûn (درون)

Mâh (ماه) - şâh (شاه)

Şerm (شرم) - germ (گرم)

Bâğ (باغ) - râğ (راغ)

tûtî (طوطى) - tûbî (طوبى)

Ünsâ (انثى) - hünsâ (خنثى)

Mutarraf seci + lahik cinasa örnek gösterilen kelimelerin cümle içindeki kullanımlarına örnek verecek olursak: Aşağıdaki cümlede mâr (مار) - mûr (مور) / nâr (نار) - nûr (نور) / nûr (نور) - mûr (مور) / nâr (نار) - mâr (مار) sözcükleri; son ses benzerliğinden kaynaklı olarak mutarraf seci, tek ses değişikliğinden kaynaklı olarak

lahik cinastır. Cümlede üst üste dört defa mutarraf seci + lahik cinas kullanılmıştır. Tekrar, çoğunlukla aynı ortak sözcüklerin üzerinden ilerler. Yani nûr sözcüğü mûr ile kullanıldığında farklı ses “ن - م” sesleri olur. Nâr ile kullanıldığında farklı sesler “ا - و” sesleri olur.

î hâlik-i **nâr** u **nûr**,

î râzık-ı **mâr** u **mûr**! (2001: 45).

Aşağıda verilen ilk örnekte “itmezler” art tekrarından hemen önce kullanılan sedd (سد) - redd (رد) sözcükleri, ikinci örnekte “yok” art tekrarından önce kullanılan namâz (نماز) - niyâz (نياز) sözcükleri, üçüncü örnekte ise cümlenin ikinci fasılasının sonunda u edatı ile birbirine bağlanan bâğ (بأغ) - râğ (رأغ) sözcükleri mutarraf seci + lahik cinastır.

Rahmet babını **sedd** itmezler (ve)

sâyilleri **redd** itmezler (2001: 175).

Îlâhî! Bende giceler turup **namâz** yok,

Îlâhî! Bende gündüz oruç, dünle **niyâz** yok (2001: 175).

Şevk hânesinün çırağı,

safâ fezâsinun **bâğ** u **râğ**ı (2001: 234).

2.2.4.6. Mütevâzî Seci + Lahik Cinas

Garaz (غرض) - maraz (مرض): Fa'al

Kâyim (قائم) - dâyim (دائم): Fâ'il

Vâcib (واجب) - hâcib (حاجب): Fâ'il

Mâcid (ماجد) - vâcid (واجد): Fâ'il

Mütekebbir (متكبر) - Mütecebbir (متجبر): Mütefâ'il

Kemâl (كمال) - cemâl (جمال): Fe'âl

Fakîr (فقير) - hakîr (حقير): Fa'il

Eflâk (افلاك) - emlâk (املاك): Ef'âl

Kâmil (كامل) - şâmil (شامل): Fâ'il

i'tizâd (اعتضاد) - i'timâd (اعتماد): İfti'âl

Hâzır (حاضر) - nâzır (ناظر): Fâ'il

Fikr (فكر) - zikr (ذكر): Fi'l

Mücâhede (مجاهده) - müşâhede (مشاهده): Mufâ'ala

Fâsid (فاسد) - kâsid (كاسد): Fâ'il

Akîm (عقيم) - sakîm (سقيم): Fa'îl

Kelâl (كلال) - melâl (ملال): Fe'âl

Harîk (خرق) - garîk (غريق): Fa'îl

Gayret (غيرت) - hayret (حيرت): Fa'let

Zelîl (ذليل) - Halîl (حليل): Fa'îl

Selâmet (سلامت) - melâmet (ملامت): Fe'âlet

hakâyık (حقایق) - dekâyık (دقایق): Fa'âl

Cemâl (جال) - Celâl (جلال): Fe'âl

Hareket (حرکت) - bereket (برکت): Fe'alet

Mütevâzî seci + lahik cinasa örnek gösterilen kelimelerin cümle içindeki kullanımlarına örnek verecek olursak; aşağıdaki cümlede, fasıla sonlarında yer alan fâ'îl veznindeki kâyim (قائم) ve dâyim (دائم) sözcükleri son seslerinin ve vezinlerinin aynı olmasından dolayı mütevâzî seci, tek ses farklılığından dolayı lahik cinastır. Cümledeki aktif ses yoğunluğu her kadar bu sözcüklerle elde edilse de fasıla başlarındaki “îlâhî! Bizi” ön tekrarı ve fasıla sonlarındaki “eyle” art tekrarı âhengi arttırır.

Îlâhî! Bizi tâ'atüne **dâyim** eyle.

Îlâhî! Bizi gicelerde **kâyim** eyle (2001: 102).

Aynı sözcüklerin kullanımı ile elde edilen aşağıdaki paralel yapıda hâzır ve nâzır sözcükleri mütevâzî seci + lahik cinastır. Tekrar eden sözcükler dışında bak- ve göz-fiillerine getirilen ekler ritme hizmet eder.

Îlâhî! Her neye bakarsam sen anda hâzır.

Îlâhî! Her neyi görürsem sen ana nâzır (2001: 113).

2.2.4.7. Mutarraf Seci + İştikak Sanatı

Tazarru'-nâme'de araya cinas sanatı girmeden iştikak sanatı ile kullanılan tek seci çeşidi mutarraf secidir.

Hâlik - mahlûk (خلق)

Tereffü' - râfi' (رفع)

tâlib - matlûb (طلب)

şâhid - meşhûd (شهد)

Muhkem - hâkim (حكم)

Belâ - ibtilâ (بلا)

Firâk - iftirâk (فرق)
İntizâm - nizâm (نظم)
Mekâlîd - kilîd (قلد)
Mezkûr - zikr (ذکر)
Meşkûr - şükr (شکر)

2.2.4.8. Müzeyyel Cinas + İştikak Sanatı

Tazarru'-nâme'de araya seci sanatı girmeden iştikak sanatı ile kullanılan tek cinas çeşidi müzeyyel cinastır. Bunun sebebi müzeyyel cinasta zâid harfin ya da harflerin sonda olmasıdır.

Milk (ملك) - melekût (ملكوت)
Vasl (وصل) - vaslat (وصلت)
Mülk (ملك) - milket (ملكيت)
Mevcûd (موجود) - mevcûdât (موجودات)
Melik (ملك) - milket (ملكيت)
Hayy (حي) - hayât (حيات)
Âhir (اخر) - âhîret (اخرت)

Müzeyyel cinas + iştikak sanatına örnek gösterilen kelimelerin cümle içindeki kullanımlarına örnek verecek olursak; “degül” art tekrarının kullanıldığı aşağıdaki cümlenin ikinci fasılasında yer alan vasl (وصل) ve vaslat (وصلت) sözcükleri aynı kökten türemelerin nedeniyle iştikak sanatı, sözcüklerin birinin sonunda fazla harf olması nedeniyle müzeyyel cinastır. Ayrıca cihet ve fûrkat sözcükleri mutarraf secidir. Bu sözcüklerin son seslerinin yanı sıra aynı ekleri almaları ortak ses sayısını arttırarak ritmik ses akışını destekler.

Söyleşür, velî sözi cihetten degül;

vasl olur, ammâ **vaslatı** fûrkatten degül (2001: 32).

Sesin çok iyi kullanıldığı aşağıdaki örnekte âhir (اخر) ve âhîret (اخرت) sözcükleri iştikak sanatı + müzeyyel cinastır. Cümlenin ikinci fasılasında “ölüm” sözcüğü iki defa tekrarlanmış, bu kelimeye uyumlu olarak ilk fasılda ömür sözcüğü kullanılarak armoni yakalanmıştır. Art tekrarlardan hemen önce kullanılan fi'il veznindeki fikr (فكر) ve zikr (ذکر) sözcükleri ise mütevâzî seci + lahik cinas örneğidir. Söz tekrarlarının sıkça kullanıldığı bu örnekte ikinci seviye ses korunmuştur.

Ömrüm âhir olmalı oldu, âhîret fikri yok;

ölüm karşıma gelmelü **oldı**, **ölüm** zikri **yok** (2001: 179).

2.2.4.9. İştikak Sanatı + Mutarraf Seci + Lahik Cinas

Celîl (جليل) - celâl (جلال)

Cemâl (جمال) - cemîl (جميل)

Berîk (بريق) - berrâk (براق)

İştikak sanatı + mutarraf seci + lahik cinasa örnek gösterilen kelimelerin cümle içindeki kullanımlarına örnek verecek olursak:

Muğnî durur, her **ganî** andan;

Celîl'dür, **celâli** zâtından (2001: 33).

Yukarıdaki cümlenin ilk fasılasında yer alan muğnî-ganî sözcükleri ve ikinci fasılda yer alan Celîl (fe'îl - جليل) - Celâl (fe'âl - جلال) sözcükleri son ses benzerliğinden kaynaklı olarak mutarraf seci, aynı kökünden türemiş olmalarından kaynaklı olarak iştikak sanatı ve sözcüklerin ortasındaki î-â sesleri farklılık göstermesinden kaynaklı olarak lahik cinastır. Birden fazla sanatın kullanıldığı bu sözcüklere iki fasılda da yer verilmesi cümlenin kulağa hitabını güçlendirir. Cümlenin tamamında armoni î-â sesleri ile sağlanır ve fasılaların sonunda yer alan sözcüklerin köklerinde hiçbir ses benzerliği olmamasına rağmen aldıkları Türkçe ekler âhengi sağlar.

Ders-i İdrîs kitâbundan;

kelâm-ı Kelîm hitâbundan (2001: 253).

Yüklemleri mütevâzî seci + lahik cinas olan yukarıdaki cümlenin ikinci fasılasında tamlama biçiminde yer alan kelâm ve kelîm sözcükleri k-l-m (كلم) kökünden türemişlerdir. İlk fasıladaki ders-İdrîs sözcüklerinin sonunda yer alan “s” sesi, kelâm-kelîm sözcüklerindeki “m” sesi üst üste tekrar eder. Yani fasılalarda, son ses benzerliği barındıran tamlamalar, ritmik bir akış sağlar.

2.2.4.10. İştikak Sanatı + Mutarraf Seci + Mutarraf Cinas

Mevcûd (موجود) - vücûd (وجود)

Mülâzım (ملازم) - lâzım (لازم)

Mu'allâ (معلی) - a'lâ (على)

İdrâk (ادراك) - derrâk (دراك)

İslâh (اصلاح) - salâh “صلاح”

İhlâs (اخلاص) - halâs (خلاص)

Bevâdî (وادی) - vâdi (وادی)

Muġnî “مغنى” - ganî “غنى”

Mürşid (مرشد) - rüşd (رشد)

timsâl (تمثال) - misâl (مثال)

Tahkik (تحقيق) - hakik (حقيق)

Mesâhib (مساحب) - sâhib (ساحب)

Emsâl (امثال) - misâl (مثال)

Mukârin (مقارن) - karîn (قارن)

Merhamet (مرحمت) - rahmet (رحمت)

Mürşid (مرشد) - rüşd (رشد)

Mevdûd (مودود) - vedûd (ودود)

Tahkik (تحقيق) - hakik (حقيق)

Muhkem (محکم) - hükm (حكم)

müvekkilân (موكلان) - vekîlân (وكلان)

Mukerrem (مكرم) - kerem (كرم)

Mukadder (مقدر) - kadr (قدر)

Memlûk (مملوك) - mülûk (ملوك)

İstirâhat (استراحت) - râhat (راحت)

Mesâlik (مسالك) - sâlik (سالک)

İştikak sanatı + mutarraf seci + mutarraf cinasa örnek gösterilen kelimelerin cümle içindeki kullanımlarına örnek verecek olursak:

Bedî’dür ki, **ibdâ**’na nazîr ü **misâl** gerekmez;

Mübdî’dür ki ihtirâ’na sûret ü **timsâl** gerekmez (2001: 33).

Yukarıdaki cümlede bedî’ (بديع), ibdâ’ (ابداع) ve mübdî’ (مبدع) sözcükleri iştikak sanatı + mutarraf seci, fasıla sonlarında “gerekmez” art tekrarından önce kullanılan misâl (مثال) ve timsâl (تمثل) sözcükleri ise iştikak sanatı + mutarraf seci + mutarraf cinastır. Cümledeki armoni aynı sanatlı sözcüklerin aslî seslerinin (ن - ث - م / ع - د - ب) tekrarı ile elde edilir.

Zehrine tiryâk-ile **islâh** olmaz (ve)

zahmı ilâc-ile **salâh** bulmaz (2001: 123).

“Islah (اصلاح) ve salâh (صلاح) sözcükleri bünyelerinde aynı aslî sesleri (ح - ل - ص) bulundurmaları nedeniyle iştikak, son seslerinin aynı olması nedeniyle mutarraf seci ve sözcüklerden birinin başında fazla harf olması nedeniyle mutarraf secidir.

Fasılının sonunda yer alan Türkçe eylem soylu bul- (بول) ve ol- (ول) yüklemeleri ise mutarraf seci + lahik cinastır. Bu sözcüklerin son sesleri aynı olmasına rağmen sonlarına -maz olumsuzluk ekini getirilerek benzer ses sayısı arttırılır. Bu fasıla sonlarındaki vurguyu yoğunlaştırır.

Umaram ki **makbûl** ola;

ümîdüm ol ki **kabûl** ola (2001: 175).

“Ola” art tekrarından hemen önce “ki” bağlaçlarından hemen sonra kullanılan makbûl (مقبول) ve kabûl (قبول) sözcükleri bahsi geçen üçüncü seviye kullanıma örnek oluşturur.

2.2.4.11. İştikak Sanatı + Mutarraf Seci + Müşevveş Cinas

Alîm (علم) - ilm (علم)

Hâfız (حافظ) - hıfz (حفظ)

Kerîm (كريم) - kerem (كرم)

Basîr (بصير) - basar (بصر)

Semî' (سميع) - sem' (سمع)

Karîb (قريب) - kurb (قرب)

Kebîr (كبير) - kibr (كبر)

Cebbâr (جبار) - cebr (جبر)

Kahhâr (قهار) - kahr (قهر)

Kâbız (قابض) - kabz (قبض)

Bâsıt (باسط) - bast (بسط)

Latîf (لطيف) - lutf (لطف)

Reşîd (رشيد) - rüşd (رشد)

Mecîd (مجيد) - mecd (مجد)

Akl (عقل) - ikâl (عقال)

Hatm (حتم) - hâtem (حاتم)

Müstahkem (متحكم) - muhkem (محكم)

Sabr (صبر) - sabûr (صبور)

Şükr (شكر) - şekûr (شكور)

Mülk (ملك) - mâlik (مالك)

Müstahkem (متحكم) - muhkem (محكم)

Işk (عشق) - âşık (عاشق)

İstimdâd (استمداد) - imdâd (امداد)

Va'd (وعد) - va'îd (وعيد)

Sayd (صيد) - sayyâd (صياد)

subh (صبح) - sabîh (صبيح)

ma'bûd (معبود) - ma'bed (معبد)

Silk (سلك) - sâlik (سالك)

Tasvîr (تصوير) - tasavvur (تصور)

Kuddûs (قدوس) - kuds (قدس)

İştikak sanatı + mutarraf seci + müşevveş cinasa örnek gösterilen kelimelerin cümle içindeki kullanımlarına örnek verecek olursak; aşağıdaki cümlenin ilk fasılasında yer alan Cebbâr () ve cebr () sözcükleri, aynı kökten türemiş olmaları nedeniyle iştikak, son sesleri aynı olması nedeniyle mutarraf seci ve sözcüklerden birinin ortadaki “â” sesinin fazla olması nedeniyle müşevveş cinastır. Aynı durum ikinci fasıladaki Kakhâr ve Kahr sözcüklerinde de görülür. Ayrıca Cebbâr-Kakhâr ve cebr-kahr sözcükleri mütevâzî seci, yok-çok sözcükleri ise mutarraf seci + lahik cinastır.

Cebbâr'dur ki, kimsenenün ana **cebri** yok;

Kakhâr durur ki, **kahr**ında lutfi çok (2001: 33).

Birinci fasılanın başındaki kâbız (قابض) sözcüğü ve ikinci fasılanın ortasındaki kabz (قبض) sözcüğü, ikinci fasılanın başındaki bâsıt (باسط) sözcüğü ile birinci fasılanın ortasındaki bast (بسط) sözcüğü iştikak sanatı + mutarraf seci + müşevveş cinastır. İd- ve eyle- sözcüklerinde ise mutarraf seci benzeri bir kullanım söz konusudur.

Kâbız durur **bast**ında gurûr ideni;

Bâsıt durur **kabz**ında şükr eyleyeni (2001: 33).

2.2.4.12. İştikak Sanatı + Mutarraf Seci + Muharref Cinas

Melik - milk (ملك)

süvâr - sivâr (سوار)

gaybet - grybet (غيبت)

Kadem - kıdem (قدم)

Subbûh - sabûh (سيوح)

Muvaffak - muvaffik (موفق)

Müyesser - müyessir (ميسر)

Müsmir - müsemmir (مثمر)

İştikak sanatı + mutarrafi seci + muharref cinasa örnek gösterilen kelimelerin cümle içindeki kullanımlarına örnek verecek olursak; aşağıdaki murassa seci örneğinde cümlenin ilk fasılasındaki muvaffak - muvaffık (موفق) sözcükleri ile ikinci fasıladaki müyesser - müyessir (میسر) sözcükleri kendi içlerinde iştikak sanatı + mutarrafi seci + muharref cinastır. Bu sözcüklere mutarrafi denilmesinin sebebi fasıllarda paralel olarak yer almak yerine yan yana yer almasıdır.

İlâhî! Sen ol mezkûrsın ki, zikrûn her kime **muvaffak** olsa, **muvaffık**-ı ikbâl (ve) sen ol meşkûrsın ki, şükürûn her kime **müyesser** olsa, **müyessir**-i âmâl (2001: 44).

2.2.5. Ses Seviyelerine Örnekler Üzerinden Genel Bir Bakış

Bu kısma kadar anlatılan tüm sanatlar aşağıdaki bölümde Tazarru'-nâme'den alınan örneklerde tek tek gösterilmiştir. Sinan Paşa'nın tüm bu sanatları nasıl kullandığını ve eserindeki müzikaliteyi nasıl sağladığını görmek açısından verilen örnekler son derece önemlidir.

Aşağıda verilen örneğin ilk fasılasında yer alan latîf (لطيف) - lutf (لطف) sözcükleri, aynı kökten türemiş olmalarından dolayı iştikak sanatı, son uyumu barındırmalarından dolayı mutarrafi seci ve sözcüklerden birinin ortasında fazla harf bulunması nedeniyle müşevveş cinas örneğidir. İlk fasılaya yüksek ses seviyesi ile giriş yapan sanatkâr, ikinci fasılda aynı kökten türemiş mün'im-ni'met (نعم) sözcüklerini kullanarak alçalttığı sesi, mutarrafi seci ve müşevveş cinasa örnek oluşturan sözcükleri kullanarak tekrar orta seviyeye yükseltmiştir.

Latîf durur ki, lutfî bî-ad;

Mün'im durur ki ni'meti bî-had (2001: 32).

Aşağıdaki örnekte, fasıla başlarında yer alan hakîm-kadîm sözcükleri ve birinci fasılda “ve” bağlacı ile bağlanan mütekaddimîn-müte'ahhirîn sözcükleri kendi aralarında mütevâzî secidir. İkinci fasılda “u” bağlama edatı ile bir araya getirilen evvelîn-âhirîn sözcükleri mutarrafi secidir. Bu sözcükler mütekaddimîn-müte'ahhirîn sözcükleri ile paralel olarak ele alındığında âhengi arttırır. Sesin üçüncü seviye yükseldiği müte'ahhirîn-âhirîn sözcükleri iştikak sanatı + mutarrafi seci + mutarrafi cinastır. Aralarında son ses ortaklığı bulunan ve cümlede aktif ritim akışını sağlayan hakîm-hukemâ-hikmet ve mükaddemîn-kadîm-kıdem-kadem sözcükleri aslî ses

uyumu nedeniyle iştikak sanatıdır. Bu sözcükler birbirleri ile değerlendirildiğinde; kadîm-kadem: müşevveş cinas, kadem-kıdem: muharref cinas, yüklemelerden hemen önce kullanılan dem ve kadem sözcükleri ise mutarrafi seci + mutarrafi cinastır. Dolayısıyla kadîm-kadem ve kadem-kıdem sözcüklerinde de üçünü seviye ses görülür. Ayrıca yüklem görevindeki bas-a-maz ve ur-a-maz sözcüklerinin aldığı ekler seci benzeri bir kullanım ortaya çıkartır. Cümlede armoni birbirine paralel olana sözcüklere getirilen bu ekler ve iştikak sanatı içerisinde değerlendirilen sözcüklerin aslî harflerinin (h-k-m / k-d-m) tekrarı ile sağlanmıştır.

Kadîm'dür ki, ukûl-i mütekaddimîn ve müte'ahhirîn dâyre-i kıdemine kadem basamaz; Hakîm'dür ki, hukemâ-yı evvelîn ü âhirîn hikmeti ma'rifetinden dem uramaz (2001: 32).

Hem...hem bağlaç tekrarının âhenge hizmet ettiği aşağıdaki cümlenin birinci fasılasında muhib (محب) - mahbûb (محبوب) sözcükleri iştikak sanatı + mutarrafi seci + müşevveş cinas, ikinci fasıladaki tâlib (طالب) - matlûb (مطلوب) sözcükleri iştikak sanatı + mutarrafi seci, fasıla sonlarındaki mahbûb (محبوب) - matlûb (مطلوب) sözcükleri ise mütevâzîn secidir. Görüldüğü üzere cümlede ses giderek düşmüştür.

Hem Muhib'dür ve hem mahbûb;

hem tâlibdür ve hem matlûb (2001: 33).

Kıl” art tekrarının bulunduğu aşağıdaki örnekte, hikmet-ma'rifet sözcükleri son seslerinin aynı olmasından dolayı mutarrafi secidir. Mütevâzî seci örneği olan envâr-ezhâr-eshâr sözcüklerinden ezhâr-eshâr lahik cinas, envâr ise münevver sözcüğü ile değerlendirildiğinde aynı aslî seslere sahip olmalarından dolayı iştikak sanatıdır. Art tekrarlardan önceki münevver-mu'attar kelimeleri ise mütevâzî secidir. Armoni, “r” ve “â” sesleri, sözcüklerin aldığı aynı ekler ve “ile” edatının tekrarı ile sağlanır.

Gönül gözüni hikmet ravzasının envâr-ı ezhârı-y-ile münevver kıl (ve)

Can dimâğını ma'rifet bustanlarının nesîm-i eshâr-y-ile Mu'attar kıl (2001: 80).

Daha önce verilen örneklerin aksine aşağıdaki örnekte ecel-el / hâl-pâyimâl sözcüklerinin mutarrafi seci olmalarının dışında ses tekrarına dayalı hiçbir sanat kullanılmamıştır. Cümlede âhenk ön tekrar + ek tekrarları ile sağlanmıştır.

Îlâhî! Ecel deminde perîşan-hâl itme.

Îlâhî! Elüm alacak vakitte pâyimâl eyleme (2001: 102).

“Eger benüm” ön tekrarının hemen ardından son sesleri aynı olan necât-ibâdet sözcüklerini kullanarak âhenkli bir giriş yapılmıştır. Yine de sesin seviyesi tek bir

sanatın (mutarraı secinin) kullanıldığı bu sözcüklerde henüz alçaktır. Aynı fasılanın sonunda iş ve bitmiş kelimelerindeki “ş” sesi vurgusu sesi belli bir seviyede tutarak ritmik akışa hizmet eder. İkinci fasılda ise halâs (خلص) - ihlâs (إخلاص) sözcüklerinde iştikak sanatı + mutarraı seci + mutarraı cinası beraber kullanarak sesi çok hızlı bir şekilde üçüncü seviyeye yükseltir. Ancak fasıla sonuna gelindiğinde mutarraı seci + lahik cinas örneği olan yit- ve bit- sözcüklerinin kullanımı ile ses ikinci seviyeye düşer.

İlâhî! Eger benim necâtum ibâdetüme mevkuf ola, işüm bitmiş (ve)

eger benim halâsum ihlâsuma göre ola, yüküm yitmiş (2001: 273).

Dolayısıyla sanatların kullanımı cümlede dalgalanma yaratır. Dalgalanmadan kast edilen cümledeki sesin iniş çıkış hareketleridir. Örneğin yukarıdaki cümlede ses hareketliliği şu şekildedir. Birinci seviyesi ile başlayan ses, önce üçüncü ses seviyesine yükselir daha sonra ikinci ses seviyesine geri düşer:

“Bir” ön tekrarı ile başlayan aşağıdaki cümlenin ilk fasılasında art arda verilen cihân ve hazîne sözcüklerinin kökünde hiçbir ses benzerliği olmamasına rağmen Farsça - dâr eki getirilerek mutarraı seci meydana getirilmiş, cümleye birinci seviye ses ile giriş yapılmıştır. İkinci fasıladaki mutarraı seci + müşevveş cinas örneği olan tâc (تاج) ve târâc (تاراج) sözcükleri ile ses ikinci seviyeye, fasıla sonlarındaki iştikak sanatı + mutarraı seci + mutarraı cinas örneği olan müstağni (مستعنى) ve ganî (عنى) sözcükleri ile ses üçüncü seviyeye yükseltilmiştir.

Cümlede Tanrı'nın yüceliğini anlatmak teşbih yararlanılmıştır. Dünyada hüküm sürenlerin (Tanrı'nın bağısladığı) hazinelerini dahi korumaktan aciz kaldıklarını ve ebedi hükümdârın taca ve ganimete gereksinim duymayan Allah olduğu üzerinde durulmuştur. İç içe geçmiş üç sanatın beraber kullanıldığı görölmektedir. “müstağni ve ganî” sözcükleri ile Tanrı'nın dünyalık hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı vurgulanmıştır.

Bir cihân-dârsın ki, hazîne-dârdan müstağni;

bir milk-bahşsın ki, tâc ü târâcdan ganî (2001: 281).

Aşağıdaki örneklerde “vâdî-yi cehâlette” ve “bevâdî-yi zalâlette” tamlamalarıyla âhenk ve ses ön plana çıkar. İştikak sanatı + mutarraı seci + mutarraı cinasa örnek oluşturan “vâdî” ve “bevâdî” sözcüklerinde yükselen ses, son sesleri aynı olan fe'âlet veznindeki celâlet-zalâlet sözcüklerinde aniden düşerek dalgalanma yaratır. Bu kullanım ile sesler arasında belirgin bir senkronizasyon yakalanır. Benzer bir durum

“ü” ile bağlacı bağlanan “vâlih ü hayrân” ve “âciz ü ser-gerdân” tamlamalarında da görülür. Mütevâzîn seci örneği olan fâ’il veznindeki vâlih-âciz sözcüklerinde vezin, hayrân ve ser-gerdân sözcüklerinde ise son ses aynılığı fasılalara âhenk katar. Bu âhenk müzikaliteyi yükselterek cümlenin kulağa daha hoş gelmesini sağlar. Sesin aktif olduğu cümleler de şiirsellik daha fazla olur. Cümlelerin şiirselliği, Tazarru’-nâme’yi diğer nesirlerden ayırarak beğenilme sebeplerinden biri haline gelir. Ayrıca fasıla sonlarındaki kal- ve ol- yüklemeleri mutarraf secidir.

*Hemîn şöyle vâdî-yi cehâlette vâlih ü hayrân kalur (ve)
bevâdî-yi zalâlette âciz ü ser-gerdân olur (2001: 126).*

Fasıla başındaki kâhir ve lâtif sözcükleri fâ’il vezninde mütevâzîn seci, fasıla sonundaki hûn ve hân sözcükleri ise mutarraf seci +lahik cinastır. Aynı fasılalarda kullanılan kâhir-kahr ve lâtif-lutf sözcükleri; iştikaka sanatı + mutarraf seci + müşevveş cinas, lâ tü’minû-lâ-taknetû ve yol-dil sözcükleri mutarraf secidir.

Bir Kâhir’sin ki, ol yirde ki kahrün “Lâ tü’minû” okuya, cemî’-i diller tîre vü hûn olur; bir lâtifsın ki, ol menzilde ki, lutfun “Lâ-taknetû” diye, cemî’-i yollar ni’am ü hân olur (2001: 129).

Ön tekrar + ek tekrarı + zamir tekrarının beraber kullanıldığı aşağıdaki cümle murassa seci örneğidir. Birbirine paralel zâkir-şâkir ve mezkûr-meşkûr sözcükleri lahik cinastır. Bunun dışında mezkûr-zâkir ve meşkûr-şâkir sözcükleri aynı kökten türemiş sözcüklerdir. Ses ve söz tekrarlarının bu kadar yoğun biçimde kullanılması önce müzikalitenin ön plana çıkmasını ardından seslerin anlam ile birleşerek cümlelere derinlik katmasını sağlar. Cümledeki her sözcük yakın ya da zıt anlamlı bir diğer sözcük ile ses denkliliği sağlayarak eserde bütünlük meydana getirir.

Her zâkirün mezkûr sensin;

Her şâkirün meşkûr sensin (2001: 153).

Tazarru’-nâme’de metin seviyesinde tekrar eden belli başlı birçok kalıplaşmış yapı vardır. Bu yapılardan birisi de aşağıdaki cümlede kullanılan “.....ögersin.....sensin” yapısıdır. Bu yapı eserdeki âhengi doğudan ele alır. Bunun sebebi “sensin ” ve “ögersin” sözcüklerindeki “s” ve “n” seslerinin cümle boyunca tekrarlanarak armoniyi ön plana çıkarmasıdır. Ayrıca cümledeki ses seviyesi oldukça yüksektir. İlk fasıladaki iştikak sanatı + mutarraf seci + müşevveş cinasa örnek oluşturan sabr (صبر) - sabûr (صبور) ve ikinci fasıladaki şükr (شكر) -

şekûr (شكور) sözcüklerinde ses üçüncü seviye çıkar. “Sensin” zamirinden hemen önce yer alan fa’ûl veznindeki sabûr - şekûr sözcüklerinde ise ses birinci seviyeye düşer.

Eyyûb’un sabrın öğersin, Sabûr sensin;

kullarunun şükürin öğersin, Şekûr se’nsin (2001: 155).

“.....hemîn.....gerek” yapısı ile kurulan aşağıdaki cümlede fasıla başlarında yer alan mef’ûl veznindeki maksûd-matlûb sözcükleri mütevâzîn secidir. “kâsîd-ı çâlâk” ve “tâlib-i çüst-nâk” tamlamalarında mef’ûl veznindeki kâsîd-tâlib mütevâzîn seci, çâlâk-çüst-nâk ise mutarrafi secidir. Fasıla başında birinci seviyede olan ses, fasıla ortasında iştikak sanatı + mutarrafi seci örneği olan maksûd-kâsîd ve matlûb-tâlib sözcükleri ile ikinci seviyeye çıkar. Fasıla sonunda ise tekrar birinci seviyeye düşer.

Maksûd hâzır, hemîn kâsîd-ı çâlâk gerek;

matlûb müheyyâ, hemîn tâlib-i çüst-nâk gerek (2001: 185).

Mütevâzî seci + lahik cinasın beraber kullanıldığı itâb (عتاب) - ikâb (عقاب) sözcükleri ile giriş yapılan fasılada iştikak sanatı + mutarrafi seci + mutarrafi cinas örneği olan üçüncü seviye mezellet (مذلت) - zillet (ذلت) sözcükleri ile devam edilmiştir. Itâb-ikâb sözcüklerine paralel olarak ele alındığında âhengi arttıran azâb ve ilk fasıladaki hicâb sözcüğü mutarrafi secidir. Cümlede ahengi sağlayan unsurlar ise şu şekilde sıralanabilir; ön tekrar + ek tekrarı + mütevâzî seci-lahik cinas + mutarrafi seci + iştikak sanatı-mutarrafi seci-mutarrafi cinas + art tekrar.

Îlâhî! itâbun ikâbından hicâbun mezelleti artuktur.

Îlâhî! Azâbun belâsından sahtun zilleti artuktur (2001: 186).

Peşe kullanmaları nedeniyle aslî ses tekrarı meydana getiren uşşâk-ışk ve âşık sözcükleri iştikak sanatı + mutarrafi secidir. Sadece uşşâk-ışk ya da ışk-âşık sözcükleri ise kendi aralarında müşevveş cinastır. “Olur” art tekrarından önceki dîn-âyin sözcükleri ise mutarrafi secidir.

Uşşâka ışk hükmi, mezheb ü dîn olur;

âşıklara mahabbet, kânûn-ı âyîn olur (2001: 190).

Yukarıda verilen örnekler, eserden karışık olarak seçilmiş ve incelenmiştir. Ancak bu durum sanatların kullanım aralığının birbirine uzak olduğu anlamına gelmez. Beraber kullanılan kimi sanatlar art arda birkaç cümlede yinelenebilir. Örneğin: peş peşe iki cümlede mutarrafi seci + mutarrafi cinas ya da mütevâzî seci + lahik cinas ’ın

kullanımına eserde sık sık rastlanır. Böylece ses metin seviyesine çıkartılmasa da süreklilik kazanmış olur.

Ses ve söz tekrarları, okuyucuyu manaya çeken ön tanıtım gibidir. Cümlelerdeki simetri göze, ses ve söz tekrarları kulağa hitap eder. Eserde; estetik görünümüne, âhenge ve manaya uygun bir biçimde sanatların kullanımına yön verilmiş ve böylece her bakımdan muhteşem bir eser elde edilmiştir.

SONUÇ

Nazma özgü görülen, birçok unsuru bünyesinde toplayan, göze ve kulağa hoş gelen yapısı ile dikkat çeken Tazarru'-nâme, 15. yy'ın önemli isimlerinden olan Sinan Paşa'nın, iade-i itibarından sonra kaleme aldığı ilk Türkçe eseridir. Sanatkârın bu eserde takındığı tavır, kendine has üslûbunu yansıtmaya bakımdan oldukça önemlidir.

Bu çalışmada Sinan Paşa üslûbunun önemli bir özelliği olan söz ve ses tekrarları ele alınmış, Muhsin Macit'in çalışmasında âhenk unsurları içerisinde değerlendirilen ses ve söz tekrarına dayalı sanatların kullanımına dair tespitlerde bulunulmuştur. Ses ve söz tekrarları okuyucuyu manaya çeken ön tanıtım gibidir. Cümlelerdeki simetri göze, ses ve söz tekrarları kulağa hitap eder. Ancak sesler gelişigüzel bir biçimde esere serpilmemiştir. Estetik görünüme, âhenge ve manaya uygun bir biçimde sanatların kullanımına yön verilmiştir. Böylece sanatsal ve estetik bir eser elde edilmiştir.

Bu bağlamda eklerle yapılan seci benzeri kullanımlar oldukça dikkat çekmiştir. Tazarru'-nâme'de kelimenin kökündeki aslî seslerde hiçbir ses uyumu olmamasına rağmen eklerle yapılmış seciler benzeri kullanımlar tespit edilmiştir. İki grupta incelenen bu kullanımlardan ilki Türkçe eklerle yapılan seciler diğeri ise Arapça ya da Farsça'da kelime türetme amacıyla köklerin girdikleri vezinler ya da kelime köklerine gelen ekler ile yapılan secilerdir. Eserde dikkat çeken bir diğer husus ise cinas sanatında iltizam benzeri kullanımların varlığıdır. Seci sanatındaki iltizama benzer bir durum cinas sanatında da görülmekte, sanatlı sözcüklerdeki ziyade harf sayısının birden fazla olduğu durumlara rastlanmaktadır. Bu durum genellikle noksan cinas çeşitleri ve lahik cinasta kendini gösterir.

Tazarru'-nâme'de müzikalite, ses sanatlarının kullanımı ile doğru orantılıdır. Sanatların cümle içinde çeşitli yerlerde kullanılabilmesi, cümlelerde birden fazla ses sanatı kullanımına olanak sağlar. Ayrıca tam bir kelime avcısı olan Sinan Paşa, cümlelerinde yer verdiği kelimeler ve bu kelimelerdeki ses denklikleriyle de eserini müzikal bir şölene çevirir. Cümle içinde birden fazla sanata yer verilebileceği gibi aynı sözcükler birden fazla sanata örnek gösterilebilir. Yani sanatlar, kendi kullanım sınırları içerisinde bir başka sanatın ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu tip durumlarda aynı sözcükte ikinci hatta üçüncü sanat doğal olarak varlık göstermiş olur. Beraber kullanılabilen sanatlar şunlardır:

Mutarrafi seci + mutarrafi cinas

Mutarrafi seci + müşevveş cinas

Mutarrafi seci + muharref cinas

Mutarrafi seci + cinas-ı hattî

Mutarrafi seci + lahik cinas

Mütevâzî seci + lahik cinas

İştikak sanatı + mutarrafi seci + lahik cinas

İştikak sanatı + mutarrafi seci + mutarrafi cinas

İştikak sanatı + mutarrafi seci + müşevveş cinas

İştikak sanatı + mutarrafi seci + muharref cinas

Sözcüklerde birden fazla sanat kullanımı, eserdeki sesin seviyesini belirlemede oldukça etkilidir. Bu değerlendirme yapılırken eserde beraber kullanıma uygun olan üç sanat (seci-cinas-iştikak) ele alınmış, meydana getirdikleri ses her ne kadar ölçülerek verilere dökülmese de sanat sayıları baz alınarak eserdeki sesin seviyesi üç şekilde değerlendirilmiştir. Bunlar:

Alçak ses seviyesi (tek bir sanatın kullanımı ile elde edilen ses).

Orta ses seviyesi (iki farklı sanatın kullanımı ile elde edilen ses).

Yüksek ses seviyesi (seci + cinas + iştikak sanatları ile elde edilen ses)'dir.

Sonuç olarak ses tekrarlarına dayalı sanatların kullanımı, Tazarru'-nâme'nin beğenilme sebeplerinden biridir. Çünkü bu sanatlar cümlelerdeki âhengin hızlı bir şekilde insan beynine ulaşmasını ve müzikalitenin aktif hale gelmesinin sağlar.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1995) *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili* (Engin yayınları, Ankara).
- Çaldak S (2006) *Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)*, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim: 74-90
- Coşkun M (2014) *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar* (Dergâh Yayınları, İstanbul).
- Coşkun M (2010) Üslûp çalışmaları üzerine, Eski Türk edebiyatı çalışmaları-V: Nesrin inşası: düzyazıda dil, üslûp ve türler, Hazırlayan: Hatice Aynur ve öte., İstanbul, Turkuaz, s. 72-83.
- Dilçin, Cem. (1992). Fuzulî'nin Şiirinde Söz Tekrarına Dayanan Bir Anlatım Özelliği. *Türkoloji Dergisi*, 1 (10), 77-114.
- Durmuş, İ. (2000). *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Durmuş, İ. (2007). Reddü'l-Acüz Ale's-Sadr, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Erol, A. (2014) Şiir ve Musiki. *İlmi Araştırmalar*,0 (14): 53-60.
- Eliaçık, M, (2013) Bazı Belagat Kitaplarında Tecnîs Hakkında Bir Araştırma. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2: 75-86.
- İsen, M., Macit, M., Horata, O., Kılıç, F., Aksoyak, İ.H., (2014) Eski Türk Edebiyatı El K İtabı. (Grafiker Yayınları, Ankara).
- İz, F. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Nesir* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Kaplan, H. (2014). Harften Sese, Harften Görüntüye Bâkî'de Ses-Ahenk-Görüntü. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 36: 207-225
- Karagözlü, V. (2016). Tazarru'-nâme'nin Söz Düzeni I. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 16: 177-194.
- Karagözlü, V. (2021) Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Süleymân-nâmesi'ndeki Âlim Biyografilerinin Anlatım Özellikleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 5 (2): 922-950.

- Kılıç, F. ve Yıldız, A. (2006). Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde Seci. *Osmanlı Araştırmaları XXVII-Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan III*.
- Kılıç, A. (2016). Klasik Türk Edebiyatında Tarz-ı Nesir Üç Müdür?. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* 3: 51-79.
- Kılıç, F. (2010). Âşık Çelebi-Meşâ'irü's-Şu'ârâ: İnceleme-Metin. *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü*.
- Kocakaplan, İ. (2014). *Açıklamalı Edebî Sanatlar* (Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul).
- Köksal, M. F. (2005). Sinan Paşa'nın Nesri ve Nesir Üslûbu, *Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Macit, M. (2016). *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları* (Kapı Yayınları, İstanbul).
- Mengi, M. (2007). Eski Türk edebiyatında nesir: gelişimi ve kaynakçası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi: Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Özel Sayısı II* 5 (10): 43-76.
- Özünlü, Ü. (2001). *Edebiyatta dil kullanımları*. İstanbul: Multilingual.
- Pala, İ. (2018). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ekrem, R. M. (1305). Kudemâdan Birkaç Şâir, Eskilerden Birkaç Şair, hazırlayan: Adem Ceyhan - Halil Sercan Koşık İstanbul 2014.
- Saraç, Y. (2012). Klâsik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirindeki Ahenk Öğeleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 37 (37): 105-136.
- Saraç, Y. (2013). *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*. (T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir)
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1994). *Edebiyat Lügati*, hazırlayan: Kemal Edip Kürkcüoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tulum, M. (2001). *Tazarru'-nâme* (MEB Yayınları, Ankara).
- Tulum, M. (2014). *Sinan Paşa-Yakarışlar Kitabı (Tazarru'-nâme)* (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Ankara)
- Uzun, M (2007) Nesir-Türk Edebiyatı, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 9-11.
- Uzun, M. (2009). İnşâ-Türk Edebiyatı, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 338-339.
- Üstünova, K. (1998). Dede Korkut Destanlarında Aralıklı İkilemele. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: TDK Yayınları 557 (1): 464-470.

- Üstünova, K. (2004). İletişim Açısından Ters Tekrar. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II* (20-26 Eylül 2004), Ankara: TDK Yay, Cilt 2, 3017-3027.
- Yavuz, A. (2014). Edirne Dâru'l-Hadîsi Müderrisi Sinan Paşa ve Hadis Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme. *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında balkanlar-Mülletler arası tartışmalı ilmî Toplantı*, 25-48.
- Yıldız, A. (2007). Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Secinin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Tunca Kortantamer Özel Sayısı*, 1055-1065.
- Abul, L. (2017) . Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'inde Sembolik Dil. *Diyanet İlmî Dergi*, 155-177.